

ФОРУМ ПРАВНЕ МИСЛИ

часопис Форума судија Србије

б
р
о
ј

► 1

Форум правне мисли

ФОРУМ СУДИЈА

ИЗДАВАЧ:

Удружење судија “Форум судија Србије”,
Београд, Нехруова 51 спрат 2, канцеларија 24

ЗА ИЗДАВАЧА:

Небојша Ђуричић

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК:

др Олга Тешовић

ДИЗАЈН И ПРЕЛОМ:

АТЦ Београд

ШТАМПА:

АТЦ Београд,
Београд

Периодичност:

два пута годишње

ТИРАЖ:

300

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
34

ФОРУМ правне мисли / главни и одговорни уредник
др Олга Тешовић. - 2024, бр. 1- . - Београд : Удружење судија
“Форум судија Србије”, 2024- (Београд : АТЦ Београд). - 24 cm
Полугодишње.

ISSN 3042-2108 = Форум правне мисли

COBISS.SR-ID 154963977

САДРЖАЈ

Уводне речи	7
МИШЉЕЊЕ ДЕТЕТА У ПОСТУПКУ ПО ХАШКОЈ КОНВЕНЦИЈИ ИЗ 1980. ГОДИНЕ <i>аутор Тамара Трајковић</i>	9
1. Увод	10
2. ОПШТА РАЗМАТРАЊА	11
3. УПОРЕДНОПРАВНИ ПРЕГЛЕД СУДСКЕ ПРАКСЕ	12
4. ЗАКЉУЧАК	15
Литература	18
Судске одлуке	18
 ЗЛОУПОТРЕБА ИНСТИТУТА „ПОНУДЕ И ЗАКЉУЧЕЊА АНЕКСА УГОВОРА О РАДУ“ АНАЛИЗА ПРИМЕРА ИЗ СУДСКЕ ПРАКСЕ <i>аутор Слободанка Милић Жабалац</i>	20
1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	21
2. ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА	22
2.1. ПРЕМЕШТАЈ НА ДРУГИ ОДГОВАРАЈУЋИ ПОСАО ЗБОГ ПОТРЕБА ПРОЦЕСА И ОРГАНИЗАЦИЈЕ РАДА	22
2.1.1. ПРИМЕРИ ИЗ ПРАКСЕ ЗЛОУПОТРЕБЕ ПРАВА ЗАПОСЛЕНИХ ..	26
2.2. ПРЕМЕШТАЈ У ДРУГО МЕСТО РАДА	29
3. РАЗЛОЗИ ПРИХВАТАЊА НЕЗАКОНИТОГ АНЕКСА УГОВОРА О РАДУ ОД СТРАНЕ ЗАПОСЛЕНОГ	31
4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	33
Литература	33
Правни извори	34
Пресуде	34

ПРЕТПОСТАВКА НЕВИНОСТИ И МЕДИЈИ <i>аутор мр Сретко Јанковић</i>	36
1. УВОД	37
2. ПРАВНА ПРИРОДА И СВРХА ПРЕТПОСТАВКЕ НЕВИНОСТИ	38
3. ПРЕТПОСТАВКА НЕВИНОСТИ У МЕЂУНАРОДНИМ АКТИМА	39
4. ПРЕТПОСТАВКА НЕВИНОСТИ У ДОМАЋИМ ПРОПИСИМА	41
5. РЕГУЛАТОРНА ТЕЛА ЗА МЕДИЈЕ	43
6. ПРЕТПОСТАВКА НЕВИНОСТИ И МЕДИЈИ.....	45
6.1. Пример кршења претпоставке невиности у медијима (студија случаја)	49
7. ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА	51
8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	57
Литература	59
Остали извори	60

КАЗНА ЗАТВОРА У ПРОСТОРИЈАМА У КОЈИМА ОСУЂЕНИ СТАНУЈЕ <i>аутор Марко Ђурић</i>	62
1. УВОД.....	62
2. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА.....	64
3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	64
4. СТРУЧНА АНАЛИЗА.....	67
5. ЗАКЉУЧАК.....	77
Литература	78

ЗАШТИТА ЖРТАВА РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА <i>аутори Весна Петровић, Даница Арсић</i>	79
1. ПОЈАМ ЖРТВЕ РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА И ПОТРЕБА ЗА ЊИХОВОМ ЗАШТИТОМ И ПОДРШКОМ	80
2. МЕЂУНАРОДНОПРАВНА РЕГУЛАТИВА.....	81
2.1 Директива Европског парламента и Савета о минималним стандардима права подршке и заштите жртава криминалитета....	82
2.2 Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици	85

2.3. Пресуда Европског суда за људска права Х против Грчке.....	86
3. ЗАШТИТА ПРАВА ЖРТАВА РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА У ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	88
3.1 Устав РС.....	88
3.2 Заштита према одредбама Законика о кривичном поступку ..	89
3.3 Закон о спречавању насиља у породици	92
3.4. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица	93
3.5 ОСТАЛИ ЗНАЧАЈНИ АКТИ.....	94
4. ЗАКЉУЧАК	96
Литература	97

УМЕТНОСТ РЕШАВАЊА КОНФЛИКТА

<i>аутор Марија Алексић</i>	99
1. ЗНАЧЕЊЕ КОНФЛИКТА.....	101
2. ТЕОРИЈА КОНФЛИКТА.....	102
3. ТИПОВИ КОНФЛИКТА.....	103
4. СВАЂА–КОНФЛИКТ	104
5. КОНФЛИКТНЕ СТРАТЕГИЈЕ.....	106
6. БИРАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ –УМЕТНОСТ ПРЕГОВОРА.....	107
7. ВЕШТИНЕ КОНСТРУКТИВНОГ РЕШАВАЊА КОНФЛИКТА	109
8. ПСЕУДОКОНФЛИКТ	110
ЗАКЉУЧАК	110
Литература	111

САВЕТИ ЗА ПРАВДУ ПО МЕРИ ЧОВЕКА ПРАВНО-СОЦИОЛОШКИ КОНТЕКСТ

<i>аутор Дејан Петковић</i>	112
-----------------------------------	-----

СНАГОМ МЛАДОСТИ ПРОТИВ НАСИЉА

<i>аутор Александра Медурић Калчан</i>	116
--	-----

Поштоване колегинице и колеге, поштовани читаоци,

Са великим задовољством и поносом представљамо вам први број часописа „Форум правне мисли“, издање које симболизује темељну посвећеност ка унапређењу правне струке. Као глас удружења „Форум судија Србије“, овај часопис је осмишљен да подстиче дискусију и анализу актуелних правних тема, као и да буде место на коме ће се аутори бавити изазовима, иновацијама и споровима са којима се свакодневно суочавамо у судској пракси.

Правосуђе, као стуб сваког демократског друштва, непрекидно еволуира и суочава се са све сложенијим правним питањима. Стога је континуирано усавршавање судија и правника од кључне важности, како за одржавање интегритета правосуђа, тако и за унапређење правне мисли уопште. „Форум правне мисли“ има за циљ да подстакне размену знања и искустава која ће допринети бољој примени права, унапређењу правне праксе и постављању нових стандарда у раду правосудних органа.

У овом броју обрађујемо низ актуелних тема из области судства – од спорних правних питања, преко теоријских приступа, па до примене нових технологија у правосуђу. Сваки од текстова које ћете наћи у часопису настоји да пружи дубљи увид у проблематику са којом се суочавамо у свакодневном раду, али и да понуди конструктивна решења и предлоге за даљи развој наше професије.

Наш часопис неће бити само сведок промишљања о праву, већ и активан учесник у његовом унапређењу. Очекујемо да ће „Форум правне мисли“ постати не само извор корисних информација и стручних анализа, већ и место које окупља све оне који желе да допринесу развоју права и правде у нашем друштву. Уједно, надамо се да ће допринети унапређењу правног система кроз отворен дијалог и сарадњу свих релевантних актера правосудне заједнице.

Хвала вам што сте ту са нама да заједно градимо „Форум правне мисли“ који ће, верујемо, оставити трајан утицај на правну струку у Србији.

Срдачно,

Редакција часописа „Форум правне мисли“

Удружење „Форум судија Србије“

МИШЉЕЊЕ ДЕТЕТА У ПОСТУПКУ ПО ХАШКОЈ КОНВЕНЦИЈИ ИЗ 1980. ГОДИНЕ

Апстракт: У свим поступцима који се тичу детета обавезно је прибављање мишљења детета, уколико је оно способно да га изрази. У поступку по Хашкој конвенцији о грађанскоправним аспектима међународне отмице деце из 1980. године, ово мишљење може имати посебну тежину. Начин на који се мишљење детета у овим ситуацијама прибавља и тежина која му се даје зависе од околности конкретног случаја. Међутим, принципи прибављања оваквог мишљења требало би да буду универзални и да важе за сваки овакав случај. Хашка конвенција не прописује ове принципе, па би, полазећи од одредаба домаћег законодавства и Конвенције о правима детета Уједињених нација, судска пракса требало да их чврсто установи. У овом раду обрађени су правни оквир и примери судске праксе судова појединих земаља чланица Хашке конвенције, у којима су изражени ставови судске праксе када је у питању мишљење детета, начин на који се оно узима и колико тежину има.

Кључне речи: Хашка конвенција, најбољи интерес детета, мишљење детета, обавештавање детета, процена капацитета.

* Судија Вишег суда у Суботици, tamara.trajkovic976@gmail.com

1. УВОД

Хашка конвенција о грађанскоправним аспектима отмице деце из 1980. године предвиђа брз и сумаран поступак по захтеву родитеља чије је дете незаконито одведено из земље уобичајеног боравишта од стране другог родитеља. У недостатку посебних процесних правила у нашем правном систему, поступак се спроводи по одредбама Закона о ванпарничном поступку и његово трајање је ограничено на шест недеља (члан 11 параграф 2 Хашке конвенције).

Чланом 13 ст. 2 Хашке конвенције прописано је да судски или управни орган може одбити да наложи повратак детета уколико утврди да се дете супротставља повратку и да је напунило оне године и стекло степен зрелости при коме је потребно узети у обзир његово мишљење.

Члан 3 ст. 1 Конвенције о правима детета даје детету право да се његов најбољи интерес процени и узме у обзир, првенствено у свим поступцима или одлукама које се њега тичу како у јавном тако и у приватном домену. Општи коментар број 12 Комитета за права детета УН појашњава значај овог мишљења и наводи: „Чл. 12 Конвенције о правима детета обезбеђује право детета да изрази своје мишљење директно или преко представника у било ком судском или административном поступку који се њега тиче“. Овај члан јединствен је у уговорима о људским правима, он се обраћа како правном тако и друштвеном статусу детета, које с једне стране нема пуну аутономију као одрасла особа, али с друге стране јесте субјект права. Став 1 обезбеђује да свако дете способно да формира своје мишљење има и право да га изрази слободно, у свим стварима које га се тичу, и да се његовом мишљењу да дужна тежина у складу с годинама и зрелошћу. Став 2 посебно истиче да детету мора бити омогућено да изрази своје мишљење у сваком судском или административном поступку које га се дотиче.¹ Постоји реална бојазан да позивање на један овакав крајње неодређен и широк принцип за суд може постати само изговор да не примени право, односно згодно оправдање за сваку судску одлуку, нарочито ону којом се одбија повратак детета у земљу у којој дете

¹ General comment No. 12 (2009) on the right of the child to be heard, *UN Committee on the Rights of the Children*, <https://digitallibrary.un.org>

има „уобичајено бораиште“.² Процена најбољег интереса детета мора укључити и узети у обзир мишљење детета и његово право да га изрази слободно у свим стварима. Свака одлука која не узима у обзир мишљење детета или му не даје довољну тежину у складу с његовим годинама и зрелошћу, не поштује најбољи интерес детета. Најбољи интерес детета не зависи само од овако израженог мишљења, већ и од свих релевантних околности и може имати другачији исход у свакој конкретној ситуацији.

2. ОПШТА РАЗМАТРАЊА

Право детета да изрази своје мишљење представља једну од фундаменталних вредности сваке конвенције која регулише статус, право или процедуру у вези с децом. Хашка конвенција у грађанскоправним аспектима отмице деце такође истиче најбољи интерес детета и све државе уговорнице ове конвенције морају се постарати да се поштује право детета да изрази своје мишљење у складу с његовим годинама и зрелошћу. У овим случајевима, обавеза коју намеће чл. 12 Конвенције о правима детета указује да државе чланице морају признати право детета да изрази своје мишљење и овом мишљењу дати дужну пажњу. Тумачење ове одредбе у језичком смислу („уколико је способно да формира своје мишљење“) не треба да доведе до ограничавања, већ до обавезе да се посебно процени способност детета да формира своје мишљење у највећој могућој мери. Претпоставка да дете има способност да формира и изрази своје мишљење и да схвати да има право да га искаже у одговарајућем поступку („да изрази своје мишљење слободно“) јасно указује да дете своје мишљење треба да искаже без притисака, а може да изабере и да не користи ово право. Такође, дете не сме бити изманипулисано или подвргнуто утицају. Чињеница да се дететовом мишљењу мора дати дужна тежина у складу с његовим годинама и зрелошћу односи се на капацитет детета који треба да се процени, како би се установило на који начин дете жели да утиче на исход процеса.

2 Др Поњевић, Зоран, Мр Влашковић, Вељко, *Концепт „најбољег интереса детета“ унутар Хашке конвенције о грађанскоправним аспектима међународне отмице деце*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Република Србија.

Кораци за имплементацију права детета на мишљење су следећи:

1. Припрема – информисање детета о његовом праву да изрази мишљење и о утицају које ће овакво мишљење имати на исход поступка;
2. Саслушање – контекст у којем дете треба да искаже своје мишљење треба да буде охрабрујућ и омогућавајући, а особа која ће чути мишљење детета може бити она која доноси одлуку, вештак или одрасла особа укључена у ствари које се тичу детета;
3. Процена капацитета детета – ова процена врши се у сваком појединачном случају, уз анализу способности детета да самостално формира своје мишљење;
4. Повратна информација – дете мора бити обавештено о томе колика тежина је дата његовом мишљењу и из којих разлога, односно мора бити обавештено о томе да му је дата значајна тежина;
5. Правни лек – ако детету није омогућено да искаже своје мишљење, или му није дата дужна тежина, или је оно занемарено, односно нарушено.

Сви ови принципи и кораци морају бити уврштени у случајеве међународне отмице деце, с обзиром да постоји јасна обавеза за све чиниоце укључене у то (централне власти, судије, адвокати, вештаци).

3. УПОРЕДНОПРАВНИ ПРЕГЛЕД СУДСКЕ ПРАКСЕ

Упоредном анализом доступне судске праксе у случајевима у којима се примењује Хашка конвенција у грађанскоправним аспектима међународне отмице деце, може се извести закључак да судови земаља чланица генерално прибављају мишљење деце, примењујући принципе Конвенције о правима детета и дајући мишљењу детета одговарајућу тежину, након што процене способности детета да своје мишљење слободно изрази. Утврђивање најбољег интереса детета без његовог мишљења тешко да је могуће и од тога зависи хоће ли се мишљење детета узети у обзир.

У поступку по захтеву за враћање детета по Конвенцији у грађанскоправним аспектима међународне отмице деце, вођеним пред Основним судом у Суботици, суд је, образлажући своју одлуку да одбије захтев да се дете узраста од три године врати у земљу уобичајеног боравишта, истакао да је путем лекарских извештаја утврдио да дете не комуницира ни са ким, да је подвргнуто низу медицинских прегледа и испитивања у Србији, са сумњом да има поремећај из аутистичног спектра, па није способно да изрази аутентично мишљење у овој ствари, те да из околности конкретне случаја произлази да је повратак оваквог детета супротан његовом најбољем интересу. У овом случају прибављање мишљења детета није било могуће, будући да дете по свом узрасту и здравственом стању није било способно да га изрази, па је најбољи интерес детета утврђиван путем стручних лица и на основу процене свих релевантних околности. (Решење Основног суда у Суботици бр. Р4. 3/2015 од 21. 01. 2016. године – одлука није објављена).

У другом поступку код истог суда, применом чл. 13 ст. 2 Конвенције, побијен је захтев за повратак детета, без обзира што је подносилац захтева доказао противправност одвођења, јер је суд путем стручне службе утврдио да је дете узраста 15 година способно да изрази своје мишљење, те да је достигло степен зрелости при којем је потребно дати велику тежину његовом мишљењу, а дете је изразило противљење свом повратку, истичући да се адаптирало на нову средину, да је стекло пријатеље, да се успешно школује те да је од његовог одвођења прошло више година (Решење Основног суда у Суботици бр. Р4. 3/2013 од 24. 12. 2013. године – одлука није објављена).

У поступку по захтеву за враћање детета према Хашкој конвенцији, који је вођен код Првомајског општинског суда Ростова на Дону (Руска Федерација), суд је путем психолошке експертизе (вештачењем) утврдио да ниво развоја детета јесте довољан за формирање личних погледа и позиција у складу с узрастом и животним искуством по питању уобичајених свакодневних ситуација, али да недовољно развијена способност прогнозирања и процене будућности не даје могућност детету да самостално формулише мишљење по питању места у коме би живело, па је тако захтев за враћање одбијен (решење Првомајског општинског суда Ростова на Дону бр. 2, 2022/2019, одлука није објављена).

Цивилно одељење жалбеног суда Високог суда правде у Лондону, по жалби против одлуке да се стави ван снаге наредба о враћању детета у земљу уобичајеног боравишта по Хашкој конвенцији и да се одбаци захтев за враћање, у својој одлуци истакло је да се у судској процедури морају размотрити три „чвора“ приговора детета да буде враћено: да је дете оно које треба бити враћено, да је дете достигло узраст и степен зрелости у којем је уобичајено узети у обзир његово мишљење и да је питање да ли треба наложити враћање детета или не. Суд је одлучио да захтев одбије, на основу пажљиве анализе и стручне процене дететових жеља и осећања, истичући да одлука о његовом враћању није донета због тога што његово мишљење није важно, већ зато што је суд узео у обзир све релевантне околности случаја. Одлука је донета зато што то представља захтев његовог најбољег интереса (*Court of Appeal (Civil Division) on appeal from the Family Division of the High Court of Justice, Neutral Citation Number (2021) EWCA Civ 194 (www.judiciary.uk-Courts and Tribunals Judiciary)*).

Касациони суд у Француској указао је да, с једне стране зрелост детета и, с друге стране комбинација зрелости и осталих елемената, јесте важна за процену најбољег интереса детета. Уколико је дете у присуству судског службеника правилно информисано о могућности да му у поступку помоћ пружи адвокат, постављен у оквиру правне помоћи, у поступку који је водио Апелациони суд и уз процену свих приказаних чињеничних елемената, укључујући и оне који се односе на ситуацију у којој је дете, с једне стране, те да је дете које је стекло одговарајући степен зрелости изразило жељу да настави да живи са својим биолошким родитељима у садашњем окружењу у које је савршено интегрисано, с друге, те да је провело више од две године у Француској, па би га повратак у државу његовог уобичајеног боравишта довео у неподношљиву ситуацију, правилна је одлука да се захтев за повратак одбије према чл. 13б Хашке конвенције од 25. 10. 1980. године (*Civ. 1 re, 17. 10. 2007. no 07-11.449, одлука није објављена*).

У другом случају пред Апелационим судом у Паризу дете је изразило жељу да остане у Француској. Међутим, суд је установио да су деца под утицајем очеве фамилије више месеци, у контексту екстремно насилног конфликта између родитеља, те да њихово, овде изражено, мишљење није аутентично (*CA Paris, 02. 04. 2013, RG 13/03926, одлука није објављена*).

4. ЗАКЉУЧАК

Поступак по захтеву за враћање детета поднетом по Хашкој конвенцији захтева брзо и сумарно одлучивање о чињеницама да ли је дете противзаконито одведено, односно задржано, и да ли постоје услови прописани овом конвенцијом за његов повратак. Одлука у овом поступку не може бити донета без узимања у обзир дететовог мишљења, уколико је дете способно да га формира и изрази. Међутим, у стварности су ови поступци тешки и компликовани, између осталог и због чињенице да се отмица догодила у иностраној земљи, па се услови за процену законитости одвођења детета из земље његовог уобичајеног боравишта разматрају са становишта правних норми, те земље. Ово се додатно усложњава захтевом да се у поступку прибави мишљење детета и да се одлука о захтеву донесе руководећи се најбољим интересом детета у конкретним околностима.

Судови земаља чланица према околностима конкретног случаја различито одговарају на ове изазове, а једна од алатки за помоћ судијама у овим поступцима је и Хашка мрежа судија. Путем ове мреже судија који води поступак може прибавити, уз сагласност учесника у поступку, разна корисна обавештења од судија страних земаља, стога што свака држава чланица има своје представнике у Хашкој мрежи судија, који између себе комуницирају кратким путем. Оваква комуникација није основ за доношење одлуке, али може значајно да помогне приликом прибављања потребних обавештења.

Судови држава чланица показују тенденцију да на различите начине прибављају мишљење детета у конкретним ситуацијама, на различите начине процењујући дететову зрелост, и у складу са свим утврђеним околностима доносе одлуку о томе да ли дете треба да се врати у земљу свог уобичајеног боравишта.

Без обзира што је поступак по Хашкој конвенцији хитан, мора се спровести доказни поступак и у оквиру извођења доказа саслушати и дете, односно мора се прибавити мишљење детета, иако се у овом поступку не доноси одлука о вршењу родитељског права.

При томе, од изузетног је значаја оставити простора у судској одлуци за осврт на мишљење детета и за разлоге због којих је мишљење

детета уважено или није уважено. До својих закључака судије могу доћи на различите начине, користећи стручне службе, вештаке, па и сопствену процену, али не могу занемарити право детета да у сваком поступку, па и у овом, изрази своје мишљење.

У новије време јављају се критике на рачун Хашке конвенције о отмици деце као застарелог правног инструмента, будући да су у време доношења ове конвенције околности у свету биле другачије, а посебно у области права детета. Поред тога, имајући у виду насиље у породици као феномен који све учесталије изискује потребу за интервенцијом, те чињеницу да се у великом броју случајева у поступцима по захтеву за враћање детета појављују питања насиља у породици, потребно је у сваком конкретном случају подробно испитати све чињенице и одлуку донети у складу с одредбама Хашке конвенције, водећи при томе рачуна о најбољем интересу детета у оквиру ког се прибавља и његово мишљење, по до сада израженим принципима. У случајевима где се поставља питање насиља у породици, правилно и квалитетно прибављање и узимање дететовог мишљења у обзир може значајно да допринесе процени угрожености детета и да утиче на одлуку о његовом повратку.

У нашем правном систему поступак за враћање детета по Хашкој конвенцији из 1980. године спроводи се по правилима ванпарничног поступка (Решење Врховног суда Србије број Рев 2239/10 од 24. 02. 2010). Важећа процесна решења упућују на примену Закона о ванпарничном поступку, с обзиром да се у овим поступцима не доноси одлука о старатељству над дететом, већ само одлука о повратку детета у државу из које је (незаконито) одведено. Сматрам да би ваљало размотрити потребу за доношењем посебног процесног закона (или посебне главе сада важећих закона), с обзиром на специфичност правне ситуације и кратке рокове за одлучивање. То би омогућило и детаљније прописивање начина на који се у овим поступцима прибавља мишљење детета, а омогућило би и да се до њега дође брзо и квалитетно. Поред тога, било би могуће и законски уоквирити директну комуникацију судија различитих правних система, на један флексибилан и ефикасан начин, што би свакако допринело убрзању ових поступака.³

3 Препорука је и Хашке конференције за међународно приватно право, види: *Note on the desirability and feasibility of a potential legal instrument providing a basis for direct judicial communications*; <https://www.hcch.net>

Судије у Србији имају могућност да похађају специјализовану обуку за поступање у породичним стварима. Препоручљива је и додатна едукација свих учесника у поступку (судија, адвоката, вештака, запослених у центрима за социјални рад), како би се у оваквим осетљивим породичним стварима у потпуности поступало брзо и ефикасно, уз квалитетно одлучивање. Међутим, поступак по Хашкој конвенцији захтева и додатно усавршавање у области међународног приватног права и примене Хашке конвенције из 1980. године, па и додатну обуку у комуникацији с учесницима у поступку, директној комуникацији судија различитих правних система и прибављању и процени мишљења детета у овом поступку. Обука је посебно неопходна стручним лицима која у овом поступку учествују, на захтев суда или странака. По препоруци Хашке конференције за међународно приватно право, лице које саслушава дете, било да је судија, независни стручњак или друго лице, треба да има одговарајућу обуку за обављање овог задатка на начин који ће бити по мери детета, као и обуку о међународним отмицама деце и примени Хашке конвенције из 1980. године.⁴

4 Conclusions & Recommendations (C&R), HCCH, <https://www.hcch.net>

Литература:

1. Закон о ратификацији конвенције о грађанскоправним аспектима међународне отмице деце („Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори број 7/91).
2. General comment No. 12 (2009) on the right of the child to be heard, UN Committee on the Rights of the Children, <https://digitallibrary.un.org>.
3. Др Поњевић, Зоран, Мр Влашковић, Вељко, „Концепт ‘најбољег интереса детета’ унутар Хашке конвенције о грађанскоправним аспектима међународне отмице деце”, Правни факултет Универзитета „Џемал Биједић у Мостару”, Зборник радова, Други међународни научни скуп, Мостар, 2014.
4. General comment No.14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, UN Committee on the Rights of the Children <https://digitallibrary.un.org>.
5. UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child, <https://www.unhcr.org>.
6. Conclusions & Recommendations (C & R), HCCH, <https://www.hcch.net>.

Судске одлуке:

1. *Ruling of the Basic Court in Subotica, Serbia No. R4 3/2013 dated 24 December, 2013.*
2. *Ruling of the Basic Court in Subotica, Serbia No. R4 3/2015 dated 21 January, 2016.*
3. *Ruling of the Municipal Court in Rostov-on-Don No. 2-2022/2019.*
4. *Ruling of the Court of Cassation, Republic of France (Civ. 1re 17 October 2007, n° 07-11.449).*
5. *Ruling of the Court of Appeal, Paris (CA Paris, 2 April 2013, RG 13/03926).*
6. *Court of Appeal (Civil Division) on the appeal from the Family Division of the High Court of Justice, Neutral Citation Number [2021] EWCACiv194.*

THE OPINION OF THE CHILD IN PROCEEDINGS ACCORDING TO THE HAGUE CONVENTION OF 1980

ABSTRACT: All decision-makers in child-related cases are bound to respect the child's right to be heard, a right which is guaranteed by international legislation and the Convention on the Rights of the Children in particular. This right implies assessment of the child's best interests in every concrete situation, and is of special importance in cases which involve children. One such case is the issuing of an order for the return of child based on the Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction. Analysis of some of the court decisions from countries including the Russian Federation, Serbia, France, and the United Kingdom shows that, in cases of international child abduction, courts have taken into account the right of child to express an opinion following the proclaimed principles to obtain said opinion and assess it in the context of all relevant circumstances pertaining to the case. Even though urgency of cases makes it difficult to assess the best interests of a child, international child abduction cases must also ensure the child's right to express an opinion.

KEY WORDS: child abduction, child's views, child's best interests, convention, due weight.

ЗЛОУПОТРЕБА ИНСТИТУТА „ПОНУДЕ И ЗАКЉУЧЕЊА АНЕКСА УГОВОРА О РАДУ” АНАЛИЗА ПРИМЕРА ИЗ СУДСКЕ ПРАКСЕ

Сажетак: Измена уговорених услова рада или понуда и закључење анекса уговора о раду, као институти, регулисани су Законом о раду, и то процедура, разлози и услови под којима може доћи до измене уговорених услова рада. У пракси је више заступљен термин наведеног института - анекс уговора о раду, како су и насловљени акти код послодавца, којим се мењају уговорени услови рада. Поставља се питање због чега је овај назив садржан у наслову. Наиме, у току радног односа могу да настану промене уговорених услова рада, што законска регулатива предвиђа и дозвољава у законским оквирима. Међутим, у пракси је уочљив тренд пораста, односно тенденција злоупотребе измене уговорених услова рада од стране послодавца. С тим у вези, код упућивања понуде за закључење анекса уговора о раду, послодавци често испоштују форму, строго формално гледано, али не и суштину прописаног у Закону о раду, у прилог чему говори све више судских спорова. У овом раду приказана је анализа законских одредаба које се односе на законом предвиђене услове за измену уговорених услова рада и њихову примену. Такође, аутор овог текста покушаће да прикаже стварно стање у пракси, на који начин и за које интересе се све користи анекс уговора о раду.

Кључне речи: анекс уговора о раду, понуда и закључење анекса уговора о раду, злоупотреба, форма, суштина, пракса.

* Судија Основног суда у Новом Саду, slobodanka.mz@ns.os.sud.rs

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Услови рада приликом заснивања радног односа уређују се уговором о раду између послодавца и запосленог. Међутим, у току рада могу се променити потребе и услови рада, који су најчешће проузроковани организационим променама код послодавца, због чега долази до измене уговорених услова рада. У таквим ситуацијама послодавац може запосленом да понуди измену уговорених услова рада, односно закључење анекса уговора о раду. Законом о раду прописана је како процедура тако и разлози за наведени институт, о чему ће више речи бити у оквиру законске регулативе. Међутим, у пракси је постало очигледно да у појединим ситуацијама лични разлози опредељују послодавца да запосленом понуди и закључење анекса уговора о раду. Наведени разлози могу се односити на поремећај у комуникацији, пол, расу, политичку припадност запосленог и др., а саму понуду за закључење анекса запослени доживљавају као казну. По мишљењу неких аутора, анекс уговора о раду може се посматрати и као један од узрока поремећаја равнотеже интереса у радном односу (јер ствара непредвидљивост за запосленог), али и као фактор од пресудног значаја за послодавца, јер омогућује послодавцу да, вршећи управљачку власт, задржи и побољша виталну тржишну позицију.¹

Овај институт може се схватити и као ограничење слободе, јер се код института заснивања радног односа, „распоређивања“ запослених и код престанка радног односа, слобода рада најексплицитније манифестује (закључивање уговора о раду, анекс уговора о раду, отказ уговора о раду).²

О свему наведеном, кроз анализу примене законских одредаба којима је регулисан анекс уговора о раду, аутор ће покушати да прикаже стварно стање односа запосленог и послодавца, које је неретко прожето злоупотребом од стране послодавца, као јаче уговорне стране.

1 Бакић, В. (2019), *Анекс уговора о раду као израз управљачке власти и слободе предузетништва послодавца*, Право и привреда, 57 (7-9), пп. 769-78.

2 Јовановић, П. (2012), *Радноправне границе слободе рада*, Право и привреда, 49 (7-9), пп. 464-482.

Аутор ће у овом раду ближе анализирати измену уговорених услова рада због премештаја на други одговарајући посао, ради потребе процеса и организације рада и због премештаја у друго место рада код истог послодавца, у складу са чланом 173 овог закона.³

2. ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА

Домаћи прописи ограничавају послодавца у изменама уговора о раду тиме што одређују услове и процедуру под којима је то могуће урадити. Према нашем Закону о раду, послодавац може запосленом да понуди измену уговорених услова рада, поред осталог: ради премештаја на други одговарајући посао, због потреба процеса и организације рада и ради премештаја у друго место рада код истог послодавца.⁴

Одговарајућим послом сматра се посао за чије се обављање захтева иста врста и степен стручне спреме који су утврђени уговором о раду.⁵

У наредном делу биће анализирана измена уговорених услова рада због премештаја на други одговарајући посао, ради потребе процеса и организације рада и због премештаја у друго место рада код истог послодавца, у складу са чланом 173 Закона о раду.

2.1. ПРЕМЕШТАЈ НА ДРУГИ ОДГОВАРАЈУЋИ ПОСАО ЗБОГ ПОТРЕБА ПРОЦЕСА И ОРГАНИЗАЦИЈЕ РАДА

Код измене уговорених услова рада због потребе процеса и организације рада, потребно је да поред потребе процеса и организације рада постоје и одговарајући послови на које се запослени премешта.

Послови који се запосленом поверавају премештајем или упућивањем, одговарајући су ако запослени испуњава услове за њихово обављање у погледу врсте и степена стручне спреме (професије).⁶

3 Закон о раду, „Службени гласник РС“ број 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014 чл. 171 ст. 1 тач. 1 и 2.

4 Закон о раду, чл. 171 ст. 1 тач. 1 и 2.

5 Закон о раду, чл. 171 ст. 2.

6 Ивошевић З., Ивошевић М. (2007), *Измена уговорених услова рада*, у: Радојевић, М. (ур.), *Коментар Закона о раду*, Београд, стр. 331-332.

Поред врсте и степена стручне спреме, потребно је и да опис, општи и посебни услови послова радног места на које се запослени премешта, буду одговарајући врсти и степену стручне спреме, као и способностима запосленог.

Врста, степен стручне спреме, опис и услови за обављање послова радног места предвиђају се правилником о организацији и систематизацији радних места и морају бити усклађени са законодавном регулативом за релевантну област.

Правилник о организацији и систематизацији послова је општи акт који делује према свим радницима код послодавца.⁷

Послодавац је овлашћен да премести запосленог на одговарајуће радно место, али регулатива општег акта послодавца, којим су систематизована радна места, те прописани услови за обављање појединих послова, морају бити усклађени са законодавном регулативом за релевантну област.⁸

Врста и степен стручне спреме⁹ запосленог приликом измене уговорених услова рада цене се у односу на врсту и степен стручне спреме запосленог. Дакле, запосленом се не може изменити уговор о раду распоређивањем на радно место за које је прописана друга врста или нижи степен стручне спреме. Ове чињенице се у судском поступку утврђују увидом суда у опште акте послодавца, које је сваки послодавац дужан да достави у току поступка, сходно правилу о терету доказивања, у смислу одредбе члана 238 и 231 ЗПП.

С тим у вези, запослени који се премешта на друго радно место треба да, поред врсте и степена стручне спреме, испуњава и посебне услове из правилника о организацији и систематизацији послова за рад на пословима на које се премешта, као што су радна способност, радно искуство, положен стручни испит, знање страног језика, нарочита

7 Ивошевић З., Ивошевић М. (2007), *Услови за заснивање радног односа*, у: Радојевић, М. (ур.), *Коментар Закона о раду*, Београд, стр. 92.

8 Пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 1542/14 од 4. 4. 2016. године, пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж 1 1849/16 од 22. 8. 2016. године.

9 Врста стручне спреме стиче се у верификованим образовним институцијама (лекар, правник, медицинска сестра). Степен стручне спреме је степен образовања, без обзира на врсту.

здравствена способност, пол, објављени научни и стручни радови, висока просечна оцена и одређена лична својства.¹⁰

Посебни услови утврђују се према пословима који ће се обављати у радном односу, а не према лицима која желе да успоставе тај однос.¹¹ Наведено није случај и у пракси, већ често систематизујући радно место, послодавац прави посебне услове у односу на запосленог који треба да се премести. У пракси постоје случајеви да послодавац не наведе све потребне посебне услове за обављање послова на које се запослени премешта, што му омогућава да премести запосленог, без обзира да ли он има способност да обавља такве послове.

У једном примеру из судске праксе запослени који је завршио машинску школу, све време је обављао послове машинбравара, да би потом био премештен с радног места металски радник на радно место референт програма. За обављање послова радног места референт програма предвиђен је четврти степен општег смера и једна година радног искуства, с описом послова: да води грађевинске дневнике, да је задужен за њихово тачно и благовремено спровођење, да контактира с надзорним одбором ЗИГ-а,¹² да обавља и друге послове по налогу непосредног руководиоца, да буде одговоран за правилни однос према корисницима услуга, као и за свој рад непосредном руководиоцу. У току поступка утврђено је да је тужилац на пословима радног места референт програма све послове морао да ради искључиво на рачунару и да је уместо њега те послове обављао колега, јер тужилац не познаје рад на рачунару. Суд је поништио анекс уговора о раду, ценећи да послови на које је запослени премештен нису одговарајући, јер тужилац не испуњава услове у погледу врсте стручне спреме, с обзиром да машинска школа није школа општег смера и, поред наведеног, не испуњава услове по питању посебних услова потребних за обављање послова на које је премештен, а то је рад на рачунару, који као посебан услов није ни наведен у правилнику.¹³

10 Ивошевић З., Ивошевић М. (2007), *Услови за заснивање радног односа*, у: Радојевић, М. (ур.), *Коментар Закона о раду*, Београд, стр. 92.

11 Ивошевић З., Ивошевић М. (2007), *Услови за заснивање радног односа*, у: Радојевић, М. (ур.), *Коментар Закона о раду*, Београд, стр. 90.

12 ЗИГ – Завод за изградњу града.

13 Правноснажна пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 8/2017. од 11. 7. 2017. године.

Поред свега наведеног, за законитост премештаја на друге послове потребно је да је правилник о организацији и систематизацији послова ступио на снагу. Закони и сви други општи акти, објављују се пре ступања на снагу. Закони и други општи акти ступају на снагу најраније осмог дана од дана објављивања и могу да ступе на снагу раније само ако за то постоје нарочито оправдани разлози, утврђени приликом њиховог доношења. На послодавцу је терет доказивања да је правилник објављен у складу са чланом 196 став 2 и 4 Устава РС и да је ступио на снагу.¹⁴ Уставни суд није надлежан да цени оправданост разлога да закон или други општи правни акт ступи на снагу пре осмог дана од дана објављивања, већ само да утврди да ли су разлози за то били утврђени приликом доношења оспореног општег акта.

Поред одговарајућих послова, кумулативни услов за законитост измене анекса уговора о раду, неопходно је и да потреба процеса и организације рада захтева измену уговорених услова рада. Дискреционо право послодавца јесте да одлучује о распоређивању запослених, тако да то може бити законито једино уз поштовање законских услова и постојања стварних разлога, као и уз примену критеријума, уколико има више извршилаца на радном месту са ког се премешта.¹⁵

Спровођење економских или организационих промена представља аутономну и самосталну област деловања послодавца у чију целисходност се суд, по правилу, не упушта. У случају када утврђено чињенично стање указује да су права запосленог повређена противправним поступањем послодавца у поступку који претходи премештају запосленог, суд је изузетно овлашћен да испитује оправданост и објективност структурних промена које су довеле до премештаја запосленог на друга места рада или радна места.¹⁶ Такво изузетно овлашћење суда произлази из института „забране злоупотребе права“, који штити запосленог као општеважећи принцип по уговореном праву (чл. 13 Закона о облигационим односима) и који се, имајући у виду порекло уговора о раду, супсидијарно примењује и у области рада. Злоупотреба права постоји и када послодавац у поступку премештаја запосленог испоштује форму, али не и суштину, односно

14 Пресуда Врховног касационог суда, Рев2. 1261/22 од 15. 6. 2022. године.

15 Правноснажна пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 14/2023 од 7. 6. 2023. године.

16 Пресуда Врховног касационог суда, Рев2 323/2014 од 06. 11. 2014. године.

разлоге за премештај запослених. Овај институт садржински је уграђен у правило о забрани непосредне и посредне дискриминације у Закону о раду (чл. 19 и 20) и у правило из члана 16 Закона о забрани дискриминације.¹⁷

2.1.1. ПРИМЕРИ ИЗ ПРАКСЕ ЗЛОУПОТРЕБЕ ПРАВА ЗАПОСЛЕНИХ

У делу текста који следи наведени су примери из праксе где је у тужби указано на постојање злоупотребе права од стране послодаваца приликом понуде измене уговорених услова рада.

Први пример односи се на необразложене разлоге промене организације рада код туженог који су условили потребу премештаја запосленог.¹⁸ Други пример је случај у коме је послодавац преместио запосленог на радно место које је било попуњено систематизованим бројем извршилаца и где нису постојала средства за рад.¹⁹ Трећи пример се односи на премештај запосленог на радно место за које не постоји потреба да се обављају систематизовани послови.²⁰

Сви наведени примери из праксе су спорови поводом поднетих тужби за поништај анекса уговора о раду.

У првом примеру из праксе²¹ послодавац је навео разлоге процеса и организације рада, и то: *„да је измена Правилника о организацији и систематизацији послова код туженог број 01-11772/1 од 10. 11. 2020. године, који је ступио на снагу 18. 11. 2020. године, извршена рационализација броја извршилаца за поједине послове, а у циљу економске консолидације предузећа, при чему се водило рачуна о функционисању система рада производње и дистрибуције топлотне енергије и сигурности рада погона, а све у циљу одржавања система даљинског грејања града на високом нивоу. Запосленом су*

17 Пресуда Врховног касационог суда, Рев2 323/2014 од 06. 11. 2014. године, правноснажна пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 2343/2020 од 10. 5. 2020. године и пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 1894/2021 од 17. 8. 2021. године.

18 Правноснажна пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 3078/2021 од 27. 1. 2023. године и пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 1009/2023 од 5. 4. 2023. године.

19 Правноснажна пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 1394/2018 од 3. 4. 2019. године и пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 2069/2019 од 16. 12. 2019. године.

20 Правноснажна пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 332/2023 од 1. 11. 2023. године и пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 3018/2023 од 28. 2. 2024. године.

21 Правноснажна пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 3078/2021 од 27. 1. 2023. године и пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 1009/2023 од 5. 4. 2023. године.

понуђени одговарајући послови у смислу чл. 171 ст. 1 тач. 1 и ст. 2 истог члана ЗОР, односно послови за чије се обављање захтева иста врста и степен стручне спреме који су утврђени уговором о раду, а ради премештаја на други одговарајући посао, због потреба процеса и организације рада“, који по налажењу суда нису били довољни нити јасни, нису образложени и које тужени није доказао. Ово је због тога што није довољно да послодавац наведе да је дошло до ових промена, већ је потребно да оне стварно постоје и да њихово постојање буде аргументовано обухваћено образложењем у акту којим се мења правилник о организацији и систематизацији радних места. Поред наведеног, суд је утврдио и да послови на које је тужилац премештен оспореним анексом уговора о раду, тј. послови електричар 2, нису одговарајући у погледу радне способности тужиоца, који је у време премештаја имао осам година радног искуства, док су прописани услови за послове на које је премештен једна година радног искуства, при чему је тужилац био једини извршилац на радном месту електричар за аутоматику, електромоторни погон, трафо и високонапонски развод III, који је имао посебно знање за рад са високим и ниским напоном. Поред тога, у време премештаја тужиоца (18. 11. 2020. године) тужилац је једини у односу на преостале извршиоце радног места електричар за аутоматику, електромоторни погон, трафо и високонапонски развод III имао тужбу против туженог због мање исплаћене зараде, као и других 20 запослених код туженог који су тужили туженог по истом основу, који су такође добили премештај, односно анексе уговора о раду и мањи коефицијент за обрачун зараде. У предметној правној ствари поништен је оспорени анекс уговора о раду, јер нису били испуњени услови прописани Законом о раду за измену уговорених услова рада. Такође је утврђено да послови на које се запослени премешта нису одговарајући и да тужени није доказао постојање потребе процеса и организације рада.

Други пример незаконитости анекса уговора о раду односи се на премештај запосленог на радно место које је било попуњено бројем систематизованих извршилаца, и у том случају је током доказног поступка утврђено да је запослени премештен на радно место - социјални радник сарадник, на којем су била систематизована два извршиоца, а тужилца је након премештаја била осми извршилац. Тужилца није имала средства за рад: ни сто, ни столицу, ни компјутер.²²

²² Правноснажна пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 1394/2018 од 3. 4. 2019. године и пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 2069/2019 од 16. 12. 2019. године.

Трећи пример незаконитости оспореног анекса је пример премештаја запосленог на радно место на којем не постоје послови који би се обављали на том радном месту.²³ Тужилац је за време важења спорног Анекса број III Уговора о раду, који је био на снази од 16. 12. 2009. до 26. 4. 2011. године, у првом периоду од 16. 12. 2009. до 9. 1. 2010. године био без икаквих радних задужења, и у то време налазио се у пословно- комерцијалној згради туженог. У наредном периоду, у трајању од 5,5 месеци, тужилац је имао обавезу да броји возила која пролазе поред бензинске станице туженог, односно да евидентира врсту горива која је сипана у возила на бензинским станицама туженог, стојећи напољу, у зимском периоду, иако је бензинска станица била у провидном стаклу. У периоду од 1. 6. 2010. до 24. 4. 2011. године, до закључења Анекса број V Уговора о раду, тужилац је поново без икаквих радних задужења боравио у просторији туженог, у којој су се налазили само столови, на којима су запослени седели.

Суд је у свим наведеним примерима поништио оспорене анексе уговора о раду, налазећи да су незаконити и упуштао се у првом примеру у оцену потребе организационих промена код туженог, јер је у тужби било наведено постојање злоупотребе од стране послодавца у примени анекса уговора о раду, и то политичка припадност тужиоца, која је била другачија од политичке оријентације директора. О наведеном се изјаснио тужилац у свом исказу, који је суд у целости навео у оцени доказа и оценио га као субјективно мишљење тужиоца, налазећи да није од значаја у овом поступку, будући да се ради о правном питању, и законитост оспорених анекса уговора о раду, те је ценио искључиво у складу с прописаним у Закону о раду (да ли су послови одговарајући и да ли је постојала потреба процеса и организације рада). Утврђено је да није постојала потреба процеса и организације рада код послодавца за премештај запосленог и понуду анекса уговора о раду, због чега је анекс уговора и поништен.

23 Правноснажна пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 332/2023 од 1. 11. 2023. године и пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 3018/2023 од 28. 2. 2024. године.

2.2. ПРЕМЕШТАЈ У ДРУГО МЕСТО РАДА

Запослени може да буде премештен у друго место рада код свог послодавца:

- ако је делатност послодавца такве природе да се рад обавља у местима ван седишта послодавца, односно његовог организационог дела;
- ако је удаљеност од места у коме запослени ради до места у које се премешта на рад мања од 50 км и ако је организован редовни превоз који омогућава благовремени долазак на рад и повратак са рада, као и ако је обезбеђена накнада трошкова превоза у висини цене карте у јавном саобраћају.²⁴

Запослени може бити премештен у друго место рада код истог послодавца ван наведених случајева само уз свој пристанак. Дакле, уколико је сагласан с тим, може бити премештен и у место које је удаљено више од 50 км од места у коме тренутно ради, али мора на то изричито да пристане. У случају непристајања послодавац нема правни механизам да га на то примора.

За премештај без пристанка запосленог, у складу с позитивним правом, потребни су испуњени следећи кумулативни услови, и то: 1) да је удаљеност од места у коме је запослени радио до места у које се премешта мања од 50 километара, 2) да постоји редовни железнички или друмски превоз који омогућава благовремени долазак на рад и повратак с рада и 3) да је послодавац обезбедио накнаду трошкова превоза у висини цене превозне карте у јавном саобраћају.

При свему наведеном, послодавац је у обавези (уколико није организовао превоз да запослени може благовремено да дође на рад, на почетак радног времена, као и да се врати с рада) и да води рачуна да запослени има право на дневни одмор. Последица неблаговременог доласка запосленог на рад, када јавни превоз који саобраћа на релацији од места пребивалишта до места рада то не омогућује, јесте могућност послодавца да запосленом откаже уговор о раду и то може бити један од дисциплинских отказних разлога. Међутим, овде се поставља питање да ли би у том случају такав отказ био законит, односно да ли постоји кривица на страни запосленог.

24 Закон о раду, чл. 171 ст. 1 тач. 2.

Запослени има право на одмор у трајању од најмање 12 часова непрекидно у оквиру 24 часа, ако овим законом није другачије одређено, и запослени који ради кроз прераспodelу радног права има право на одмор у оквиру 24 часа у непрекидном трајању од најмање 11 часова.²⁵ Колективни уговор, правилник о раду и уговор о раду не могу садржати одредбе којима се запосленом дају мања права или утврђују неповољнији услови рада од права и услова који су утврђени законом.²⁶ Ако општи акт и поједине његове одредбе утврђују неповољније услове рада од услова утврђених законом, примењују се одредбе закона. Поједине одредбе уговора о раду којим су утврђени неповољнији услови рада од услова утврђених законом и општим актом, односно које се заснивају на нетачном обавештењу од стране послодавца о појединим правима, обавезама и одговорностима запосленог – ништаве су.²⁷ У ситуацији када послодавац утврди неповољније услове рада, односно повреди законско право на дневни одмор, исти је и ништав.²⁸

Један од примера из судске праксе јесте да је запослени, тужилац, распоређен с рада из Новог Сада, где и живи, на рад у Тител. Први аутобус из Новог Сада до Титела полази у 06.00 часова, и долази у Тител у 07.07 часова на аутобуско стајалиште, а тужиоцу је потребно додатних 15 минута да стигне до места рада ШУ Тител, тако да тужилац на овај начин не може да стигне на почетак радног времена, утврђеног Одлуком туженог, од 07.00 часова. Послови радног места - референт узгоја и заштите шума у ШУ Тител обухватају и рад на терену, због чега тужилац не би стизао на први аутобус за Нови Сад у 15.25 часова након завршетка радног времена, а први следећи полази тек у 17.30 часова. Када се узме у обзир да је време потребно за релацију од места рада до места становања око 70 минута, тужилац би стигао кући око 18.40, а да би стигао на први полазак из Новог Сада за Тител, требало би да крене од куће следећег дана у 05.30 часова, може се закључити да тужилац у овој ситуацији, када се рад одвија и на терену, не би имао дневни одмор у трајању од најмање 12 часова, између 18.40 и 05.30

25 Закон о раду, чл. 66.

26 Закон о раду, чл. 8 ст. 1.

27 Закон о раду, чл. 9 ст. 1.

28 Закон о облигационим односима, „Службени лист СФРЈ” бр. 29/78, 39/85, 45/89, члан 103.

часова.²⁹ У наведеном случају анекс уговора о раду поништен је и због тога што послодавац није узео у обзир линију по којој се одвија јавни саобраћај који користи запослени за долазак на рад и одлазак с рада, односно јер није утврдио да ли постоји редовни превоз који омогућава благовремени долазак на рад и повратак с рада. Све наведено било је од утицаја на одлуку суда да поништи предметни анекс.

Анализирајући наведене примере из праксе, крајње оправдано се може поставити питање шта је пресудно за одлуку запосленог да прихвати незаконите, по њега штетне услове рада, о чему ће бити речи у наставку рада.

3. РАЗЛОЗИ ПРИХВАТАЊА НЕЗАКОНИТОГ АНЕКСА УГОВОРА О РАДУ ОД СТРАНЕ ЗАПОСЛЕНОГ

У пракси се показало да је разлог због кога запослени прихвата понуду и закључење анекса уговора о раду, чак и када запослени сматра да је анекс уговора незаконит, управо сигурност у постојање радног односа и, с друге стране, несигурност у вези с исходом судског спора у случају неприхватања понуде и отказа уговора о раду, као последице неприхватања анекса уговора о раду, али и дужина трајања судских поступака. Све су то разлози због којих запослени првенствено доноси одлуку да прихвати понуду и измену уговорених услова рада, чак и уколико сматра да су му повређена права, него да тражи поништај или утврђење ништавости анекса пред судом.

У случају да запослени потпише анекс уговора у остављеном року, задржава право да пред надлежним судом оспорава законитост тог анекса. Рок за подношење тужбе је 60 дана од дана закључења анекса, односно 60 дана од дана пријема решења о отказу уговора о раду, уколико је запослени одбио понуду за измену уговорених услова рада (ако је анекс одбијен),³⁰ док тужба за утврђивање ништавости анекса уговора о раду не застарева.

29 Правноснажна пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 1702/2017 од 9. 10. 2018. године и пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 3482/2018 од 8. 3. 2019. године.

30 Закон о раду, чл. 195 ст. 2.

Врховни касациони суд заузео је правни став, изражен кроз судске пресуде, да се у погледу оцене благовремености тужбе за утврђивање ништавости анекса уговора о раду не примењује прописан рок (од 90 дана),³¹ већ одредба члана 11 Закона о раду, којом је изричито и императивно прописано да право да се захтева утврђивање ништавости одредаба уговора о раду, па и анекса уговора о раду, не застарева. Становиште да право на истицање ништавости анекса уговора о раду није ограничено роком из Закона о раду заснива се и на одредбама члана 103 и 110. Закона о облигационим односима. У таквим ситуацијама нема преклузије за подношење тужбе с таквим тужбеним захтевом, односно странка може увек тражити заштиту свог права пред судом, будући да право на утврђивање ништавости не застарева.³²

Запослени који одбије понуду анекса уговора у остављеном року, па услед тога добије отказ, задржава право да у судском поступку поводом отказа уговора оспорава законитост анекса уговора. Сматра се да је запослени одбио понуду анекса уговора ако се у року који не може бити краћи од осам радних дана, не изјасни или изјасни да не прихвата понуду и не потпише анекс уговора о раду.³³

Међутим, у једној од пресуда Врховног касационог суда заузето је другачије правно становиште: „Правилно је тужени послодавац донео оспорено решење о отказу уговора о раду на основу члана 179 тачка 7 Закона о раду, зато што је тужила као запослена имала могућност да, иако незадовољна садржином понуде, прихвати понуду и потпише анекс и тиме задржи право да пред надлежним судом оспорава законитост анекса уговора о раду, истовремено се излажући правној последици неприхватања понуде“.³⁴

Управо наведена правна сигурност, у погледу судске праксе судова, доводи до тога да запослени прихвати незаконити анекс уговора о раду и остане у радном односу, а кроз судски поступак преиспитује законитост измене уговорених услова рада.

31 Пресуда Врховног касационог суда Рев2 3394/2020 од 20. 1. 2022. године.

32 Пресуда Врховног касационог суда Рев2 3394/2020 од 20. 1.2022. године.

33 Закон о раду, чл. 172.

34 Пресуда Врховног касационог суда, Рев2 285/2020 од 24. 9. 2020. године.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У изнетим примерима судске праксе евидентно је да је послодавац, примењујући институт упућивања понуде за закључење анекса уговора о раду, испоштовао форму, али не и суштину прописану законом. Применом законских одредаба у личном интересу, послодавац, као јача уговорна страна, доводи запосленог у ситуацију да му услови рада буду измењени на незаконит начин. Битно је да запослени приказано понашање послодавца препозна и тражи заштиту својих права, јер последица прихватања незаконитог анекса уговора о раду, јесте могућност и да запосленом престане радни однос. У данашње време неопходно је да запослени препознају злоупотребе послодавца, којима прибегавају у контексту упућивања понуде за закључивање анекса уговора о раду, будући да последице прихватања незаконитог анекса уговора о раду јесте могућност престанка радног односа. Такође, указује на неопходност да овакав тренд поступања послодавца не остане незапажен ни од стране судских органа, имајући у виду да деловање суда и његова могућност упуштања и преиспитивање стварних организационих промена код послодавца, јесте прави пут да се испита постојање злоупотребе института измене уговорених услова. Решење које аутор види за спречавање будућих примера злоупотребе јесте допуна постојеће законске одредбе, садржином да су уговорне стране дужне да приликом измене уговорених услова рада поступају с дужном пажњом, што би допринело, од стране послодавца, да више поштује права запослених и од стране запосленог да прочита и разуме шта прихвата својим потписом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ивошевић З., Ивошевић М. (2007), *Услови за заснивање радног односа*, у: Радојевић, М. (ур.), *Коментар Закона о раду*, Београд, стр. 92.
2. Бакић, В. (2019), *Анекс уговора о раду као израз управљачке власти и слободе предузетништва послодавца*, *Право и привреда*, 57 (7-9), пп. 769-78.
3. Јовановић, П. (2012), *Радноправне границе слободе рада*, *Право и привреда*, 49 (7-9), пп. 464-482.

Правни извори:

1. Устав Републике Србије, „Службени гласник РС” број 98/2006, 16/2022.
2. Закон о раду, „Службени гласник РС” број 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014.
3. Закон о облигационим односима, „Службени лист СФРЈ” бр. [29/78](#), [39/85](#), [45/89](#).

Пресуде:

1. Пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 1542/14 од 4. 4. 2016. године.
2. Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 1849/16 од 22. 8. 2016. године.
3. Пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 8/2017 од 11. 7. 2017. године.
4. Пресуда Врховног касационог суда, Рев2 1261/22 од 15. 6. 2022. године.
5. Пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 14/2023 од 7. 6. 2023. године.
6. Пресуда Врховног касационог суда, Рев2 323/2014 од 06. 11. 2014. године.
7. Пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 2343/2020 од 10. 5. 2020. године.
8. Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 1894/2021 од 17. 8. 2021. године.
9. Пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 3078/2021 од 27. 1. 2023. године.
10. Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 1009/2023 од 5. 4. 2023. године.
11. Пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 1394/2018 од 3. 4. 2019. године.

12. Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 2069/2019 од 16. 12. 2019. године.
13. Пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 332/2023 од 1. 11. 2023. године.
14. Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 3018/2023 од 28. 2. 2024. године.
15. Пресуда Основног суда у Новом Саду, П1 1702/2017 од 9. 10. 2018. године.
16. Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж1 3482/2018 од 8. 3. 2019. године.
17. Пресуда Врховног касационог суда Рев2, 3394/2020 од 20. 1. 2022. године.
18. Пресуда Врховног касационог суда, Рев2 285/2020 од 24. 9. 2020. године.

ПРЕТПОСТАВКА НЕВИНОСТИ И МЕДИЈИ

АПСТРАКТ: Средства јавног информисања (медији) имају веома важну улогу у друштву, у оквиру које, поред осталог, информишу јавност о кривичним поступцима. Међутим, с друге стране, право на информисање јавности о тим поступцима ограничено је претпоставком невиности. Суштина ове претпоставке је право да се свако сматра невиним док се његова кривица не докаже правноснажном пресудом, те је обавеза свих других да то право поштују. Иако многи међународни акти и домаћи прописи гарантују претпоставку невиности, те обавезу медија да ту претпоставку поштују, евидентно је да штампани и електронски медији најчешће крше ову претпоставку. У раду се анализирају међународни акти о претпоставци невиности, домаћи прописи који гарантују ову претпоставку, а посебно је указано на богату праксу Европског суда за људска права, у којој су дати критеријуми за постизање баланса у вези с извештавањем медија о кривичним поступцима и спречавање кршења претпоставке невиности. Поред тога, истакнута је и улога регулаторних тела за штампане и електронске медије, те је кроз студију случаја указано на конкретан пример непоштовања ове претпоставке. На крају, наглашена је потреба сарадње актера кривичног поступка и медија, неопходност сталне едукације запослених у медијима, инсистирање на одговорном извештавању, уз поштовање прописа и кодекса, те указивање на последице непоштовања претпоставке невиности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: претпоставка невиности, медији, окривљени, регулаторна тела.

* Судија Апелационог суда у Београду, jankovic@bg.ap.sud.rs

1. УВОД

У најопштијем смислу, претпоставка невиности (презумпција невиности) је начело кривичног поступка, према којем се свако сматра невиним док се правноснажном пресудом не докаже његова кривица. Претпоставка невиности је један од основних принципа кривичног процесног права, а уједно и једно од основних права окривљеног у кривичном поступку, у оквиру права на правично суђење. Често се истиче да однос према претпоставци заправо показује какав је однос државе према грађанима. Претпоставка невиности је, с једне стране, право окривљеног, а с друге стране, обавеза свих других, укључујући и медије, да то право поштују.

Многи међународни акти, као и домаћи прописи, гарантују претпоставку невиности, али и поред тога долази до њеног кршења. Кривични поступци воде се у јавном интересу и јавност има право да буде информисана о тим поступцима, док с друге стране, медији имају право и дужност да информишу јавност о тим поступцима. Због тога је важно да медији и актери кривичног поступка сарађују, јер се тако могу избећи последице неадекватног медијског извештавања, као и кршење претпоставке невиности. Право на информисање јавности о кривичним поступцима је, поред осталог, ограничено претпоставком невиности. У настојању да остваре што већи профит медији прибегавају сензационализму, занемарујући при том законске одредбе и моралне кодексе новинарске професије, што често има за последицу кршење претпоставке невиности. Стога је веома важна улога професионалних удружења и регулаторних тела за медије, која предузимањем различитих мера могу утицати на смањење кршења претпоставке невиности у штампаним и електронским медијима.

2. ПРАВНА ПРИРОДА И СВРХА ПРЕТПОСТАВКЕ НЕВИНОСТИ

О правној природи садржине претпоставке невиности постоје различита мишљења, почев од тога да је то класично право окривљеног у кривичном поступку, затим да је то једно од основних процесних начела, да је то врста упутства за поступање органа с окривљеним као да је невин, итд. (В. Ђурђић, 2016, 45-69; С. Ненадић, 2019, 13-18). Примарни разлог претпоставке невиности је одбрана од погрешне осуде, јер се сматра да осуда и кажњавање невиног лица може да нанесе већу штету него кад кривац избегне одговорност, а на овај начин смањује се вероватноћа и могућа „цена“ грешака за доношење пресуде о кривичном поступку (L. Campbell, 2013, 683). Она, такође, има за циљ да спречи стигматизацију лица против којег се води кривични поступак до доношења правноснажне пресуде, као и да обезбеди непристрасност суда који треба да донесе одлуку у кривичној ствари. Претпоставка невиности инволвира три правна стандарда који детерминишу њено значење и обим примене у кривичном поступку до правноснажности пресуде: 1) поступање без предрасуда и предубеђења о кривици окривљеног; 2) терет доказивања не сме бити на окривљеном; 3) сумња у релевантне чињенице (тзв. терет недоказаности) мора бити у корист окривљеног (В. Ђурђић, 2016, 52). Треба напоменути да су ови стандарди изграђени кроз одлуке Европског суда за људска права.

Претпоставка невиности, која представља основ заштите људских права у кривичном поступку, обухвата следеће: терет доказивања на страни тужилаштва; стандард доказивања изван разумне сумње; начело *in dubio pro reo*; обавезу да се према окривљеном органи опходе у складу с претпоставком невиности; обавезу јавних званичника да се уздрже од прејудииирања исхода поступка или давања јавних изјава којима се афирмише кривица окривљеног; обавезу органа да се уздрже од приказивања окривљеног с повезом на рукама или у кавезу, чиме би се указивало да се ради о опасном криминалцу; обавезу медија да се суздрже од извештавања којим би се потцењивала претпоставка невиности окривљеног; обавезу органа поступка да дужину притвора никада не узима као индикацију кривице или степена кривице; одбијање окривљеног за постизање споразума с тужилаштвом не сме да утиче на претпоставку невиности (S. Joseph, J. Schultz, M. Castan, 2013, 476).

3. ПРЕТПОСТАВКА НЕВИНОСТИ У МЕЂУНАРОДНИМ АКТИМА

Многи међународни акти садрже одредбе о претпоставци невиности, а овде ћемо поменути само неке. Пре свега, Универзална декларација о правима човека Уједињених нација у члану 11 одређује претпоставку невиности: „Свако ко је оптужен за кривично дело има право да се сматра невиним док се на основу закона кривица не докаже на јавном претресу, на којем су му обезбеђена сва јамства потребна за његову одбрану“. Одредба члана 14 став 2 Међународног пакта о грађанским и политичким правима претпоставку невиности одређује на следећи начин: „Свако ко је оптужен за кривично дело има право да се сматра невиним док се његова кривица на основу закона не докаже“. Одредба члана 7 Афричке повеље о људским правима каже: „Свако ко је оптужен за кривично дело да се сматра невиним док се његова кривица не докаже пред судом или трибуналом“.

Америчка декларација о правима и дужностима човека из 1948. године у одредби члана 26 претпоставку невиности прописује на следећи начин: „Сваки окривљени сматраће се невиним док не буде доказана његова кривица“. И Америчка конвенција о људским правима (Пакт из Сан Хозеа) из 1969. године, која се примењује од 1978. године, у одредби члана 8 одређује: „Свако лице оптужено за кривично дело има право да се сматра невиним све док се његова кривица не докаже у складу са законом“.

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода претпоставку невиности одређује на следећи начин: „Свако ко је оптужен за кривично дело сматраће се невиним све док се не докаже његова кривица на основу закона“ (члан 6 став 2). Посебан значај има Директива о јачању одређених аспеката претпоставке невиности и права на присуство суђењу у кривичном поступку (EU) 2016/343 од 09. 03. 2016. године¹ (Директива о претпоставци невиности), којом је,

¹ Директива се примењује само на физичка лица која су осумњичена или оптужена у кривичном поступку (члан 2), а појам „кривични поступак“ означава поступак како га у својој пракси интерпретира Европски суд за људска права. У Директиви се наводи да су државе у обавези да предузму одговарајуће мере, како би се осигурало да се у изјавама за јавност органа јавне власти и у судским одлукама за осумњиченог и оптуженог не наводи да је крив пре него што је суд мериторно одлучио о кривици (члан 4). Међутим, ово се не односи на одлуке које имају за циљ доказивање кривице

у суштини, спроведена нормативна кодификација праксе Европског суда за заштиту људских права.

Када је у питању однос медија и претпоставке невиности, од значаја су и одређене препоруке и мишљења Савета Европе и других институција, као што су:

Препорука о медијској дистрибуцији информација о кривичном поступку R (2003) 13 од 10. 07. 2003. године Комитета министара Савета Европе, која подсећа на обавезу поштовања приватног и породичног живота, права на правично суђење и претпоставку невиности. У погледу претпоставке невиности, Комитет министара сматра да „мишљења и информације које се тичу текућих поступака треба да буду саопштени или дистрибуирани само путем медија, ако то не прејудуцира претпоставку невиности осумњиченог или оптуженог“.

Консултативно веће европских судија је у мишљењу број 7 „Правда и друштво“ потврдило улогу медија у демократском друштву као „чуvara демократије“, наводећи да медији понекад могу ометати приватност људи и нанети штету њиховој репутацији. Веће препоручује судовима да поступају у складу с праксом Европског суда за људска права и да „постигну равнотежу између супротстављених вредности заштите људског достојанства, приватности, угледа и претпоставке невиности с једне стране, и слобода информисања с друге стране“.

Консултативно веће европских тужилаца донело је мишљење број 8 „О релацији између тужилаца и медија“. У основним начелима Консултативно веће истиче начело заштите права „појединаца, посебно окривљених и оштећених (укључујући право на достојанство, приватни живот и безбедност личности, као и на претпоставку невиности)“.

У односу на медије, најзначајнији документ је Резолуција 1003 (1993) Скупштине Савета Европе, под насловом „Етика новинарства“. У овом документу, који има за амбицију да буде примењен у новинарској професији широм Европе, под тачком 22 дефинисан је однос новинара према претпоставци невиности. Резолуција прописује да у новинарству свака информација и мишљење морају бити у складу с претпоставком невиности и новинари се морају суздржати од прејудуцирања исхода поступка.

(оптужнице), нити на привремене одлуке процесне природе, које се заснивају на сумњи или инкриминишућим доказима (нпр. решење о одређивању притвора), под условом да се за особу која је у притвору не наводи да је крива.

Многе невладине организације у свету (нпр. Amnesty International) прате остваривање права на правично суђење у државама широм света, што укључује и претпоставку невиности, а организација World Justice Project сваке године сачињава Rule of Law Index, што је нека врста ранг-листе држава у односу на стандарде владавине права, а то укључује и претпоставку невиности. Све то може бити од значаја за репутацију држава, јер низак степен владавине права указује на висок степен правне неизвесности у економској сфери.

4. ПРЕТПОСТАВКА НЕВИНОСТИ У ДОМАЋИМ ПРОПИСИМА

Устав Републике Србије у одредби члана 34 став 3, на сличан начин, као и поменути међународни акти, прокламује претпоставку невиности, а одредбом члана 3 Законика о кривичном поступку (ЗКП) такође је прописано „да се свако сматра невиним све док се његова кривица за кривично дело не утврди правноснажном одлуком суда“, те да је обавеза државних и других органа, као и средстава јавног обавештавања, удружења и јавних личности „да се придржавају правила из става 1 овог члана и да својим јавним изјавама о окривљеном, кривичном делу и поступку не повређују права окривљеног“.²

Закон о јавном информисању и медијима³ у одредби члана 84 (Претпоставка невиности) прописује: „У циљу заштите људског достојанства, као и независности, угледа и непристрасности суда или другог надлежног органа, нико се путем медија не сме означити учиниоцем кажњивог дела, односно кривим или одговорним пре правноснажности одлуке суда“.

Закон о јавном информисању и медијима у одредби члана 152 став 2 прописао је новчану казну за прекршај главног уредника медија „ако се у објављеној информацији некозначи учиниоцем кажњивог дела, односно кривим или одговорним пре правноснажности одлуке суда или другог надлежног органа (члан 84)“.

2 Законик о кривичном поступку из 2006. године у својим одредбама предвиђао је и санкције за непоштовање, односно кршење претпоставке невиности, али је његова примена неколико пута одлагана. ЗКП из 2011. године не прописује никакве санкције за кршење претпоставке невиности.

3 „Службени гласник РС“ број 92/23.

На основу члана 60 Закона о електронским медијима („Службени гласник РС“ бр. 83/14), Савет Регулаторног тела за електронске медије донео је Правилник о заштити људских права у области пружања медијских услуга, који у одредби члана 29 став 1 прописује: „Пружалац медијске услуге не може означити учиниоцем кривичног дела лице против кога је покренут кривични поступак или у односу на које су предузете радње које претходе кривичном поступку (нпр. хапшење, саслушање ухапшеног, задржавање осумњиченог) пре правноснажне одлуке суда, којом се утврђује његова одговорност“, док у ставу 2 прописује: „Пружалац медијске услуге је дужан да поштује претпоставку невиности, без обзира на то да ли ту претпоставку поштује други медиј чију информацију преноси“.

У Кодексу новинара Србије, у четвртном делу (Одговорност новинара), у тачки 3 наведено је: „Новинар је дужан да поштује правило претпоставке невиности и не сме никога прогласити кривим до изрицања судске пресуде“, док се у једној од смерница истиче: „Медији су дужни да поштују право претпоставке невиности и да штите приватност и идентитет осумњиченог или починиоца, чак у случају признања кривице“.

Влада Републике Србије је, у јануару 2016. године, усвојила Кодекс понашања чланава Владе Републике Србије о границама дозвољености коментарисања судских одлука и поступака, у којем се посебно истиче да су чланови Владе Републике Србије дужни да у јавним наступима и изјавама поштују претпоставку невиности. Сличан Кодекс усвојила је, у јулу 2017. године, Народна скупштина Републике Србије, а који се односи на народне посланике.

Савет за штампу донео је, 2016. године, Смернице за примену Кодекса новинара Србије у електронским медијима.⁴

4 Доступно на: <http://www.savetzastampu.rs/-smernice-za-primenu-kodeksa-novinarasrbije-u-onlajn-okruzenju.pdf>, приступ: 07. 07. 2024. године.

5. РЕГУЛАТОРНА ТЕЛА ЗА МЕДИЈЕ

Широм Европе независна надзорна тела практично су постала природан институционални облик регулаторног управљања у аудиовизуелном медијском сектору (K. Irion, R. Radu, 2014, 15-53). Када је у питању Србија, постоје Регулаторно тело за електронске медије (РЕМ) и Савет за штампу.

Регулаторно тело за електронске медије (РЕМ) је самостална, независна регулаторна организација са својством правног лица, која врши јавна овлашћења у циљу: делотворног спровођења утврђене политике у области пружања медијских услуга у Републици Србији; унапређивања квалитета и разноврсности услуга електронских медија; доприноса очувању, заштити и развоју слободе мишљења и изражавања; заштите интереса јавности у области електронских медија и заштите корисника услуга електронских медија, у складу с одредбама Закона о електронским медијима, на начин примерен демократском друштву. РЕМ је функционално и финансијски независан од државних органа и организација, пружалаца медијских услуга и оператора. За обављање послова из своје надлежности одговоран је Народној скупштини.⁵

Савет за штампу је независно, саморегулативно тело које окупља издаваче и власнике штампаних медија, професионалне новинаре, као и представнике јавности.⁶

Статутом Савета (члан 5), као његови циљеви одређени су:

- Примена Кодекса новинара Србије у штампаним медијима и њиховим издањима на свим платформама, информативним порталима и новинским агенцијама;
- Решавање по жалбама овлашћених подносилаца поводом конкретних садржаја у штампаним медијима и њиховим издањима на свим платформама, информативним порталима и новинским агенцијама, у складу са Статутом и Пословником о раду Комисије за жалбе;
- Медијација у циљу решавања спорова између овлашћених подносилаца жалбе и медија;

5 Видети детаљније на сајту РЕМ-а.

6 Видети детаљније на сајту Савета за штампу.

-
- Едукација за поступање у складу с Кодексом новинара Србије и јачање угледа медија.

Посебан значај у смислу регулаторне улоге Савета има његова Комисија за жалбе, чије су надлежности одређене Статутом и Пословником о раду, а она, у оквиру испитивања поштовања Кодекса новинара Србије, разматра и кршење претпоставке невиности од стране медија.⁷

Годишњи мониторинг Савета за штампу за 2016. годину показује да је претпоставка невиности повређена у 3.341 случају, док је анализом штампаних и on-line издања четири дневна листа („Блиц“, „Вечерње новости“, „Курир“ и „Информер“) у периоду од седам дана пронађено 315 текстова у којима се крши право на приватност и претпоставка невиности.⁸

Према годишњем мониторингу за 2019. годину⁹ Кодекс новинара Србије прекршен је укупно у 5.057 текстова, а највише прекршаја било је у листовима „Ало“ (1.266), „Курир“ (1.106) и „Српски телеграф“ (864). Најчешће кршење односило се на поглавље IV Кодекса (Одговорност новинара) и забележено је 3.095 прекршаја, а пре свега кршено је право на претпоставку невиности, те поглавље које се односи на истинитост извештавања.

Према резултатима рада Комисије за жалбе и мониторинга поштовања Кодекса новинара Србије у дневним новинама, у периоду од 01. јула до 31. децембра 2023. године, девет дневних листова, који се дистрибуирају на националном нивоу, направило је 5.551 прекршај Кодекса новинара Србије. Кодекс су највише кршили листови „Ало“, „Српски телеграф“ и „Информер“. Највише су кршена поглавља која се односе на одговорност новинара – 1.629 (у оквиру кога је најчешће кршено право на претпоставку невиности) и истинитост извештавања (1.624).¹⁰

7 Комисија на основу мониторинга сачињава шестомесечне извештаје о кршењу Кодекса новинара Србије, укључујући и кршење претпоставке невиности.

8 Транспарентност, приватност и претпоставка невиности (тужилаштво-медији-грађани), (ур. А. Тоскић, Д. Мишљеновић), Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Партнери за демократске промене, 2017, Београд, стр. 57-59.

9 Доступно на: http://www.savetzastampu.rs/cirilica/izvestaji/110/2020/06/11/2308/izvestaj-o-rad-u-saveta-za-stampu-u-2019-_godini.html, приступ: 08. 07. 2024.

10 Доступно на: https://savetzastampu.rs/izvestaji/rezultati-rada-komisije-za-zalbe-i-monitoringa-postovanja-kodeksa-novinar-a-u-dnevni-m-novinama-od-1-jula-do-31-decembra-2023-godine/?_rstr_nocache=rstr299668ee290b9607.

6. ПРЕТПОСТАВКА НЕВИНОСТИ И МЕДИЈИ

Медији имају задатак да се баве темом суђења, а јавност има право да добија такве информације.¹¹ Међутим, с друге стране, право на правично суђење у кривичном поступку такође јамчи и право на непристрастан суд и право на претпоставку невиности. Стога, када коментарише неки кривични поступак који је у току, новинар првенствено мора водити рачуна управо о томе. Све учесталије кршење претпоставке невиности показује да је право јавности да буде упућено у ток кривичног поступка, слободно се може рећи, измакло контроли (М. Колаковић - Бојовић, 2012, 558). Често извештавање медија о поједином случају доводи у питање претпоставку невиности, а самим тим и право окривљеног на правично суђење (В. Бајовић, 2008, 205).

Познат је случај из Енглеске у коме је другостепени суд поништио пресуду оптуженима за тероризам, с обзиром да је „претераним и сензационалистичким извештавањем медија о односном случају непристрасност пороте несумњиво доведена у питање“, јер су се окривљени бранили ћутањем, а неколико државних званичника дало је изјаве „да се само кривци бране ћутањем“ (В. Бајовић, 2008, 205). Позната афера Грегори¹² у Француској, из 1984. године, указала је на значај и последице сензационалистичког извештавања, као и на неопходност доношења строже регулативе (В. Бајовић, 2008, 207). Након пар сличних афера, у Француској је 2000. године донет закон којим је инкриминисано објављивање фотографије осумњиченог

11 Према одредби члана 5 Закона о јавном информисању и медијима, „путем медија се објављују информације, идеје и мишљења о појавама, догађајима и личностима о којима јавност има оправдан интерес да зна, без обзира на начин на који су прибављене информације, у складу с одредбама овог закона“ (став 1), те да „свако има право да истинито, потпуно и благовремено буде обавештен о питањима од јавног значаја и средства јавног обавештавања су дужна да то право поштују“ (став 2).

12 Након што је седмогодишњи дечак пронађен мртав у реци, штампа је за убиство окривила рођака детета, кога је полиција позвала на информативни разговор. Револтирани отац детета је након тога убио рођака, иако осим навода штампе нису постојале никакве индикације које би указивале да је он извршио убиство детета. Мајка детета такође је била осумњичена, као и још неколицина сродника, што је за медије представљало додатну сензацију и подгревало огромно интересовање јавности. Убиство дечака уопште није разрешено, осумњиченима је нанета ненадокнадива штета, а држава је на крају породици морала да исплати новчану компензацију због „лошег вођења поступка и злоупотребе правде“.

и окривљеног без његове сагласности, објављивање фотографија или снимака о његовом хапшењу, оглашавање кривим лица у погледу кога није донета правноснажна пресуда, као и објављивање доказа и информација пре него што су оне јавно изнете на главном претресу (В. Бајовић, 2008, 207).

И правосуђе и медији комуницирају с јавношћу, али то су два потпуно различита система комуникације, јер је „правна порука“ фокусирана на правну регулацију одређеног догађаја и трага за јасном дихотомијом законито/незаконито, односно дозвољено/недозвољено, док је медијска порука усмерена на интерпретацију одређеног догађаја у дихотомији да ли се тај догађај може квалификовати да постане информација или не, дакле у дихотомији информација/није информација, у зависности од тога да ли је довољно важно, занимљиво, пријемчиво (С. Ненадић, 2019, 294).

Иако бројни прописи захтевају од медија, када извештавају о преткривичном и кривичном поступку, да поштују претпоставку невиности осумњиченог, односно окривљеног, управо у медијима се највише крши претпоставка невиности (А. Тоскић, Д. Мишљеновић, 2017, 57-59). У тежњи за профитом, медији сензационалистичким насловима настоје привући читаоце и гледаоце, па често осумњичене називају „убицом“, „силоватељем“, „преварантом“, „лоповом“ и сл., чиме се најчешће крши претпоставка невиности. У овом подухвату свесрдну помоћ „ревносним“ новинарима пружају извори информација, те грађа „с терена“ континуирано пристиже, директно са страница полицијских, тужилачких и судских предмета, али и из здравствених картона и досијеа институција социјалне заштите (М. Колаковић - Бојовић, 2020, 402-403). Ово само указује на познати проблем „цурења информација“ из надлежних државних органа, а с друге стране, ако медији немају информације од надлежних органа, онда су спремни да прибегну употреби непроверених информација, претпоставки, и сл.

Колико поједини кривични догађаји могу бити интересантни за медије показује случај силовања 12-годишње девојчице (тзв. случај „Малчански берберин“), о којем је у периоду од 22. 12. 2019. до 01. 7. 2020. објављено преко 660 текстова (Л. Ђоковић, 2020, 281). Медији се боре на све начине да привуку што већу публику, а самим тим и да повећају своје приходе, те се у тој борби они такмиче ко ће први објавити неку информацију, ексклузиву или детаље из истраге, при

чему често прибегавају сензационализму и успут крше законе и етичке стандарде професије (И. Крагуљ, 2024).

Многи аутори, пре свега у иностранству, указују на веома велику кризу у вези с моралним стандардима новинарске професије. Наиме, традиционалне медије у савременим условима, још од почетка XXI века, карактерише „криза новинарске етике, која је пре свега криза субјеката, криза новинара као моралног агента“ (М. Poler Kovačić, 2001, 38). У условима развијене медијске индустрије и експанзије интернета, етичка начела новинарске професије нарушавају се у корист трке за профитом и сензационалистичким начином извештавања, што потврђује тврдњу да „медији ретко постижу жељену равнотежу између одговорног новинарства и посла који доноси добит“ (Н. Hardt, 1996, 35). Веома је опасно да медији у појединим случајевима преузимају улогу надлежних јавних тужилаштава, а касније и суда, прејудуцирају исход кривичног поступка, лицу за које постоје основи сумње да је извршило одређено кривично дело, „лепе“ епитете осуђеног лица, иако се одређени кривични поступак налази тек у фази истраге.

Кршење претпоставке невиности у медијима догађа се и у преткривичном поступку, када медији одређена лица прогласе кривим и тако им „залепе“ етикету криминалца, која се после, без обзира на коначни исход кривичног поступка, тешко скида (А. Илић, 2011, 300). Кршење претпоставке невиности може проузроковати читав низ последица, почев од материјалне штете, коју је (иако не увек) могуће надокнадити, али често и много озбиљније последице чија се тежина не може изразити у новцу, нити се њиме могу отклонити, а то су разарање породице, губитак пријатеља и дуго стицаног професионалног и друштвеног угледа (М. Колаковић - Бојовић, 2012, 565). Посебну опасност по претпоставку невиности има тзв. медијизација кривичног поступка, која се испољава нпр. у саопштењима полиције о спектакуларно изведеним акцијама или јавног тужилиштва, које неретко подигнуту оптужницу представљају као правноснажно пресуђену ствар, пребацујући на тај начин лоптицу на терен суда, који се, у случају недоношења пресуде која је већ наговештена, излаже оштрим критикама (А. Илић, 2011, 300). Ако суд донесе пресуду која је у складу с напред исказаним судом јавности, онда се поставља питање његове непристрасности... У супротном, ако суд остане доследан својој улози непристрасног и независног арбитра и у складу с изведеним доказима

донесе ослобађајућу пресуду, реакција јавности биће оштра (А. Илић, 2011, 300), а као разлог доношења такве одлуке наводиће се нестручност и незнање судије, корумпираност, утицај политичких фактора и сл.

Када извештавају о кривичним делима, о раду полицијских и правосудних органа медији су дужни да то чине балансирано – да воде рачуна да јавност добије све релевантне информације, али да при том буду заштићена основна људска права, међу којима су и право на правично суђење и на заштиту претпоставке невиности. Правилно извештавање о кривичним поступцима треба да буде објективно, непристрасно, да не буде једнострано, да не прејудуцира исход поступка, да не буде сензационалистичко, да не садржи негативне вредносне судове, да буде тачно, да се у извештавању поштују права учесника у кривичном поступку, пре свега право на претпоставку невиности и право на приватност учесника у кривичном поступку.

Извештавање о криминалитету од стране медија суочава се с низом проблема, као што су: правна некомпетентност новинара, која се често огледа у елементарном непознавању права, затим површност у закључивању, употреба непоузданих информација тенденциозност и манипулативност, недовољна отвореност званичних извора информација, и др. С друге стране, нетачно или непрецизно преношење вести о кривичним поступцима може да направи велики јаз између правосудног система и јавности. Ако се при том има у виду да знатан број грађана не зна шта значи претпоставка невиности, то може створити додатно неповерење, јер медијска „реч“ има код шире јавности посебну тежину и неретко много већи „ефекат“ од судске одлуке (Н. Бингулац, С. Јовановић, 2018, 63).

За решавање проблема кршења претпоставке невиности у медијима нуде се различита решења, као што су јачање репресивних мера,¹³ кроз кажњавање новинара и уредника (Н. Бингулац, С. Јовановић, 2018, 61-74), а с друге стране, инсистира се на јачању етичких стандарда новинарске професије, док неки указују да је новинарима потребно организовати обуку о претпоставци невиности, односно указати колико њено кршење може утицати на правичност суђења и права окривљеног.

13 Сматрајући да је кршење претпоставке невиности у Србији последњих година попримило забрињавајуће размере, Управни одбор Адвокатске коморе Београда је 04. 7. 2018. године поднео иницијативу Министарству правде да се изменама Кривичног законика уведе кривично дело „Кршење претпоставке невиности“, за које би била прописана казна затвора до три године, као и новчана казна.

6.1. Пример кршења претпоставке невиности у медијима (студија случаја)

До кршења претпоставке невиности у штампаним и електронским медијима долази веома често, а многи случајеви су разматрани од стране Комисије за жалбе Савета за штампу. Последице кршења ове претпоставке нарочито су изражене у случајевима када по окончању поступка одређено лице буде правноснажно ослобођено од оптужбе за кривично дело које јој је стављено на терет. Таквих примера има много, а овде ћемо кроз студију случаја анализирати медијско извештавање о случају Марине Андрејић, која је била оптужена за убиство свог детета,¹⁴ где су медији прекршили многе одредбе Кодекса новинара Србије.

Овај случај датира из 2010. године, када је 13-годишњи дечак с мајком отишао у башту окружену шумом, у селу Мајиловац код Великог Градишта, удаљену око два километра од села. Мајка се вратила кући након два дана, рашчупана, блатњава и крвава, а није могла да објасни шта се десило с дететом. Организована је потрага за дечаком, који није пронађен, а мајка је постала осумњичена. Медији су одмах известили да је мајка ухапшена, да потрага за дететом и даље траје, као и да је осумњичена пристала на полиграфско тестирање. Након тога медији су извештавали да је мајка признала да је убила дете, затим да је то признање повучено. Противно Кодексу новинара, медији објављују и заједничку фотографију осумњичене и несталог детета, а касније и писмо које је осумњичена упутила свом супругу из притвора. Након што је пронађен горњи део лобање, поједини медији тврдили су да су на лобањи, за коју је вештачењем утврђено да је припадала несталом детету, видљиве повреде, иако трагова повреда није било, док су неки медији тврдили „да је дете убијено ударцем држаље од мотике у главу“, и сл. Извештавајући о овом случају у медијима су се могли наћи и текстови о томе да је осумњичена имала љубавника, којег је дете видело, да је у питању отмица детета, трговина органима и сл. Када је дошло до подизања оптужнице многи медији су сензационалистички писали о овом случају, међу којима су и „Вечерње новости“, које су 26. 11. 2010. године објавиле вест о подизању оптужнице, и то на сензационалистички начин, који се може окарактерисати као повреда

14 О овоме видети детаљније: А. Илић (2017), „Медији и криминалитет – Криминолошки аспекти“ (докторска дисертација), Правни факултет у Београду, стр. 362-378.

претпоставке невиности (Наслов текста: „Оптужница: Сину мотком сломила врат“, а одмах испод наслова стоји: „Новости откривају: Шокантни детаљи из оптужнице подигнуте против Марине Андрејић. Залутали у шуми. Ћорђе био у страху због мрака. Ударен у потиљак“ (А. Илић, 2017, 368).

Када је почело суђење, постојала је велика заинтересованост медија за овај случај, па је, поред осталог, пренета и изјава рођаке осумњичене, која је сматрала да њена стрина „треба да добије максималну казну, јер је убила своје дете“, а њу „оставила без брата“, и сл. Медији нису поштедели ни малолетну кћерку окривљене која, по изјавама рођака, не жели да види мајку, и сл. Виши суд у Пожаревцу окривљену је огласио кривом за убиство детета и осудио је на казну затвора у трајању од 20 година, а након укидања пресуде од стране Апелационог суда у Београду, поново је окривљену осудио на идентичну казну. Апелациони суд у Београду отворио је претрес пред другостепеним судом и окривљену, услед недостатка доказа, ослободио оптужбе. Након тога Марини Андрејић је исплаћена накнада штете због неоснованог боравка у притвору.

Овај случај показује да су поједини медији често непрофесионално извештавали, да су прекшене многе одредбе Кодекса, а међу њима и право на претпоставку невиности, док је кривични поступак окончан правноснажном ослобађајућом пресудом.

О неким случајевима кршења претпоставке невиности у другим земљама указано је у пресудама Европског суда, које наводимо у наредном поглављу.

7. ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Анализирајући бројне случајеве који се односе на право на слободу изражавања из члана 10 и право на правично суђење из члана 6 Европске конвенције о људским правима и основним слободама, Европски суд је створио веома богату праксу по питању односа правосуђа и медија, у којој су дати критеријуми и смернице судовима како да поступају у односу на медије, ради постизања баланса у примени права и спречавању ситуација у којима би медијско извештавање и публицитет могли да утичу на право на правично суђење и претпоставку невиности (С. Ненадић, 2019, 295).

У предмету *Worm* против Аустрије (бр. 83/1996/702/894 од 29. 8. 1997) суд је разматрао питање односа слободе изражавања и слободе штампе, у односу на претпоставку невиности, а ради се о новинару који је објавио чланак који се тицао кривичног поступка за пореску утају бившег министра финансија, у којем је наведено да је окривљени годинама избегавао кривичну одговорност, итд. Иако је новинар изрекао јасно мишљење о кривици окривљеног, суд је нашао да није дошло до повреде члана 10 Европске конвенције, те је разматрао и питање претпоставке невиности, из угла питања ауторитета правосуђа, и закључио да ограничавање слободе изражавања, у циљу очувања ауторитета и непристрасности правосуђа, не овлашћује државе да ограниче јавне дискусије у питањима која се појављују пред судом. Осим тога, у одлуци се наводи да, иако су судови форум за утврђивање кривице или невиности, то не значи да не може бити претходне или истовремене расправе о кривичном суђењу на другом месту, као што су специјализовани часописи, општа штампа или шира јавност. На крају је закључено да ограничавање јавне дискусије, у циљу одржавања ауторитета судова, није допуштено, јер је јавна дискусија, посебно уколико су окривљени јавне личности, нужна у демократском друштву, али границу те јавне дискусије чини управо претпоставка невиности.

У предмету *Y. B.* и др. против Турске (бр. 48173/99, 48319/99 од 28. 10. 2004) високи полицијски званичник сазвао је конференцију за штампу поводом хапшења једанаест лица осумњичених за чланство у забрањеној политичкој партији, на којој је било дозвољено да новинари

фотографишу осумњичене, те је вест с фотографијама објављена у медијима уз пратеће коментаре да су осумњичени признали своје активности. Суд је закључио да су, иако нису била објављена имена, на основу фотографија, осумњичени били лако препознатљиви, а новинари су касније сазнали њихова имена и објавили их. С обзиром да је конференција одржана одмах након хапшења, а пре одлуке суда, суд је нашао да је полиција оваквом конференцијом подстакла јавност да верује у кривицу окривљених и прејудиицирала процену чињеница од стране суда.

У пресуди *Turyev* против Русије (бр. 20758/04 од 11. 10. 2016) суд је закључио да је повређена претпоставка невиности када је јавни тужилац, у изјави за локалне медије, у вези с разјашњеним и неразјашњеним убиствима, а поводом конкретног убиства за подносиоца представке, навео његове иницијале и окарактерисао га као убицу, с обзиром да оваква изјава није била дискретна ни обазрива, нити је представљала просто изношење чињеница из истраге. Сличан случај налазимо и у предмету *Fatullayev* против Азербејџана (бр. 40984/07 од 22 . 4. 2010), где је врховни тужилац, у кривичном поступку против оснивача и уредника новина, дао изјаву да спорни чланак „у тексту садржи терористичку претњу“, па суд налази да је, „с обзиром на високу позицију био у обавези да покаже нарочиту пажњу у избору речи за описивање кривичног поступка који није у току“, те да је изјава прејудиицирала оцену чињеница од стране надлежног суда и тиме „охрабрила јавност да верује у кривицу подносиоца представке“, пре него што је то доказано у складу са законом.

У предмету *Khuzhin* и други против Русије (бр. 13470/02 од 23. 10. 2008) подносилац представке био је затворен и окривљен за злочин киднаповања и мучења. Неколико дана пре почетка суђења државни телевизијски канал емитовао је емисију са главним истражитељем случаја и тужиоцем, који су изнели неколико изјава о насилном карактеру окривљеног лица и дали детаље о његовом кривичном досијеу. Они су навели околности у којима су се кривична дела догодила, а тужилац је конкретно рекао да би једини избор који би првостепени суд требало да има био избор одговарајуће казне. Док је излагач изјављивао да ће окривљено лице ускоро добити казну коју је заслужио, на екрану се приказивала слика окривљеног лица и списи предмета. Након тога емисија је поново емитована два пута

током суђења и још неколико дана пре одржавања жалбеног поступка. Еврпски суд утврдио је да су главни истражитељ и тужилац дали изјаве које су превазилазиле опис поступка који је у току или сумњу. Те изјаве недвосмислено су сугерисале да је окривљено лице криво и прејудиицирале процену чињеница надлежног судског органа. С обзиром на високи профил двојице учесника, њихове изјаве су имале ефекте у смислу подстицања јавности да верује да је окривљено лице криво, пре него што је осуђено по закону. Стога је Суд закључио да је дошло до повреде претпоставке невиности окривљеног лица.

У предмету *Borovský* против Словачке (бр. 24528/02 од 2. 06. 2009.) суд је утврдио повреду члана 6 став 2 Европске конвенције, као резултат ширења одређених детаља из полицијског досијеа у медијима, којима је окривљено лице описано као криво. Наводи подносиоца представке односе се на објављивање изјава заменика директора Канцеларије Финансијске полиције у дневном листу, када је полицијски службеник изјавио да је „поступак окривљеног лица, ако се разматра у потпуности, био ‘акција преваре с предумишљајем’, у циљу преношења имовине дотичне компаније на различите компаније“. По мишљењу суда, та изјава није била ограничена на описивање статуса поступка који је у току или „стање сумње“ против подносиоца представке, већ је дала процену положаја као да је то утврђена чињеница, квалификацијом поступка окривљених лица као „преваре“ с „предумишљајем“, без икаквих огорађивања, односно та изјава је имплицирала да је окривљено лице починило злочин.

У предмету *Du Roy and Malaurie* против Француске (бр. 34000/96 од 3. 10. 2000) Европски суд подсетио је да штампа игра кључну улогу у демократском друштву, а да слобода новинара обухвата и могуће прибегавање одређеном степену претеривања или провокације, као и то да „новинари који извештавају о кривичним поступцима који се тренутно одвијају не смеју прелазити границе наметнуте у интересу правилног спровођења правде и дужни су да поштују право оптуженог да се сматра невиним“. Коначно, посебно је наглашено да држава не сме да злоупотребљава право на задирање у слободу изражавања и да отежава медијима да информишу јавност.

У предмету *Dupuis* против Француске (бр. 1914/02 од 12. 11. 2007) подносиоци представке били су новинари који су од стране француских судова кажњени за прибављање и објављивање информација из преткривичног поступка затвореног за јавност. Наиме, они су извештавали о поступцима нелегалног прислушкивања грађана од стране антитерористичке јединице, креиране од стране председника Митерана. Европски суд нашао је да је Француска прекршила члан 10 Европске конвенције, указујући да се у конкретном случају радило о прворазредној државној афери у коју је укључен председник државе и која се тиче права свих грађана, као и да није постојао основ за кажњавање новинара.

У предмету *Tourancheau et July* против Француске (бр. 53886/00 од 24. 11. 2005) два новинара и директор листа „Либерасион“ осуђени су, од стране француских судова, због објављивања докумената који су били означени као тајни у преткривичном поступку. Наиме, објавили су чланак о двоје осумњичених за убиство, од којих је једно задржано у притвору, а друго пуштено на слободу. Из контекста чланка било је јасно да медији подржавају кривицу једног од осумњичених, и то оног који је притворен. Суд је закључио да осумњичени нису били политичари или јавне личности, да се случај није тичао неке јавне афере, нити је у вези с нечим о чему јавност треба да буде информисана, те је утврдио да до повреде члана 10 Европске конвенције није дошло. Другим речима, суд је заузео чврст став да јавност има право да буде информисана и да буде у стању да се информише о кривичним поступцима.

У пресуди *Axel Springer AG* против Немачке (бр. 53886/00 од 24. 11. 2005), позивајући се на Препоруку о медијској дистрибуцији информација у кривичном поступку, Рес (2003) 13 наводи да се интерес јавности разликује по степену, у зависности од фазе поступка и других фактора, као што је чињеница да ли је окривљени познат јавности или не, околности случаја или слично. Наиме, суд је свестан чињенице да „судови не суде у вакууму“ и да заинтересованост јавности и публицитет неће зависити само од поступака судова, већ и од других фактора који су ван судске моћи.

У предмету *Flux* против Молдавије (бр. 22824/04 од 29. 07. 2008) одговорна лица из једног часописа новчано су кажњена због објављивања непроверених гласина. Наиме, новинари су објавили да

директор једне средње школе узима мито за уписивање ученика и да злоупотребљава школску имовину, при чему су ову тврдњу базирали на анонимној дојави, наводно потписаној од стране родитеља ученика и других заинтересованих лица. Часопис је одбио да објави деманти директора школе. Одговорна лица из часописа обратила су се Европском суду, захтевајући да се утврди да је новчаним кажњавањем од стране националног суда повређено право на слободу изражавања. Суд је заузео став да није дошло до повреде чл. 10 Европске конвенције, односно да слобода штампе не ослобађа новинаре обавезе да јавност извештавају одговорно и да тврдње које износе јасно подупру доказима. Новине имају право да аргументовано износе сумњу да је неко извршио кривично дело, али не и да тврде тако нешто у одсуству не само правноснажне пресуде већ и било какве иницијације кривичног поступка.

У пресуди *Huseynov* против Азербејџана (бр. 3899/08 од 18. 01. 2018) суд је утврдио одговорност државе за кршење претпоставке невиности. Наиме, подносилац представке је новинар који је написао серију текстова у којима је критиковао Министарство за рад и социјална питања. Након захтева министра да престане с писањем новинар је наставио, након чега му је министар понудио новац да би престао с објављивањем негативних текстова о Министарству, те је новинар прихватио понуђену суму. Међутим, у тренутку преузимања новца ухапшен је под сумњом примања мита и снимљен је камерама приватне телевизије. Снимак хапшења пуштан је у телевизијском програму приватне телевизије, уз коментар који је прочитао спикер. Иако је подносилац представке за примање мита осуђен на шест година затвора, али је после годину дана помилован од стране председника Републике, суд је посебно разматрао питање емитовања хапшења у телевизијском програму у светлу кршења претпоставке невиности. Наиме, пре снимка хапшења, спикер је, поред осталог, изрекао: „Иако су у земљи успостављене све законодавне гаранције и свеобухватни услови за слободу говора и штампе, још увек је могуће наћи новинаре... који не делују у складу с новинарском етиком, а један од њих је и уредник новина (наводи се његово име и презиме), који је... починио злочин, узимање мита...“. Потом је у програму приказан видео- снимак, а спикер је на крају изјавио да је кривична пријава у току и да ће јавност бити обавештена о даљем развоју догађаја. Иако је Влада Азербејџана тврдила да не сноси одговорност за емитовање снимка хапшења, јер се ради о приватној телевизији, суд је поновио

да је претпоставка невиности усмерена на спречавање „подривања правичног кривичног поступка на основу штетних изјава датих у тесној вези с поступком“. Наиме, у начелу, Влада не може бити одговорна за поступке приватних медија, у конкретном случају очигледно је да је приватна телевизија снимак хапшења могла да добије само од полиције или уз дозволу полиције, што је био аргумент за извођење закључка „да се видео-садржај емисије може приписати туженој држави“, као и да држава није предузела никакве мере да заштити право подносиоца представке на претпоставку невиности, нити мере у циљу спречавања да он буде приказан као криминалац.

У предмету *G. C. P. против Румуније* (бр. 20899 од 20. 12. 2011) Европски суд бавио се медијском кампањом која прати суђење, те истиче да када „заразна медијска кампања“ прати суђење „оно што је одлучујуће нису субјективни страхови осумњиченог у вези с одсуством предрасуда које се захтијева од судова, иако су разумљиви, него да ли се, у специфичним околностима предмета, ови страхови могу сматрати објективно оправданим“.

У предмету *Ürfi Çetinkaya против Турске* (бр. 19866/04 од 23. 07. 2013) подносилац представке навео је да је у саопштењу жандармерије за њега коришћен израз „међународни трговац дрогом“, док је у исто време речено да је истрага у току, чиме је повређена његова претпоставка невиности. Европски суд утврдио је да подносилац представке никада није био осуђен за трговину дрогом и да је управо то дело за које је он оптужен у контексту различитих судских поступака, укључујући и оне који се односе на заплону дроге 6. 11. 2003. године, а који се помињу у саопштењу. Суд је критиковао употребу израза „међународни трговац дрогом“, који је употребљен да се на неквалификован начин опише подносилац представке у саопштењу и у појединим новинама, због чега је повређено начело претпоставке невиности.

8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Претпоставка невиности веома је важна тековина савременог права окривљеног у оквиру права на правично суђење. Претпоставка невиности је, с једне стране, право окривљеног, чија је суштина да се сматра невиним док се његова кривица не утврди правноснажном пресудом, а с друге стране, обавеза свих других да то право поштују. Претпоставка невиности је тесно повезана с другим правима окривљеног и начелима кривичног поступка, и она треба да спречи доношење погрешних пресуда, као и стигматизацију окривљеног док се његова кривица не утврди правноснажном пресудом. Претпоставку невиности гарантују многи међународни акти, као и домаћи прописи и кодекси, али у пракси јој се не придаје довољно пажње, односно долази до њеног кршења. Иако постоје случајеви кршења претпоставке невиности у судским одлукама, претпоставка невиности се много чешће крши у изјавама државних званичника, а свакако највише у медијима.

У тежњи за профитом медији, пре свега, сензационалистичким насловима настоје привући читаоце и гледаоце, па често осумњичене називају „убицом“, „силоватељем“, „преварантом“, „лоповом“ и сл., чиме се најчешће крши претпоставка невиности. Осим тога, медији некада „преузимају“ улогу која им не припада, тј. унапред пресуђују одређени случај, било да неког осуђују или ослобађају, односно долази до „медијских суђења“, што може бити веома опасно. Иако Законик о кривичном поступку, Закон о јавном информисању и медијима, Кодекс новинара Србије и др. упућују на обавезу поштовања претпоставке невиности, а и новинарска удружења на то редовно указују, присутно је масовно кршење ове претпоставке у медијима. На то указује и велики број жалби, о којима одлучује Савет за штампу, с обзиром да се највише кршења Кодекса новинара Србије односи управо на непоштовање претпоставке невиности. Европски суд за људска права има богату праксу о односу члана 6 (право на правично суђење) и члана 10 (право на слободу изражавања) Европске конвенције, која може да послужи за постизање баланса између ових права, а на неке одлуке указали смо у раду.

Када се постави питање како смањити број кршења претпоставке невиности у медијима, неки сматрају да је строже кажњавање новинара и уредника прави начин за решавање овог проблема, док други сматрају да предност треба дати моралим начелима и едукацији новинара о значају поштовања ове претпоставке и последицама њеног кршења. Строже кажњавање у складу са Законом о јавном информисању и медијима, као и прописивање кривичног дела „Кршење претпоставке невиности“, што је предлагала Адвокатска комора Београда, обично се тумачи као напад на слободу медија, док с друге стране ослањање на морална начела у извештавању новинара не може дати очекиване резултате. Свест о значају поштовања претпоставке невиности може се подићи само на један начин: тако што ће свако од нас, уместо на оне о чијој се наводној кривици унапред, опширно, детаљно и сурово пише, прстом показати на ауторе таквих текстова (М. Колаковић - Бојовић, 2012, 568). Стога је нужно спроводити сталну едукацију запослених у медијима и инсистирати на одговорном извештавању, али значајну улогу морају одиграти и професионална удружења и регулаторна тела за медије. Осим тога, треба имати у виду да често кршење претпоставке невиности у медијима може довести до подношења представки Европском суду, а самим тим и до тога да држава буде обавезана на накнаду штете подносиоцима представки због кршења претпоставке невиности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бингулац, Н., Јовановић, С. (2018), Прекршајна одговорност за оглашавање лица кривим у медијима пре правноснажне одлуке суда, *Култура полиса* бр. 4, Специјално издање, *Утицај масовних медија на деградацију савременог друштва*, Нови Сад, 61-74.
2. Бајовић, В. (2008), Претпоставка невиности и слобода штампе, *Анали правног факултета у Београду* бр. 1, Београд, 194-210.
3. Ђурђић, В. (2016), Правна природа, садржина и поље важења претпоставке невиности, *Европске интеграције: Правда, слобода и безбедност*, Том, И., Тара, 45-69.
4. Ђоковић, Л. (2020), Медијска виктимизација окривљеног кроз повређивање претпоставке невиности, *Temida*, Вол. 2 бр. 2, Београд, 271-291.
5. Илић, А. (2011), Претпоставка невиности у светлу медијизације кривичног поступка, *Криминали државна реакција: феноменологија, могућности, перспективе*, Палић, 299-310.
6. Илић, А. (2017), *Медији и криминалитет – Криминолошки аспекти*, докторска дисертација, Правни факултет у Београду, Београд.
7. Irion, K. i Radu, R. (2014), 'Delegation to Independent Regulatory Authorities in the Media Sector: A Paradigm Shift through the Lens of Regulatory Theory' in: W. Schulz, P. Valcke i K. Irion, eds., *The Independence of the Media and Its Regulatory Agencies. Shedding new light on formal and actual independence against the national context*, 15-53 (Bristol: Intellect Publ), str. 17.
8. Joseph, S., Schultz, J., Castan, M. (2013), *The International Covenant on Civil and Political Rights, Cases, Materials and Commentary*, Oxford University Press, New York.
9. Колаковић - Бојовић, М. (2012), Медији и претпоставка невиности, *Зборник радова Правног факултета у Нишу, тематски број: Медији и људска права* број LXI, Ниш.

-
10. Колаковић-Бојовић, М. (2020), *Медијски третман жртава, Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, норма и пракса)*, LX редовно годишње саветовање удружења, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, "Интермех", Београд, стр. 402-420.
 11. Ненадић, С. (2019), *Претпоставка невиности као људско право с посебним освртом на праксу Европског суда за људска права (докторска дисертација)*, Правни факултет у Београду, Београд.
 12. Полер, Ковачич, М. (2001), *Криза новинарства као криза етике: тко је новинарски субјект?*, Медијска истраживања бр 1-2, Загреб.
 13. Сурчулија, Милојевић, Ј., Миленковић, Д. (2023), *Основи медијског права*, Факултет политичких наука Београд, Београд.
 14. Campbell, L. (2013), *Criminal Labels, the European Convention on Human Rights and the Presumption of Innocence*, *The Modern Law Review* br. 4, p. 681-707.
 15. Hardt, H. (1996), *"The End of Journalism: Media and Newswork in the United States"*, *The Public*, 3 (3), 21-41.

ОСТАЛИ ИЗВОРИ:

Крагуљ, И., Медијске истраге и претпоставка невиности, НУНС, 22. 5. 2024. <https://nuns.rs>, приступ 10. 6. 2024.

Транспарентност, приватност и претпоставка невиности (тужилаштво-медији-грађани), (ур. А. Тоскић, Д. Мишљеновић), Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Партнери за демократске промене, 2017, Београд, стр. 57-59.

THE ASSUMPTION OF INNOCENCE AND THE MEDIA

SUMMARY: The means of public information (media) have a very important role in society, within which, among other things, they inform the public about criminal proceedings. However, on the other hand, the right to inform the public about those proceedings is limited by the presumption of innocence. The essence of this assumption is the right for everyone to be considered innocent until proven guilty by a final verdict, and the obligation of all others to respect that right. Although many international acts and domestic regulations guarantee the presumption of innocence, and the obligation of the media to respect that presumption, it is evident that the print and electronic media most often violate this presumption. The paper analyzes international acts on the presumption of innocence, domestic regulations that guarantee this presumption, and in particular points to the rich practice of the European Court of Human Rights, which provides criteria for achieving a balance in relation to media reporting on criminal proceedings and preventing violations of the presumption of innocence. In addition, the role of regulatory bodies for print and electronic media was highlighted, and through a case study, a concrete example of non-compliance with this assumption was pointed out. In the end, the need for cooperation between actors in the criminal procedure and the media, the necessity of constant education of media employees, insisting on responsible reporting while respecting regulations and codes, and pointing out the consequences of not respecting the presumption of innocence was emphasized.

KEY WORDS: presumption of innocence, media, defendants, regulatory bodies.

КАЗНА ЗАТВОРА У ПРОСТОРИЈАМА У КОЈИМА ОСУЂЕНИ СТАНУЈЕ

1. УВОД

„Ако хоћеш да знаш каква је нека држава и њена управа, и каква им је будућност, гледај само да сазнаш колико у тој земљи има честитих и невиних људи по затворима, а колико зликоваца и преступника на слободи. То ће ти најбоље казати“. (Иво Андрић, „Проклета авлија“).

Борба против друштвено неприхватљивог облика понашања постојала је још од најранијег периода развоја људског друштва и савремене цивилизације. Друштво је одувек тежило да одређено понашање појединих својих чланова квалификује као непожељно и из аспекта основних друштвених вредности неприхватљиво, због чега је настојало да пронађе адекватне правне механизме борбе против таквих појава, који су се током времена развијали и еволуирали, прилагођавајући се времену и стању у друштву. Један од начина друштвене реакције на одређено непожељно и неприхватљиво понашање својих чланова, у које спада криминалитет, јесте прописивање и изрицање одговарајућих кривичних санкција.

У циљу сузбијања кривичних дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством, као врста кривичних санкција у Републици Србији, предвиђене су поред осталих и казне (доживотни затвор, казна затвора, новчана казна, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе).¹ Сходно позитивно-правним прописима, казне се изричу у циљу спречавања учиниоца

* Судијски помоћник у Основном суду у Нишу, maredjuric@gmail.com

1 Члан 43 Кривичог законика („Службени гласник РС“ бр. 85/2005 – испр., 107/2005-испр., 72/2009, 111/2009, 121/012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).

да чини кривична дела и утицања на учиниоца да убудуће не чини кривична дела (генерална превенција), у циљу утицања на друге да не чине кривична дела (специјална превенција), у циљу изражавања друштвене осуде за кривично дело, јачања морала и учвршћивања обавезе поштовања закона, као и остваривања праведности и сразмерности између учињеног дела и тежине кривичне санкције.²

Казна затвора, као посебна врста казне, представља једну од најригорознијих и најзаступљенијих врста кривичних санкција, која се састоји у лишавању слободе осуђеног лица и његовог издвајања из друштвене средине смештањем у одговарајући завод за извршење кривичних санкција. Имајући у виду последице које казна затвора нужно производи за осуђено лице (одвајање од породице и пријатеља, губитак посла, смештај у нову средину у којој постоје строга правила понашања, контакт с другим осуђеним лицима, итд.), с једне стране, као и проблеме практичне природе који се јављају приликом реализације наведене казне у заводима за извршење кривичних санкција (недостатак техничких, материјалних, перосналних и просторних могућности), јавила се потреба за одређеном врстом коректива казне затвора. Решење наведеног проблема пронађено је у прописивању посебног начина извршења казне затвора, тако што је суду дато дискреционо право да под условима предвиђеним законом (како оним објективне природе – дужина изречене казне затвора, тако и оним субјективне природе – личност учиниоца, његов ранији живот и држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учињено) одреди да ће се изречена казна затвора издржавати у просторијама у којима осуђени станује, у даљем тексту „кућни затвор“.

Током времена примена ове алтернативне кривичне санкције показала је бројне бенефите и погодности, али је такође указала на низ проблема у вези с њеном реализацијом, који су на различите начине решавани у пракси, тако да се јавила потреба за свеобухватним сагледавањем свих проблема, проналажењем адекватних решења, као и за уједначавањем судске праксе. Позитивна страна ове алтернативне кривичне санкције огледа се првенствено у повољнијем положају осуђених лица, која се у том случају не издвајају из свог примарног окружења и своје породице, а често им је омогућено и да наставе с

2 Члан 42 Кривичног законика („Службени гласник РС“ бр. 85/2005 – испр., 107/2005-испр., 72/2009, 111/2009, 121/012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).

обављањем послова и делатности којима су се бавили пре ступања на издржавање казне. С друге стране, на овај начин омогућено је да учиниоци „лакших кривичних дела“ не буду одмах смештени у Завод за извршење кривичних санкција и на тај начин буду изложени утицају других осуђених лица, односно могућности ширења тзв. „криминалне заразе“, као и стигматизацији након издржане казне. Такође, омогућавање осуђеним лицима да казну затвора издржавају у просторијама у којима станују остварују се одређени бенифити и за државу, будући да се значајно растерећује пенитенсијарни систем. Свакако да све наведено има позитивних ефеката како за осуђена лица тако и за државу, али примена казне кућног затвора показала је и низ практичних проблема који знатно отежавају или чак онемогућавају њену реализацију.

У овом раду аутор ће најпре приказати резултате истраживања које је спровео у Основном суду у Нишу, на тему изрицања и извршења казне кућног затвора, у периоду од 01. 01. 2020. године до 31. 12. 2023. године, а потом ће дати стручну анализу проблема и случајева за које сматра да су од значаја за даљу примену наведене алтернативне кривичне санкције.

2. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ спроведеног истраживања је да се прецизно детектују сви проблеми до којих може доћи приликом изрицања и извршења казне затвора у просторијама у којима осуђено лице станује, те да се уз критички осврт прикажу нека решења која преовлађују у пракси, али да се истовремено предложи и нека нова решења.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У периоду од 01.01.2020. године до 31.12.2023. године у Основном суду у Нишу донете су укупно 2.703 правноснажне пресуде, у којима су осуђеним лицима изречене казне затвора. Од тога су у 312 кривичних поступака донете правноснажне пресуде у којима су изречена казне кућног затвора (223 без електронског надзора и 89 с електронским надзором). У току 2020. године изречено је 69 казни кућног затвора (29 у поступцима поводом споразума о признању кривичног дела и 40 у редовним кривичним поступцима), у току 2021. године изречено је 65

казни кућног затвора (33 у поступцима поводом споразума о признању кривичног дела и 32 у редовним кривичним поступцима), у току 2022. године изречено је 88 казни кућног затвора (27 у поступцима поводом споразума о признању кривичног дела и 61 у редовним кривичним поступцима) и у току 2023. године изречено је 90 казни кућног затвора (24 у поступцима поводом споразума о признању кривичног дела и 66 у редовним кривичним поступцима).

Када је реч о самом начину извршења казне кућног затвора (с применом или без примене мере електронског надзора), у наведеном периоду изречено је 89 казни кућног затвора с применом мере електронског надзора (2020. године – 15, 2021. године – 17, 2022. године – 30 и 2023. године – 27) и 223 казне кућног затвора без примене мере електронског надзора (2020. године – 54, 2021. године – 48, 2022. године – 58 и 2023. године – 63). Од укупног броја изречених казни кућног затвора, у 125 правноснажних пресуда у самој изреци одређена је адреса на којој ће осуђена лица издржавати наведену казну (2020. године – 21, 2021. године – 25, 2022. године – 38 и 2023. године – 41), док у 187 правноснажних пресуда није унапред одређена адреса на којој ће се реализовати казна кућног затвора (2020. године – 48, 2021. године – 40, 2022. године – 50 и 2023. године – 49).

Када је реч о поступцима за условни отпуст, који су вођени поводом казни кућног затвора, од 312 правноснажних поступака у којима су изречене казне кућног затвора у наведеном периоду, вођена су 132 поступка поводом молби за условни отпуст. Од тог броја усвојено је 120 молби, док је 12 молби одбијено – случајеви у којима су осуђена лица прекршила обавезе и самовољно напустила просторије у којима издржавају казну (2020. године – 40 усвојених и две одбијене, 2021. године – 31 усвојена и три одбијене, 2022. године – 34 усвојене и шест одбијених и 2023. године – 15 усвојених и једна одбијена).

На крају, у погледу самог тока извршења казни кућног затвора, у 76 поступака извршења било је одређених проблема у извршењу казне (осуђена лица прекршила су своје обавезе или извршење казне није било могуће отпочети или наставити услед неких објективних, односно субјективних разлога), док је у 236 поступака извршење казне кућног затвора протекло без проблема и потешкоћа. Од 76 поступака у којима су се јавили одређени проблеми приликом

извршења казне кућног затвора, 17 поступака било је током 2020. године, 16 поступака током 2021. године, 26 поступака током 2022. године и 17 поступака током 2023. године.

Када је реч о структури кривичних дела за која су осуђеним лицима изречене казне затвора у просторијама у којима станују, истраживање је показало да је наведена алтернативна кривична санкција највише изречена за кривично дело неовлашћено држање опојних дрога из члана 246а КЗ (у 38 пресуда), затим кривично дело крађа из члана 203 КЗ (у 32 пресуде), потом кривична дела тешко дело против безбедности јавног саобраћаја из члана 297 КЗ и тешка крађа из члана 204 КЗ (по 31 пресуда), кривично дело тешка телесна повреда из члана 121 КЗ (у 29 пресуда), кривично дело недавање издржавања из члана 195 КЗ (у 20 пресуда), кривично дело фалсификовање исправа из члана 355 КЗ (у 19 пресуда), кривично дело насилничко понашање из члана 344 КЗ (у 15 пресуда), кривично дело насиље у породици из члана 194 КЗ (у 14 пресуда), кривично дело недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја из члана 348 КЗ и фалсификовање и злоупотреба платних картица из члана 243 КЗ (по 11 пресуда), кривично дело недозвољени промет акцизних производа из члана 176 Закона о пореском поступку и пореској администрацији (у осам пресуда), кривично дело лака телесна повреда из члана 122 КЗ (у седам пресуда), кривично дело превара из члана 208 КЗ (у шест пресуда), кривично дело спречавање службеног лица у вршењу службене радње из члана 322 КЗ (у пет пресуда), кривична дела изазивање опште опасности из члана 278 КЗ и угрожавање сигурности из члана 138 КЗ (по четири пресуде), кривична дела закључење рестриктивног споразума из члана 229 КЗ, злостављање и мучење из члана 137 КЗ, разбојништво из члана 206 КЗ, непоступање по здравственим прописима за време епидемије из члана 248 КЗ, пореска утаја из члана 225 КЗ, полно узнемиравање из члана 182а КЗ и изнуда из члана 214 КЗ (по три пресуде), кривична дела ометање службеног лица у вршењу службене дужности из члана 23 Закона о јавном реду и миру, напад на службено лице у вршењу службене дужности из члана 323 КЗ, скидање и повреда службеног печата и знака из члана 327 КЗ и спречавање и ометање доказивања из члана 336 КЗ (по две пресуде) и кривична дела проневера у обављању привредне делатности из члана 224 КЗ, посредовање у вршењу

проституције из члана 184 КЗ, фалсификовање новца из члана 241 КЗ и прогањање из члана 138а КЗ (по једна пресуда).

Треба напоменути да се спроведено истраживање односи и на период трајања ванредног стања и одређених ограничења уведених због епидемије вирусом COVID-19, тако да приказане резултате треба посматрати и у контексту везаности суда приликом изрицања кривичних санкција одређеним мерама заштите од епидемије, тј. могућности њихове реализације у заводима за извршење кривичних санкција, односно у просторијама у којима осуђена лица станују.

4. СТРУЧНА АНАЛИЗА

На основу приказаних резултата утврђује се да је удео казне кућног затвора у укупном броју изречених казни затвора 11,55%. Иако би се, на прави поглед, могло закључити да је тај број мали, с обзиром на савремене тенденције и акценат на повећању броја алтернативних кривичних санкција, јасно је да се број изречених казни кућног затвора повећава из године у годину. Један од разлога повећања броја изречених казни кућног затвора свакако јесте увиђање судова да постоје бројни бенефити и погодности које нуди и омогућава наведена алтернативна кривична санкција, о којима је било речи у уводном излагању. Међутим, међу судијама и даље постоји једна врста бојазни и несигурности приликом изрицања казне кућног затвора, које су последица проблема који су се јавили приликом изрицања и извршења наведене алтернативне кривичне санкције. Узроци наведених проблема се, с једне стране, односе на недовољну и неадекватну законску регулативу, а с друге стране на одређене материјалне, техничке и персоналне проблеме и недостатке органа којима је поверено извршење кривичних санкција.

Сагледавајући приказане резултате, може се утврдити да је један од проблема у пракси питање да ли у изреци пресуде треба навести адресу на којој ће осуђено лице издржавати казну кућног затвора или је то могуће одредити касније, након правноснажности пресуде. Одговор на ово питање није једноставан, а може се рећи да се у теорији и пракси могу пронаћи различита, па чак и веома опречна мишљења. Уколико

пођемо од саме законске регулативе,³ законодавац је предвидео да ће суд, пре одлуке о извршењу казне кућног затвора с применом мере електронског надзора, утврдити да ли постоје техничке и друге могућности за извршење ове казне, а ако није у могућности да сам утврди ове услове, суд ће од Повереничке службе затражити извештај о постојању техничких и других могућности од значаја за извршење, тако да ће после добијања извештаја у својој одлуци назначити да ли ће се казна кућног затвора извршавати с применом или без примене електронског надзора, с тим што је суд дужан да се без одлагања изјасни о начину извршења казне уколико у пресуди није назначена адреса. Дакле, тумачећи наведену законску одредбу строго формално, могло би се закључити да је суд у пресуди којом се осуђеном лицу изриче казна кућног затвора дужан да, након прибављања свих релевантних података који се односе на могућност њеног извршења, одреди и адресу на којој ће се предметна казна извршавати.

Међутим, постоје и другачија мишљења. Поједини аутори сматрају да чињеница да је одредбом чл. 41а Закона о извршењу кривичних санкција предвиђена могућност да осуђени након правноснажности пресуде, до ступања на извршење казне затвора, поднесе молбу да изречену казну затвора до једне године извршава у просторијама у којима станује, јасно упућује на закључак да је адресу на којој ће се извршавати казна кућног затвора могуће одредити и након правноснажности пресуде, односно да ту адресу није нужно навести у самој пресуди, тим пре што је одредбом члана 20 ст. 4 Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђена обавеза суда да се, уколико у пресуди није назначио адресу на којој ће се извршавати казна кућног затвора, без одлагања изјасни о начину извршења казне. У прилог оваквом схватању говори и чињеница да би суд, уколико би пре пресуђења морао да утврди да ли предметни стан испуњава законске услове да одређено лице издржава казну на тој адреси, на тај начин (пре пресуђења) исказао своју намеру да окривљеног огласи кривим (дакле пре завршетка главног претреса, а самим тим и оцене доказа и већања и гласања), чиме би повредио претпоставку невиности окривљеног.⁴

3 Члан 20 Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера („Службени гласник РС“, бр. 55/2014 и 87/2018).

4 Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу, Кж1 337/2022 од 08. 07. 2022. године.

Резултати спороведеног истраживања у Основном суду у Нишу показују да је поступање судија различито и по овом питању, односно поједине судије у самој пресуди одређују адресу на којој ће осуђена лица извршавати казну кућног затвора (у 125 пресуда), док друге судије адресу извршења казне не одређују пресудом, већ о њој накнадно обавештавају Повереничку службу (у 187 пресуда). Сам начин накнадног одређивања адресе на којој ће се издржавати казна кућног затвора је различит. Поједине судије доносе посебна решења којима након правноснажности пресуде одређују адресу издржавања наведене кривичне санкције, док друге судије то чине у форми обавештења Повереничкој служби. Аутор овог текста ближи је схватању да у самој пресуди није нужно одредити адресу на којој ће се извршавати казна кућног затвора, будући да би другачије поступање, поред кршења претпоставке невиности окривљеног, изискивало много додатног напора за судију у смислу прибављања потребних података и провера, што би довело до непотребног одуговлачења кривичног поступка, при чему се у пракси неретко дешава да осуђена лица након правноснажности пресуде промене адресу становања, тако да судија поново мора да испитује испуњеност услова за извршење предметне казне затвора на новој адреси, дакле и након доношења правноснажне пресуде. Када је реч о начину накнадног одређивања адресе, аутор сматра да је довољно обавештење Повереничкој служби о адреси на којој ће осуђени издржавати казну (у просторијама у којима станује) јер се, пре свега, ради о техничком питању, а пракса је показала да Повереничка служба, у ситуацији када осуђено лице за време издржавања казне кућног затвора промени адресу становања, тражи само сагласност поступајућег судије да настави с издржавањем казне на новој адреси.

Такође, још једно интересно питање које се појавило током истраживања јесте питање начина извршења казне кућног затвора, односно да ли је из аспекта њеног извршења сврсисходније наведену казну изрећи уз примену мере електронског надзора, односно уз употребу уређаја за лоцирање (тзв. наногице) или без примене мере електронског надзора. Ово питање је посебно важно јер се у немалом броју случајева дешавало да судије одустану од ове алтернативне кривичне санкције и осуђеном лицу изрекну неку другу кривичну санкцију, имајући у виду чињеницу да Повереничка служба нема довољан број уређаја за лоцирање осуђеног, нити довољан број

службеника који би контролисали њено извршење, што се на крају манифестује немогућношћу извршења казне кућног затвора у неком оптималном року и ризиковањем настајања застарелости извршења предметне казне.⁵ Управо због ове опасности судије су, наравно у оним ситуацијама када је то могуће и законски оправдано, изрицале казне кућног затвора без примене мере електронског надзора. Основни суд у Нишу је, у периоду од 2020. до 2023. године изрекао само 89 казни кућног затвора с применом мере електронског надзора, док је у 223 ситуације изрекао казну кућног затвора без примене мере електронског надзора. Треба напоменути и да се у последње време побољшала ситуација у вези с реализацијом казне кућног затвора уз примену мере електронског надзора, будући да је Управа за извршење кривичних санкција донекле препознала овај проблем, тако да је знатно скраћено време почетка реализације наведене кривичне санкције и на тај начин, с једне стране, омогућено осуђеним лицима да у догледно време отпочну с издржавањем казне (која нужно производи одређене последице по њихов лични и породични живот, тако да је и из тог аспекта нужно отклонити несигурност у погледу почетка реализације казне), док је, с друге стране, онемогућено настајање застарелости извршења казне.

Почетак реализације казне кућног затвора, односно сам процес реализације, представља посебан аспект проблема, на који се често указује у пракси. Додуше, многа од ових питања нашла су одговоре кроз поступање судова и Повереничке службе у пракси, али нека и даље чекају на проналажење адекватних одговора и реакцију наведених органа. Аутор овог текста је, кроз спроведено истраживање, утврдио да је већина изречених казни кућног затвора извршена без проблема и компликација (236 предмета), а главни узрок садржан је у чињеници да су сама осуђена лица свесна свих погодности које им омогућава извршења казне затвора у просторијама у којима станују, због чега умногоме воде рачуна да казну издрже у складу с правилима и у договору с Повереничком службом.

На овом месту треба указати на још једну чињеницу која објашњава овако велики број успешно извршених казни кућног

5 Предмет Основног суда у Нишу 3 К. бр. 319/22 – Ик. Кз. бр. 111/23 – осуђено лице ступило на издржавање казне кућног затвора, уз примену мере електронског надзора тек након шест месеци од започињања поступка извршења.

затвора, а то је да се велика већина односи на казне затвора које се извршавају без примене мере електронског надзора, дакле на ситуације у којима није потребно обезбедити додатне техничке услове, у виду уређаја за лоцирање и праћење осуђених лица.

С друге стране, сам почетак примене казне кућног затвора донео је неке проблеме и недоумице. У ситуацији када Повереничка служба није уредно достављала позивна писма за разговор осуђеним лицима, судови су, након добијања извештаја од Повереничке службе, аутоматски мењали казну кућног затвора у реални затвор, налазећи да наведено представља кршење утврђених обавеза од стране осуђених лица. Међутим, судови су убрзо схватили да овакво поступање није у складу са законом (пре свега с одредбама Кривичног законика, који као материјални закон у конкретном случају прописује услове под којима се казна кућног затвора може заменити за казну реалног затвора, али и с одредбама Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера), због чега се престало с оваквом праксом.

Наиме, наведеним законским текстовима (члан 45 став 4 Кривичног законика и члан 29 Закона о ванзаводским санкцијама и мерама) прописано је да се замена казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, казном у установи за извршење казне затвора, односи само на ситуацију када осуђени након што је већ отпочео с издржавањем казне затвора у просторијама у којима станује, самовољно напусти те просторије једном у трајању од преко шест часова или два пута у трајању до шест часова. Дакле, у процесној ситуацији када позивна писма нису уредно достављена осуђеном лицу, треба поступити на исти начин као када се извршава казна затвора у установи за извршење кривичних санкција, односно осуђено лице се има привести на издржавање казне затвора у просторијама у којима станује, тј. на разговор код повереника.⁶ Аутор овог текста сагласан је да је овакво поступање прихватљивије и да, свакако, више одговара интенцијама законодавца.

Када је реч о већ започетим казнама кућног затвора, проблеми се јављају у ситуацијама када дође до кршења обавеза од стране осуђених лица, односно када осуђена лица самовољно и без одобрења

6 Решење Апелационог суда у Нишу Кж2 333/2022 од 23. 06. 2022. године – Билтен судске праксе Апелационог суда у Нишу.

напусте просторије у којима станују и у којима издржавају казну (дакле, у ситуацијама које нису предвиђене одредбом члана 24 Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера), и то једном у трајању од преко шест часова или два пута у трајању до шест часова. Законодовац је ову процесну ситуацију јасно регулисао и предвидео да ће се у том случају казна кућног затвора заменити за казну реалног затвора и одредити да осуђено лице остатак казне проведе у заводу за извршење кривичних санкција, уз издавање наредбе за расписивање потернице, и то најкасније у року од 24 часа. Међутим, пракса је још једном показала да се законском регулативом не могу предвидети апсолутно све ситуације. Тако се као велики проблем јавило питање начина на који Повереничка служба утврђује кршење обавеза од стране осуђених лица. Наиме, Повереничка служба, у складу са својим обавезама,⁷ без претходне најаве проверава да ли се осуђени налази у просторијама у којима станује или на другом месту које је предвиђено програмом поступања (ненајављеним посетама и телефонским разговорима). У складу с наведеном законском одредбом, оправдано се поставља питање како ће повереник утврдити тачан број часова за које се осуђено лице налазило ван просторија у којима станује или других просторија где има дозволу да борави, поготово ако се предметна казна извршава без примене мере електронског надзора, а таквих казни је много више. Уколико Повереник, телефонском провером утврди да се осуђено лице не налази у просторијама у којима издржава казну или другом дозвољеном месту, иде у теренску проверу. Неретко се дешава да се одмах након тога осуђена лица врате у наведене просторије, па по доласку повереника није могуће утврдити да ли је осуђено лице самовољно напустило просторије у трајању дужем од шест часова (што би био основ за замену) или једном у трајању до шест часова (у том случају не би му се мењала казна).

Овај проблем добија на значају када се има у виду чињеница да Повереничка служба нема довољан број службеника - повереника, који се непосредно старају о извршењу казне кућног затвора, при чему сви они покривају веома велико подручје у оквиру своје надлежности, а имају тек по једно моторно возило на располагању, тако да је готово немогуће спровести адекватне провере свих осуђених лица у неком оптималном року. Може се закључити да је у овом делу потребна боља

⁷ Члан 30 Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера („Службени гласник РС“ бр. 55/2014 и 87/2018).

техничка и материјална опремљеност Повереничке службе, како би се онемогућиле евентуалне злоупотребе од стране осуђених лица и како би се прецизно и тачно утврдиле све неправдности и повреде утврђених обавеза приликом извршења казне.

Још једно питање које се појавило као интересантно приликом спроведеног истраживања у Основном суду у Нишу, односи се на ситуацију када суд посебним решењем, након добијеног обавештења од стране Повереничке службе да је осуђено лице прекршило обавезе, одређује да ће се остатак казне издржавати у заводу за извршење кривичних санкција. Тачније, поставило се питање да ли је у самом решењу нужно одредити и завод у коме ће се извршавати преостали део казне. Аутор овог текста сматра да у решењу којим се одређује да ће се остатак казне кућног затвора извршити у заводу за извршење кривичних санкција, није потребно означити и сам завод, али је у наредби за расписивање потернице, која се том приликом издаје, нужно назначити завод у који ће осуђено лице бити спроведено од стране полицијских службеника на издржавање остатка казне. Завод се одређује у складу с одредбама Правилника,⁸ а препорука аутора је да судије пре одређивања завода консултују Одељење за извршење кривичних санкција надлежног суда.

Такође, питање изрицања мера безбедности обавезног лечења наркомана и алкохоличара на слободи уз казну кућног затвора, поставило се као веома интересантно. Поједини аутори сматрају да је уз казну кућног затвора, као специфичну и аутономну кривичну санкцију, могуће изрећи и наведене мере безбедности, у ситуацији када је њихово изрицање нужно из законски оправдано. Основ за овакву тврдњу садржан је у чињеници да осуђено лице казну затвора издржава у просторијама у којима станује и да, у договору с Повереничком службом, може да се подвргне лечењу од наркоманије или алкохолизма које се спроводи на слободи, при чему је и самим Законом о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђена могућност напуштања просторија, ради одласка на редовне здравствене прегледе. Аутор овог текста има другачије мишљење и сматра да наведени аргументи нису у довољној мери оправдани. Наиме, казна кућног затвора не представља посебну врсту казне, већ само посебан начин извршења казне затвора. Дакле,

8 Правилник о упућивању осуђених, прекршајно кажњених и притворених лица у заводе за извршење кривичних санкција („Службени гласник РС“ бр. 31/2015).

иако се ради о специфичној врсти кривичне санкције, она представља само један од модалитета извршења казне затвора. Мере безбедности обавезног лечења наркомана и алкохоличара, када се извршавају на слободи, изричу се само уз новчану казну, условну осуду, судску опомену или ослобађање од казне,⁹ дакле не и уз казну затвора (уз коју је могуће само изрећи обавезно лечење у установи). На крају, уколико дође до кршења наведених мера безбедности,¹⁰ суд је дужан да одреди принудно извршење мере безбедности у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи, што свакако није могуће уколико је нека од наведених мера безбедности изречена уз казну кућног затвора, јер би у наведеној процесној ситуацији дошло до немогућности наставка даљег извршења казне кућног затвора. У супротном, дошли бисмо до ситуације да лице које самовољно напусти лечење од наркоманије или алкохолизма, због чињенице да лечење није адекватно, буде кажњено на тај начин што би се одредило његово принудно лечење у установи и замена казне кућног затвора у казну реалног затвора (због немогућности даљег спровођења извршења казне кућног затвора), што свакако није законом предвиђени разлог за замену казне кућног затвора.

Мишљење аутора је и да се потреба за изрицањем ових мера безбедности не може поистоветити с разлозима за напуштање просторија у којима осуђено лице станује из члана 24 Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера, будући да се оне односе на ситуације које се јављају након доношења правноснажне пресуде и изрицања казне кућног затвора, у фази њене реализације, а одлуку о одобрењу напуштања просторија у тим ситуацијама доноси директор Управе за извршење кривичних санкција, а не суд. Уколико бисмо прихватили другачији став, дошли бисмо до ситуације да суд који изриче меру безбедности обавезног лечења алкохоличара или наркомана, прејудуцира одлуку директора Управе за извршење кривичних санкција у погледу одобрења за напуштање просторија у којима осуђено лице издржава казну, што свакако није дозвољено.

Посебно интересантно питање тиче се ситуације када осуђено лице из неких објективних разлога не може да започне или да настави с извршењем казне затвора у просторијама у којима станује. У праски

9 Члан 83 став 5 и члан 84 став 4 Кривичног законика.

10 Члан 83 став 6 и члан 84 став 5 Кривичног законика.

су се дешавале различите ситуације, од тога да кућа осуђеног буде уништена у пожару, да нови власник стана не даје сагласност да осуђени на тој адреси издржава казну, па до тога да осуђеном лицу буду изречене хитне мере, у складу са Законом о спречавању насиља у породици, те он буде удаљен из стана у коме издржава казну. Све ове околности могу се поделити на субјективне и објективне, односно на околности које се тичу самог осуђеног лица и на оне које нису у вези с осуђеним лицем.

Кад је реч о субјективним околностима (нпр. ситуација да је кућа на чијој је адреси осуђени навео да живи и на којој има пријављено пребивалиште срушена и да је била неусловна за живот још у тренутку пресуђења, при чему осуђени живи код оца који му не даје одобрење да казну издржава на тој адреси, а сам осуђени не жели да промени адресу), аутор сматра да ове околности апсолутно оправдавају замену казне. Наиме, описана ситуација из праксе односи се на случај да је осуђено лице у тренутку доношења одлуке суда знало да се предметна казна не може реализовати на датој адреси, тако да је прихватање такве казне у директној вези с његовом тежњом и настојањем да избегне издржавање казне. У тој ситуацији, иако закон то изричито не предвиђа, оправдано је заменити казну кућног затвора за казну реалног затвора, и на тај начин спречити злоупотребу права од стране осуђеног лица, коме свакако погодује изрицање оваквог начина извршења казне затвора.

Међутим, аутор напомиње да не треба генерализовати ствари, имајући у виду да су се у пракси појавили веома интересантни случајеви и законом непредвиђене ситуације. Тако се поставило питање шта радити када осуђеном лицу за време издржавања казне кућног затвора буду изречене хитне мере Законом о спречавању насиља у породици, због постојања основане сумње да је извршио кривично дело насиље у породици. Поједини аутори сматрају да су у том случају испуњени услови да осуђени остатак казне затвора издржава у заводу за извршење казне затвора, јер изрицање хитне мере привременог удаљења из стана представља околност која онемогућава извршење казне затвора на начин који је одређен правноснажном пресудом, сходно одредби члана 28 Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.¹¹ С друге стране, неки аутори сматрају да се на тај начин вређа претпоставка невиности и да наведена околност представља само

11 Решење Апелационог суда у Крагујевцу Кж2 82/2020 од 11. 02. 2020. године.

разлог за прекид, а не и за замену казне кућног затвора. Аутор овог текста ближи је првом схватању и сматра да наведена околност, иако осуђено лице још увек није осуђено за ново кривично дело, представља околност субјективне природе које, као што је већ речено, оправдавају замену мере кућног затвора у казну реалног затвора.

Постоје и неки гранични случајеви када, иако нису испуњени законски услови за замену казне кућног затвора за казну реалног затвора, неки аутори сматрају да би било оправдано извршити замену. Наиме, пред Основним судом у Нишу вођен је поступак извршења казне кућног затвора према осуђеном лицу које је за време дозвољене шетње вршило нова кривична дела, за која су покренути нови кривични поступци. Иако су неки аутори сматрали да се на тај начин крше обавезе и повређује сам начин извршења казне кућног затвора, аутор овог текста сматра да наведено не представља разлог за замену казне кућног затвора, пре свега због чињенице да осуђено лице, поступајући на овај начин, није прекршило обавезе из члана 45 став 4 Кривичног законика, док ће наведена околност, наравно под претпоставком да за нова кривична дела буде оглашен кривим и осуђен, бити цењена приликом одмеравања и изрицања нове кривичне санкције.

Када је реч о објективним разлозима ситуација је умногоме другачија, будући да се ради о околностима објективне природе на које осуђено лице није у могућности да утиче. Наиме, пример да је осуђеном у пожару изгорео стан или да је продат стан у коме живи као подстанар и у коме издржава казну, па нови власник стана није сагласан да осуђени настави с издржавањем казне затвора у том стану, не представљају околности које по аутоматизму треба да доведу до замене казне. Аутор сматра да у тим ситуацијама треба одредити прекид казне и дати осуђеном лицу неки оптимални рок да пронађе нови стан у коме ће наставити издржавање казне. Уколико осуђени буде незаинтересован и инертан, па ни након протекла одређеног рока не пронађе нови стан, то би представљало разлог за замену казне кућног затвора за казну реалног затвора.

На овом месту аутор ће указати на још једну околност која је детектована приликом спороведеног истраживања у Основном суду у Нишу, а она се односи на чињеницу да када постоји објективна немогућност за започињање спровођења извршења казне кућног

затвора (као у ситуацијама које су горе наведене), Повереничка служба само формално покреће поступак извршења казне на адреси на којој не постоји могућност извршења казне и обавештава суд да је осуђени прекршио своје обавезе (самовољно напустио просторије у којима станује и издржава казну), иако то није случај, након чега суд доноси решење о замени казне. Аутор овог текста напомиње да је овакво поступање незаконито и недозвољено и резулат је, пре свега, немогућности судова и Повереничке службе да на адекватан начин пронађу решења за проблеме у пракси, који се односе на немогућност започињања извршења казне затвора на адреси из правноснажне пресуде. Имајући у виду наведено, потребно је престати с оваквом праксом, а проблеме практичне природе у погледу немогућности започињања извршења казне кућног затвора на адреси из пресуде, решити на другачији начин, без повреде права осуђених лица. Ту се, пре свега, мисли на бољу и потпунију законодавну регулативу, а потом и на побољшање техничких и материјалних услова за извршење казне кућног затвора.

5. ЗАКЉУЧАК

Сprovedеним истраживањем аутор је првенствено хтео да укаже на позитивне и негативне стране казне кућног затвора, као врсте алтернативне кривичне санкције, као и да кроз утврђене резулате укаже на одређене проблеме с којима се приликом изрицања и примене наведене казне сусрећу судови и органи надлежни за спровођење извршења кривичних санкција.

У овом раду указано је и на одређена решења која су последица активности судова и потребе попуњавања правне празнине појединих законских решења, са критичким освртом аутора на њихове позитивне и негативне стране. С друге стране, сам аутор покушао је да укаже на могућности решавања одређених проблема, а наведена решења су последица резултата спроведеног истраживања, као и дугогодишње праксе аутора.

На крају, можемо закључити да је наведена алтернативна кривична санкција, од њеног увођења у кривично законодавство Републике Србије до данас, прошла кроз многе фазе свог развоја, усавршавања и прилагођавања савременим тенденцијама и стања

у друштву, али да резултати приказани у овом раду јасно указују на потребу проналажења нових законских и подзаконских решења, као и на потребу развоја материјалних и техничких могућности за њену реализацију и примену, како би у потпуности биле остварене све погодности које ова алтернативна кривична санкција пружа и омогућава.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Иво Андрић - „Проклета авлија“.
2. Кривични законик („Службени гласник РС“ бр. 85/2005 – испр., 107/2005-испр., 72/2009, 111/2009, 121/012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).
3. Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера („Службени гласник РС“ бр. 55/2014 и 87/2018).
4. Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу, Кж1 337/2022 од 08. 07. 2022.
5. Решење Апелационог суда у Нишу Кж2 333/2022 од 23. 06. 2022. – Билтен судске праксе Апелационог суда у Нишу.
6. Правилник о упућивању осуђених, прекршајно кажњених и притворених лица у заводе за извршење кривичних санкција („Службени гласник РС“ бр. 31/2015).
7. Решење Апелационог суда у Крагујевцу Кж2 82/2020 од 11. 02. 2020.
8. Предмет Основног суда у Нишу 3 К. бр. 319/22 – Ик. Кз. бр. 111/23.

ЗАШТИТА ЖРТАВА РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА

Апстракт: Предмет рада је анализа правних механизма заштите жртава кривичних дела, с посебним освртом на правне, социјалне и психолошке аспекте заштите жртава родно заснованог насиља. Поред представљања међународне и домаће законске регулативе, указали смо на кључне факторе који утичу на ефикасност заштите жртава, на препоруке које су предвиђене међународним актима за унапређење постојећих система заштите и подршке, с посебним акцентом на заштиту жртава родно заснованог насиља од секундарне виктимизације. Осим што за жртве долазак пред суд и испитивање представља поновно преживљавање трауматичног догађаја, оне се суочавају са кривичним правосуђем као лаици који не познају зграду суда, нити процес који следи. Аутори у овом раду, такође, указују на постојеће процесне механизме у Србији који се можда не користе у довољној мери, а њихова суштинска примена несумњиво би допринела побољшању положаја жртава родно заснованог насиља.

Кључне речи: жртва, родно засновано насиље, заштита, правни акти, секундарна виктимизација.

* Полазница почетне обуке на Правосудној академији, gajicvesna6@gmail.com

* Полазница почетне обуке на Правосудној академији, daca.stojkovic@yahoo.com

1. ПОЈАМ ЖРТВЕ РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА И ПОТРЕБА ЗА ЊИХОВОМ ЗАШТИТОМ И ПОДРШКОМ

Жртва кривичног дела је термин који се често користи као појам који је у кривичном процесном и материјалном законодавству, у ствари, појам оштећеног. Међутим, појам жртва је криминолошки појам, док је оштећени процесни термин који означава субјекта према коме је кривично дело учињено. Чланом 4 Законика о кривичном поступку прописано је да је оштећени лице чије је лично или имовинско право кривичним делом повређено или угрожено. То представља најужи појам оштећеног. Насупрот овоме, термин жртва има шире значење од процесног термина оштећени. Наиме, термин жртва може се различито дефинисати, што ствара тешкоће у проналажењу јединствене дефиниције овог појма. Теоријске дефиниције жртве обухватају шири контекст виктимизације и узимају у обзир комплексност положаја жртве у кривичном праву.

Специфични положај одређених категорија жртава захтева посебно обазрив приступ, па ће модели заштите и подршке бити различити, у зависности од сваког конкретног случаја (од особина жртве, околности у којима је дело извршено или услова у којима жртва живи, од односа жртве с учиниоцем и сл.). У сваком случају, положај и заштита жртава кривичног дела подразумева све мере и поступке који су усмерени на пружање, на првом месту, заштите жртве, у смислу њене безбедности али и помоћи, и подршке жртви након што је над њом извршен неки вид насиља, у најширем смислу те речи. Наведено може укључивати различите мере, и то: мере правне заштите, правну помоћ, психолошку подршку, сигурносне мере и друге облике подршке, како би се жртви олакшао процес опоравка и како би јој се омогућило да се осећа сигурно и да превазиђе трауме које је претрпела, али и да се оспособи за самостални живот.

Што се тиче жртава родно заснованог насиља, напомињемо да не постоји опште усвојена дефиниција овог појма, па се круг жртава које спадају у ову категорију мора посматрати кроз одређење родно заснованог насиља. Израз родно засновано насиље користи се за описивање сваког штетног акта почињеног над било којим лицем

на основу родних разлика између мушкарца и жене. Обухвата акте наношења физичке, сексуалне или менталне повреде, патње или претње таквим делима, као и друге видове ограничавања слобода. Родно засновано насиље произлази из неједнаких односа моћи између мушкараца и жена и следствене дискриминације жена. Иако родно засновано насиље може да погађа и жене и мушкарце, особе женског пола су несразмерно више погођене овом врстом насиља. Ризик од родно заснованог насиља над особама женског пола повећава се у кризним временима, а такође су у већем ризику вишеструко дискриминисане особе, као што су особе с инвалидитетом и припаднице LGBT заједнице, припаднице националних мањина и др.¹

Сходно наведеном, закључује се да су жртве родно заснованог насиља оне особе које претрпе неки вид насиља, а узрок томе су родни стереотипи и предрасуде. Ово, надаље, значи да се неће сматрати родно заснованим насиљем извршење кривичног дела према особи женског пола уколико оно није родно мотивисано. Релевантна истраживања су, у контексту наведеног, показала да су жене доминантне жртве одређених видова криминалитета насиља, и то: насиља у породици, сексуалних деликата, трговине људима и родно мотивисаних убиства.

Имајући у виду да представљени став аутора своје утемељење налази у бројним правним актима, у наставку рада указаћемо на релевантне међународне и домаће правне акте којима се стварају обавезе и дају препоруке и смернице у поступању државних органа према жртвама кривичних дела уопште, а посебно према жртвама родно заснованог насиља.

2. МЕЂУНАРОДНОПРАВНА РЕГУЛАТИВА

Постоје бројни међународни документи који имају за циљ заштиту жртава кривичних дела, али и оних који примат стављају на заштиту жртава родно заснованог насиља. Међутим, поред тога, заштита жртава обезбеђена је и кроз најзначајније опште правне акте, који прокламују основна људска права. Ово је сасвим логично, имајући у виду да се вршењем насиља или другог вида криминалитета

1 Доступно на: <https://www.unicef.org/serbia/media/16746/file>, приступљено 01. 04. 2024.

повређују и угрожавају основна људска права човека. Стога се ствара обавеза појединаца али и држава да спрече таква понашања или пак да отклоне последице. У раду ћемо указати на два међународна документа, налазећи да се кроз њих може најбоље сагледати однос међународне заједнице према жртвама. То су: Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља у породици (у даљем тексту: Истанбулска конвенција) и Директива 012/29/ЕУ Европског парламента и Европског савета од 25. октобра 2012. године.² Поред тога, представимо и пресуду Европског суда за људска права, чијом анализом се, на свеобухватан начин, може сагледати став поменутог суда у погледу заштите жртава.

2.1 Директива Европског парламента и Савета о минималним стандардима права подршке и заштите жртава криминалитета

Директива Европског парламента и Савета о минималним стандардима права (у даљем тексту: Директива), подршке и заштите жртава криминалитета је правни акт који се односи на права жртава криминалитета широм Европске уније. Циљ Директиве је да осигура да жртве криминалитета имају одговарајућу заштиту, подршку и приступ правди. Ова директива поставља минималне стандарде за пружање подршке жртвама, укључујући право на информације, приступ преводу и тумачењу, приступ правној помоћи и надокнаду штете. Чланом 3 Директиве прописана је обавеза држава да у свом националном законодавству предвиде основно право жртве – право да разуме да је жртва и право да буде схваћена (прихваћена) као жртва (енгл. right to understand and to be understood), (Грујић, 2022:89). Из овог права жртве проистичу сва друга права жртве које у основи имају за циљ право на заштиту људског достојанства жртве, али и да остваре друга права, као што су признавање статуса жртве до права на меморијализацију жртава.

Право да разуме свој статус и да буде схваћена као жртва мора бити реализовано од првог контакта са жртвом, након примарне трауматизације и током сваког следећег контакта с надлежним

2 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Official Journal of the European Union L 315/57, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>, приступљено 05. 05. 2024. године, у 11.00 часова.

органима за потребе поступка. Ово право подразумева и право на коришћење језика, право на комуникацију (усменим и писаним путем) и право да буду уважене личне особине жртве, или право на врсту ограничења које може утицати на жртву да схвати да је жртва и да буде схваћена као жртва (Грујић, 2022:89).

Веома значајно право које гарантује Директива јесте право на обавештавање (информисаност) жртве од првог контакта с органима формалне социјалне контроле, без непотребног одлагања, а у циљу остваривања права која се успостављају Директивом. Право на обавештавање обухвата скуп информација и обавештења која је неопходно предочити жртви, тако да их она суштински разуме. То је право на информисаност о подршци (медицинској и психолошкој), о могућностима остваривања права на алтернативни смештај, на жалбу у поступцима поводом извршеног кривичног дела, на статус (улогу) у тим поступцима, као и поступцима за заштиту права жртве у поступку, о праву на заштиту (могућностима добијања заштите и различитим мерама заштите), на правну помоћ, право на компензацију, право на тумача (преводиоца), право на контакт и комуникацију с лицем у вези с детаљима случаја, као и право на накнаду трошкова учешћа у поступку.

Из аспекта информисаности жртве битно је указати и на право жртве на обавештавање о покренутом кривичном поступку, на основу поднете пријаве кривичног дела. Ово право обухвата и право на обавештавање о одустанку од кривичног гоњења или окончању истраге, право на обавештавање о времену и месту одржавања суђења и природи оптужби против извршиоца, као и право на обавештавање о коначној судској одлуци. Веома значајно и из практичних разлога (самозаштите) је право на обавештавање о отпуштању осумњиченог из притвора, бекству притвореног или осуђеног лица или отпуштања осуђеног лица с издржавања казне.

Веома значајно је право жртве на добијање писане потврде о поднетој пријави надлежном органу, а као посебно право на подношење пријаве на језику који жртва разуме или говори, уколико то није званични језик у поступку, односно право на помоћ преводиоца код подношења пријаве, уколико жртва не користи језик у званичној употреби у држави, као и право на бесплатно добијање превода о поднетој пријави (на језику који жртва разуме).

У одређеним случајевима веома је значајно право жртава на тумача, преводиоца и преводе докумената, бесплатно, макар приликом саслушања или давања исказа пред истражним или судским органима, укључујући полицијско испитивање, јер је то у одређеним случајевима једини начин да жртва активно и суштински учествује у судским поступцима.

Значајно је указати да је Директивом изричито прописано право приступа програмима подршке жртвама, као и облицима подршке, које подразумева бесплатан и поверљив приступ службама за подршку жртвама пре, током и након завршетка кривичног поступка. Ово право односи се и на породице жртава, у складу с њиховим потребама или претрпљеним повредама. Службе могу бити организоване као јавна служба или у оквиру невладиног сектора, на професионалној или волонтерској основи.

Често се у стручној јавности води дискусија о одустајању жртава од сведочења или од поднетих пријава. У том контексту, сматрамо да је битно поменути одредбу Директиве која ово право гарантује жртвама. Дакле, тај став жртве да одустане од пријаве или сведочења не сме се посматрати критички, јер је то њено право, сходно Директиви. Наиме, Директива ово право жртве сврстава у корпус права која се тичу кривичног поступка, и то: право да буде саслушана, право на заштиту од поновне или секундарне виктимизације, застрашивања и одмазде, у случају учешћа у програмима ресторативне правде, право на (бесплатну) правну помоћ, право на повраћај имовине без одлагања, право на доношење одлуке о компензацији од стране извршиоца и др.

Директива посебну пажњу поклања заштити жртава са специјалним потребама заштите, па у том контексту истиче идентификовање специфичних потреба жртава и примену посебних мера заштите. Ово подразумева и обавезу држава да својим националним законодавством гарантују да ће се у току истраге сваки интервју, рецимо, с дететом бити снимљен аудио и видео записом, да би се могли користити у поступку, да ће у кривичном поступку надлежни органи именовати заступника детета уколико постоји сукоб због интереса родитеља и детета у кривичном поступку, односно уколико има права на пуномоћника или заступника имаће права на саветовање у случајевима сукоба интереса детета-жртве и родитеља.

2.2 Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици

Најзначајнији правни документ регионалног карактера је Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља у породици (у даљем тексту: Истанбулска конвенција). Ова конвенција има за циљ нулту толеранцију према насиљу над женама и насиљу у породици, и представља велики корак напред у правном смислу. Ратификовањем ове конвенције, владе земаља потписница обавезују се да реформишу своје законе, да уведу конкретне мере и да издвоје средства за ефикасну превенцију и борбу против насиља над женама и насиља у породици. У циљу праћења ефикасности имплементације Конвенције, основано је независно стручно тело GREVIO.³

Сагледавајући текст Истанбулске конвенције, закључује се да су њоме, пре свега, јасно дефинисани циљеви њеног доношења, истакнута су начела на којима се заснива и узроци насиља над женама и насиља у породици, па су на бази тога и регулисани сви аспекти насиља над женама и насиља у породици, као и предвиђене обавезе држава потписница. Садржина Истанбулске конвенције, као и обавезе које су државе преузеле њеним потписивањем, могу се посматрати на три нивоа: обавезе у погледу превенције насиља над женама и насиља у породици, обавезе у погледу заштите жртава и обавезе у вези с процесуирањем и кажњавањем учинилаца.

Превенција насиља у породици и насиља над женама постиже се променом и отклањањем предрасуда и стереотипа, обичаја и традиције, које доводе до неравноправног положаја мушкараца и жена. Сходно томе, наметнута је обавеза државама да утичу на промену свести јавности, да воде политику једнаких могућности, теже остваривању потпуне родне равноправности и покажу апсолутну нетолеранцију према насиљу. Заштита жртава насиља у породици, према Истанбулској конвенцији, у принципу се „поклапа“ с мерама прописаним претходно анализираном директивом, с тим да предвиђа и неки вид репресивних мера које имају за циљ хитну реакцију на будуће насиље. У погледу процесуирања и кажњавања извршилаца

3 GREVIO представља извештај о (базичном) поступку процене стања о законодавним и другим мерама којима се примењују одредбе Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција).

насиља у породици, Истанбулска конвенција намеће обавезу потпуне координације државних органа у сузбијању насиља у породици, обавезу инкриминисања кривичних дела, специјализацију државних органа који поступају у случајевима насиља у породици, као и могућност изрицања хитних мера заштите од насиља у породици у ситуацији када се процени постојање непосредне опасности од насиља. Посебно је значајно напоменути да су овом конвенцијом прописана и кривична дела, као и њихова обележја које државе треба да имплементирају у своја кривична законодавства.

2.3. Пресуда Европског суда за људска права X против Грчке

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода не прописује директно обавезу заштите жртава кривичних дела. Међутим, Европски суд за људска права се, у више својих одлука, бавио управо овим питањем и то најчешће у предметима у којима је дошло до повреде чл. 2 - права на живот, чл. 3 - забране мучења, чл. 8 - права на поштовање приватног и породичног живота и чл. 14 - забране дискриминације. Када се ове пресуде посматрају из аспекта кривичних дела које је било предмет поступка, највећи број предмета које је суд разматрао односи се на случајеве извршеног насиља у породици, силовања, трговине људима и сличних кривичних дела чије су доминантне жртве жене.

Тако се у предмету X против Грчке,⁴ подносиатељка представке позвала на повреду чл. 3 (забрана мучења) и чл. 8 Конвенције (право на приватни и породични живот), те је објаснила да је у септембру 2019. године отишла с мајком на одмор у Паргум (Грчка). Док је седела у хотелском бару и разговарала с барменом, он јој је у једном тренутку дао пиће које је сам платио и одвео је у подрум хотела, где је, уз примену силе, имао сексуални однос с њом. Када је отишла у собу испричала је мајци шта се десило, па су пријавиле случај полицији. Током поступка, све време док је давала изјаву, био је присутан и окривљени, па чак и током лекарског прегледа када су јој констатоване повреде. Такође јој није обезбеђен преводилац и њена изјава је сачињена на грчком језику. Није јој предата копија документације, нити копија лекарског

4 https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Violence_Woman_ENG, приступљено 03. 05. 2024.

извештаја. Полиција је тражила да изврши препознавање окривљеног мимо свих законских процедура. Тражили су од ње да обави разговор с окривљеним, на шта она није пристала, те је то учинила њена мајка. На крају је њена пријава одбачена због недостатка доказа, али она ту одлуку није добила, већ је за исход поступка сазнала уз инсистирање амбасаде.

Европски суд је утврдио повреду чл. 3 и чл. 8 Конвенције у овом случају. Најпре је указао да у поступку није спроведена делотворна истрага и да постојеће законске процедуре то омогућавају, али у конкретном случају нису примењене. Посебну пажњу суд је посветио третману и заштити права жртве током поступка, наводећи да њој није пружена апсолутно никаква заштита, ни правна, нити суштинска. Истакнуто је да јој није обезбеђена психолошка подршка, нити је заштиту добила од одељења за помоћ и подршку жртвама. Суд је, приликом утврђивања чињеница у овом поступку, користио информације из ГРЕВИО извештаја за Грчку, у којем је констатовано да се недовољно истражују случајеви родно заснованог насиља и да је у само осам случајева донета осуђујућа пресуда од две стотине пријављених случајева силовања. Такође, у наведеном извештају констатовано је да је систем кривичног правосуђа прилично трауматичан за жртве родно заснованог насиља и да им се не обезбеђује никаква заштита, ни подршка.

Анализом ове пресуде може се уочити да је потребан делотворнији систем који штити жртве насиља и подразумева брзу истрагу, а да жртве имају лак приступ информацијама и правну помоћ. Жртве би требало да имају право на бесплатну правну помоћ, како би ефикасно учествовале у процесу заштите својих права. Овај случај показује да Европски суд за људска права ставља снажан нагласак на позитивне обавезе држава да заштите појединце од родно заснованог насиља, те да се жртвама да одговарајућа правна заштита, пре свега када је жртва у контакту с окривљеним.

3. ЗАШТИТА ПРАВА ЖРТАВА РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА У ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Правна заштита жртава кривичних дела, па самим тим и жртава родно заснованог насиља у Републици Србији обезбеђена је на више нивоа, кроз одредбе Устава, неколико закона и у подзаконским актима. Веома велики значај има доношење посебног закона о спречавању насиља у породици, чији је основни циљ управо заштита и подршка жртвама родно заснованог насиља.

3.1 Устав РС

Када је реч о одредбама Устава РС, треба напоменути да он не садржи изричите одредбе које се тичу родно заснованог насиља и механизма заштите жртава. Улога Устава је, пре свега, начелна и треба да усмерава законодавца да детаљније уреди ову област. Устав Републике Србије садржи општу забрану дискриминације по основу пола, што заправо представља основ за заштиту родно заснованог насиља. Устав предвиђа и право на физички и психички интегритет, достојанство и слободан развој личности, што је уставно утемељење за заштиту жртава насиља. Посебно је предвиђена и заштита породице, мајке као самохраног родитеља и детета, те се то може тумачити као обавеза државе да предузме мере за спречавање и сузбијање родно заснованог насиља у породици.

Такође, треба имати у виду да је Уставом предвиђено да судије и тужиоци, у име државе, обезбеђују поштовање и примену ратификованих међународних уговора, као и прихваћених међународних стандарда, што их обавезује да буду упознати са праксом Европског суда за људска права, пресудама других међународних судова, конвенцијама Савета Европе донетим у одређеним областима, као и са директивама Европске уније и препорукама организација које се баве заштитом људских права, што све иде у прилог теми о заштити жртава родно заснованог насиља. Зато, у ситуацији када национални закон не даје довољно јасних одговора на конкретна питања правне заштите, у овом случају жртвама кривичних дела, и у кривичном и у грађанском судском поступку, потребно је водити рачуна о

стандардима изграђеним у примени ратификованих међународних конвенција и општеприхваћених правила међународног права која се односе на заштиту људских права.

3.2 Заштита према одредбама Законика о кривичном поступку

Када се говори о заштити жртава родно заснованог насиља потребно је указати на одредбе Законика о кривичном поступку⁵ (у даљем тексту: ЗКП), који не користи термин жртве, већ оштећени. Иако је термин оштећени знатно ужи од термина жртве сматрамо да су процесне одредбе много значајне за заштиту жртава на више нивоа. Тако се одредбе ЗКП-а односе на заштиту оштећеног у судници (односно током предузимања одређене процесне радње), ван суднице, али и након доношења пресуде.

Када се говори о заштити оштећеног у судници битно је указати на обавезу органа поступка да оштећеног или сведока заштити од увреде, претње и сваког другог напада. Уколико до тога дође, постоји процесна могућност кажњавања лица које то чини. Уколико учесник у поступку при томе нарушава и ред у судници под извесним условима може бити и удаљен из суднице. Најзначајније одредбе ЗКП-а су оне које се односе на заштиту посебно осетљивих сведока. Овај статус може се доделити лицу које захтева посебно обазриво понашање током поступка, имајући у виду узраст, животно искуство, начин живота, пол, здравствено стање, природу, начин или последице извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја. Мере заштите које се могу предузети према посебно осетљивом сведоку су постављање питања преко органа поступка који ће се према њему односити с посебном пажњом, настојећи да се избегну могуће штетне последице кривичног поступка по личност, телесно и душевно стање сведока. Испитивање се може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника или дугог стручног лица. Овај сведок може се испитати и у свом стану или другој просторији, односно у овлашћеној институцији која је стручно оспособљена за испитивање посебно осетљивих лица.

5 Овај део рада преузет је са сајта <https://www.otvorenavratapравосудја.rs/teme/krivicno-pravo/kako-zastititi-zrtve-u-krivicnom-postupku>.

Заштита се жртвама може пружити и тако што судија неће дозволити одговоре на сва питања која се поставе жртви у току поступка, односно на питања која су провокативна и понижавајућа, због тога што бисмо на тај начин и ми сами учествовали у дискриминацији. Судија је тај који увек треба да води рачуна о свим правима окривљеног, али и о свим правима оштећеног, а основно право лица које је оштећено једним кривичним делом јесте да то лице буде сигурно у судници, дакле да однос окривљеног и оштећеног буде исти. С обзиром на наведено, суд увек мора водити рачуна о релевантности доказа, те треба забранити питања која нису релевантна за случај. Ту се, на пример, мисли на питања која се односе на лични живот жртве, а која немају везе са самим кривичним делом. Такође, суд треба да ограничи и забрани питања која су непристојна, понижавајућа или усмерена на застрашивање жртве и на тај начин да пружи заштиту жртви.

У току целокупног поступка суд мора водити рачуна које ће исказе користити као доказе. Врло је значајна могућност испитивања оштећеног коришћењем одговарајућих техничких средстава, односно видео-линкова, који имају за циљ спречавање секундарне виктимизације и заштиту интереса сведока и оштећеног, који спадају у категорију посебно осетљивих и нарочито рањивих лица – деца или малолетници као сведоци, посебно ако су и оштећени кривичним делом (Шкулић, 2009:13-15). Унапређење положаја жртава кривичних дела треба извршити тако што ће се жртви пружити одговарајућа помоћ, како би се олакшао њихов опоравак и омогућио одговарајући приступ правди.

Секундарна виктимизација јесте наношење патње жртви од стране институција и појединаца после преживљене примарне виктимизације. Иначе, сам појам виктимизација означава процес страдања и наношења патње, кроз коју пролази жртва кривичног дела у току или непосредно по извршењу кривичног дела, односно касније у вези с извршеним делом, при чему сада патњу жртви наносе други – чланови породице, средина у којој живи, органи формалне социјалне контроле, односно кривичног гоњења с којима се жртва сусреће или од којих тражи или очекује помоћ (Јовановић, Галоња, 2011: 76).

Увезис напред наведеним је и начело контрадикторности, које није изричито регулисано одредбама ЗКП, а које недвосмислено произлази из процесног положаја странака. Иако се начело контрадикторности примарно реализује на главном претресу, елементи овог начела заступљени су и у осталим фазама кривичног поступка, а основни предуслов за остваривање принципа контрадикторности јете да се кривични поступак нормативно изгради као страначки поступак. Ово начело напомињемо на овом месту зато што аутори овог чланка сматрају да се секундарна виктимизација може избећи само ако судија користи могућност да чита исказе оштећених лица, те не мора у свакој ситуацији испитивати жртве кривичног дела. Ово би требало применити нарочито у ситуацији када су у питању деца. Уколико сматрамо да неког не треба испитати на главном претресу директно, јер имамо ранији исказ, ми ћемо самим тим поступити мимо наведеног начела контрадикторности, тако да то наше поступање треба детаљно образложити и објаснити зашто није сврсисходно да се испитује жртва кривичног дела и објаснити разлоге због којих она не треба бити изложена секундарној виктимизацији.

Добар пример имплементације међународних и регионалних стандарда о заштити жртава, који има важну улогу у спречавању секундарне виктимизације жртве кривичног дела, јесте Служба за пружање подршке и помоћи сведоцима и оштећенима при управама виших судова у РС, чије је организовање предвиђено Законом о уређењу судова.⁶

Када се говори о заштити оштећеног ван суднице под тим се подразумевају мере које се практично предузимају према окривљеном, али директно имају дејство на заштиту оштећеног. Најстрожа, али и најадекватнија мера, јесте одређивање притвора окривљеном, што је посебно значајно у случајевима постојања високог ризика од насиља. Уколико суд процени да није неопходно одређивати ову најстрожу меру, на располагању има меру забране прилажења, састајања или комуницирања с одређеним лицем, као и посеђивања одређених места. Ова мера може се одредити ако постоје околности које указују да би окривљени могао ометати поступак утицањем на оштећеног,

⁶ Упуство о начину приступа, систему рада и начину поступања Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима, Високи савет судства, 2015, <http://vss.sud.rs/sr-lat/dokumenti/akti-saveta/arhiva/2015>, приступљено 25. 05. 2024. године у 15.00.

сведоке, саучеснике или прикриваче, или би могао поновити кривично дело, довршити покушано кривично дело или учинити кривично дело којим прети. Уз ову меру, суд може окривљеном наложити да се повремено јавља полицији, поверенику из органа државне управе надлежном за извршење кривичних санкција или другом државном органу одређеном законом.

Заштита оштећеног након окончања кривичног поступка може се обезбедити изрицањем мере безбедности забране приближавања и комуникације с оштећеним. Суд може учиниоцу кривичног дела забранити приближавање оштећеном на одређеној удаљености, забранити приступ простору близу места становања или места рада оштећеног и забранити даље узнемиравање оштећеног, односно даљу комуникацију с оштећеним, ако се оправдано може сматрати да би даље вршење таквих радњи учиниоца кривичног дела било опасно по оштећеног. Свакако да изречена кривична санкција треба да буде главни инструмент који, поред остваривања генералне и специјалне превенције, неспорно има значаја и за заштиту жртве. Дакле, ако се изреченом кривичном санкцијом у довољној мери утиче на окривљеног тако да убудуће не врши кривична дела, што је и циљ кажњавања, логично је да је тиме жртва најзаштићенија.

3.3 Закон о спречавању насиља у породици

Основна специфичност Закона о спречавању насиља у породици огледа се у чињеници да су државни органи дужни да пруже заштиту жртвама насиља у породици и када насиље још увек није извршено, али се на основу понашања могућег учиниоца и других околности може закључити да до насиља може доћи у времену које непосредно предстоји. Поред тога, битно је указати да Закон дефинише насиље у породици знатно шире у односу на Породични закон и Кривични закон и одређује шири круг лица којима се пружа заштита. Наведено значи да ће се одредбе Закона примењивати и у ситуацијама када у конкретном случају нису остварени елементи кривичног дела насиље у породици и када не постоје услови за изрицање мера заштите према Породичном закону. Тако је чланом 3 Закона прописано да насиље у породици представља сваки акт физичког, сексуалног, психичког или економског насиља учиниоца према лицу с којим се учинилац налази у садашњем, или ранијем брачном или ванбрачном, или партнерском односу, или

према лицу с којим је крвни сродник у правој линији а у побочној линији до другог степена, или с којим је сродник по тазбини до другог степена, или коме је усвојеник или усвојилац, храњеник или хранитељ или према другом лицу с којим живи или је живео у заједничком домаћинству. Значај Закона огледа се у томе што успоставља или треба да успостави координацију и сарадњу свих релевантних актера који имају значаја за заштиту жртава насиља и пружање подршке; затим, реакцију државних органа, у циљу хитног деловања када прети непосредна опасност од насиља, изрицањем хитних мера заштите. Најзначајнији и кључни део Закона је израда индивидуалних планова заштите, којима треба да се обезбеди дугорочна и суштинска заштита жртава.

3.4. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица

Основна специфичност Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица,⁷ који је у Србији донет са циљем да пружи свеобухватну заштиту малолетним лицима, како учиниоцима тако и жртвама кривичних дела, јесте та што се овај закон заснива на неколико кључних принципа заштите малолетних жртава. То су: принцип хитности поступка зато што је поступак према малолетнику и поступак у коме се малолетник појављује као оштећено лице хитан; затим принцип специјализације, јер овај закон захтева да судије, тужиоци и други учесници у поступку имају посебна знања из области права детета. У овим поступцима искључена је јавност и без дозволе суда не сме се објавити ток кривичног поступка према малолетнику, нити одлука донесена у том поступку. Обавезно је присуство пуномоћника, јер према одредби члана 154 овог закона малолетно лице, као оштећени, мора имати пуномоћника од првог саслушања окривљеног. Такође, заштита жртвама кривичних дела пружена је у овом закону и кроз ограничење броја саслушања на максимално два пута, јер је одредбом члана 152 став 2 предвиђено да се, уколико се као сведок саслушава малолетно лице које је оштећено кривичним делом, саслушање може спровести највише два пута, а изузетно и више пута, ако је то неопходно ради остваривања сврхе кривичног поступка. У случају да се малолетно лице саслушава више од два пута, судија је дужан да посебно води рачуна о заштити личности и развоја малолетног лица. Такође, изричито је забрањено

7 „Службени гласник РС“ бр. 85/2005.

суочавање лица које је у тешком душевном стању и окривљеног. Одредбама овог закона предвиђена је и психолошка заштита лица кроз одредбе којима овај закон предвиђа активно учешће психолога и педагога у поступку, са циљем минимизирања психолошке трауме и спречавања секундарне виктимизације. Упркос свеобухватним законским одредбама, у пракси се јављају изазови у поступку примене ових мера, укључујући недостатак ресурса и потребу за балансирањем између заштите жртве и права окривљеног.

3.5 Остали значајни акти

Поред постојећих законских одредаба, у Републици Србији усвојена су и два посебна акта која се односе на заштиту жртава, и то: Национална стратегија за остваривање права жртава и сведока кривичних дела за период 2020. - 2025. и Акциони план за спровођење Стратегије. Стратегија је усвојена 30. јула 2020. године. Општи циљ Стратегије је унапређење положаја жртава и сведока у кривичноправном систему Републике Србије, у складу са стандардима из Директиве. Одлука о усвајању Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела у Републици Србији за период 2020. – 2025. године донета је због потребе за унапређењем постојећег система заштите жртава, како би се осигурала адекватна подршка и заштита свим жртвама, а самим тим и жртвама родно заснованог насиља и да би се побољшала ефикасност правосудног система и осигурало поштовање њихових права. Ова стратегија има за циљ да идентификује недостатке у постојећем систему и да предложи конкретне мере и политике, како би се унапредиле заштита и подршка жртвама криминалних дела у Србији.

Акциони план за спровођење Стратегије јесте детаљни план који садржи конкретне кораке и активности које треба предузети, како би се постигли циљеви стратегије. Овај план обухвата распоред активности, одговорне особе, ресурсе потребне за спровођење, као и рокове и механизме за праћење напретка. Основни циљ акционог плана јесте да се осигура спровођење стратегије на ефикасан и координиран начин, како би се унапредила заштита жртава кривичних дела. Акционим планом предвиђен је сет активности које за сврху имају унапређење положаја жртава уопште, без обзира на врсту кривичног дела, али исто тако и у различитим сегментима предвиђају

се различите активности које имају за циљ унапређење положаја појединих, посебно осетљивих категорија жртава, нарочито деце. Овај план, поред осталог, предвиђа измене низа закона у кривичноправној области (КЗ, ЗКП, ЗИКС, Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера, Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица).

Стратегијом се, у нашој држави, предвиђају три циља за остваривање права жртава кривичних дела: 1. успостављање Националне мреже служби подршке и контакт-тачке за информисање жртава и сведока (укључујући полицијске управе Министарства унутрашњих послова); 2. унапређење заштите сведока и жртава; 3. подизање свести о правима жртава и сведока кривичних дела.⁸

Да би се могло говорити да се ефикасно ради на подизању свести о правима и положају жртава родно заснованог насиља у Републици Србији неопходно је спроводити мере које утичу на подизање свести жртава кривичних дела о правима која им припадају у кривичном поступку и доступним услугама подршке, унапредити знања и вештине представника медија у области извештавања о жртвама и сведоцима кривичних дела и подизање свести опште јавности. Посебна пажња у Стратегији посвећена је унапређењу механизма за одлучивање о имовинскоправном захтеву у оквиру кривичног поступка. Сматрамо да Стратегија није у довољној мери имплементирана у нашем праву, нарочито када је у питању „међугенерациска“ сарадња која, из перспективе жртве родно заснованог насиља, подразумева посвећеност жртви од стране полиције, тужиоца, суда, здравствених служби, служби за дечију заштиту и кроз пружање услуге правне помоћи жртви, што код нас није остварено у потребној мери, нити је остварено по питању остваривања имовинскоправног захтева у кривичном поступку.

8 <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/drugiakt/2023/65/1>, приступљено 01. 06. 2024. године.

ЗАКЉУЧАК

Заштита жртава родно заснованог насиља у нашој држави захтева координирани приступ који укључује законодавство, институционалну заштиту и подршку, психолошку и правно-саветодавну помоћ, као и едукацију и превенцију. Кроз овај рад приказана је међународна и домаћа правна регулатива која има за циљ да обезбеди свеобухватну правну заштиту жртвама родно заснованог насиља у кривичном поступку, поштујући њихов посебан положај и потребе. Такође, дати су предлози и запажања аутора како унапредити постојеће мере којима се штите жртве родно заснованог насиља, како доследно применити мере које већ постоје, а које су кључне за стварање безбедног друштва у којем се поштују права свих грађана која предвиђа наш устав, што се може постићи само „међугенерациском“ сарадњом која би, из перспективе жртве родно заснованог насиља, подразумевала посвећеност жртви од стране полиције, тужиоца, суда, здравствених служби, служби за дечију заштиту и кроз пружање услуге правне помоћи жртви.

Анализирањем Закона о заштити од насиља у породици и Истанбулске конвенције, уочено је да жртве родно заснованог насиља и даље наилазе на бројне изазове и препреке у приступу правди и адекватној заштити. Такође, често постоји недостатак разумевања и сензитивности од стране релевантних институција и служби према положају жртава. Постоји и висок степен стигматизације жртава у поступцима. Недостају и специјализоване службе подршке и саветовања за жртве, као и адекватна координација између њих. Потребно је унапредити примену постојећих правних прописа у пракси, кроз обуке и јачање капацитета институција и координације. Такође, неопходно је ускладити национално законодавство са стандардима Истанбулске конвенције и обезбедити њену пуну имплементацију. Треба још више радити на развоју свеобухватног система подршке жртвама, укључујући и специјализоване службе, сигурне куће и бесплатну правну помоћ, као и психолошку подршку. Неопходно је унапредити механизме за праћење и извештавање о случајевима родно заснованог насиља, односно подићи свест јавности.

Такође, постоји и велика проблематика секундарне виктимизације, те је закључак да је потребно даље унапређење система заштите у кривичном поступку. Свакако, приметно је да Република Србија сада улаже велике напоре у борбу да заштити жртве родно заснованог насиља и кроз такав приступ помоћи жртвама доприноси остварењу принципа владавине права и принципа правичности и свеобухватној ефикасности правосуђа, али поред свега наведеног на крају сматрамо посебно значајним и развијање свеобухватних програма економског оснаживања жртава, кроз стручно оспособљавање, запошљавање, финансијску подршку и помоћ приликом обезбеђивања и решавања стамбених питања.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гасми, Г. и Прља, Д. (2024), Истанбулска конвенција Савета Европе и Србије, Правни аспекти примене Конвенције у Србији на пољу сузбијања родно заснованог и сексуалног насиља према женама, Страни правни живот, стр.1-15.
2. Грујић З., Нормативно регулисање права жртава кривичних дела, Зборник радова правног факултета у Приштини, 2022, доступно на <https://pravni.pr.ac.rs/docs/zrp/Zbornik%20radova%20PFP%202022%20Final.pdf>
3. Драгичевић, Р., Дичић, Милутиновић, Љ., Сања А., Даниловић, Ј., Мирковић, Т., Лагумџија, Т., Смернице за унапређење судске праксе у поступцима за накнаду штете жртвама тешких кривичних дела у кривичном поступку, Врховни касациони суд Републике Србије, Мисија ОЕБС-а у Србији, доступно на https://www.vrh.sud.rs/sites/default/files/attachments/smernice%20steta_web.pdf фратоновић, приступљено 03. 04. 2024.
4. Дузлевски, И. и Пантелић Н., Приручник за кривични поступак, ЈП „Службени гласник РС“, 2023.
5. Игњатовић, Ђ., Симеуновић Патић Б., Виктимологија – општи део, Београд, 2015.
6. Јовановић, С. и Галоња, А., Заштита жртава трговине људима у кривичном и прекршајном поступку, Удружење тужилаца и заменика јавних тужилаца Републике Србије, Београд, 2011.

-
7. Yearbook, Human rights protection, The right to human dignity, Novi Sad, 2020, https://www.iksi.ac.rs/izdanja/yearbook_novi_sad_2020.pdf www.otvorenavratapравосудја.rs/teme/krivicno-pravo/kako-zastiti-zrtve-u-krivicnom-postupku др Александар Трешњев – Судија кривичног одељења Вишег суда у Београду, приступљено 03. 04. 2024.
 8. Упуство о начину приступа, систему рада и начину поступања Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима, Високи савет судства, 2015, http://vss.sud.rs/sr-lat/dokumenti/akti-saveta/arhiva_2015, приступљено 05. 05. 2024.
 9. Шкулић, М., Улога и могућности јавног тужиоца у заштити жртава кривичног дела, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Опште особености положаја оштећеног у кривичном поступку и основни начини кривичнопроцесне заштите оштећених, 2009.
 10. Јанковић, Д. и Миловановић, И., Примена закона о спречавању насиља у породици, 2018.
 11. Маркулић, И. и Лубура Ћосић, М., Приручник за младе о родно заснованом и партнерском насиљу, Кровна организација младих Србије, стр. 2022.
 12. Станковић, М., Заштита жртава трговине људима, Билтен судске праксе, Виши суд Ниш, 2019.
 13. Устав РС „Службени гласник РС“ бр. [98/2006](#) и [115/2021](#).
 14. Законик о кривичном поступку објављену „Службеном гласнику РС“ бр. [72/2011](#), [121/2012](#), [32/2013](#), [45/2013](#), [55/2014](#), [35/2019](#), [27/2021](#) - Одлука УС РС [62/2021](#).
 15. Закон о спречавању насиља у породици, „Службени гласник РС“ бр. [94/16](#) и [10/2023](#).
 16. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица „Службени гласник РС“ бр. [85/2005](#).
 17. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Violence_Woman_ENG, приступљено 03. 05. 2024.

УМЕТНОСТ РЕШАВАЊА КОНФЛИКТА

Апстракт: Предмет овог рада је дефиниција конфликта, теорија и типови конфликта, кроз стратегије и уметност решавања конфликта. Разумевање самог почетка интеракције у интересу је права и друштва у целини, јер се на овај начин јавља могућност решавања конфликта у најранијој фази, чиме се отварају врата за алтернативно решавање спорова. Такође, смањује се и број судских спорова и њихова дужина, што доприноси бољем остваривању права на приступ правди. Исто тако, разумевањем конфликта, боље разумемо девијантно понашање, те се развијају механизми за његово спречавање, односно превенцију. Када се перспективе једне стране не поклапају с перспективама гледања друге стране на проблем или појаву, настаје конфликт, који се користи и као синоним за спор. У дефиницији, сукоб је једна од могућих конфликтних интеракција, која настаје када се стране у конфликту понашају компетитивно, покушавајући да једна другој наметну сопствена решења, а спор је, у ствари, настојање да се наметне сопствени став.

Даље, грађанскоправни спор је онај који настаје приликом заснивања, у току трајања или приликом престанка грађанскоправног односа. Бољим разумевањем конфликта „ударити нешто о нешто“ заправо разумемо сам почетак интеракције, која може прерастати у сукоб, спор или у грађански спор. Спор је неслагање између двају субјеката у једном животном односу, од којих један нешто тврди, а други настоји да његово тврђење оповргне.¹ Истовремено, конфликт је и субјективно стање анксиозности које блокира личност, те у криминологији, по

* Судија Основног суда у Пироту, marija.aleksic@pi.os.sud.rs

1 Г. Станковић, Г., *Грађанско процесно право, прва свеска*, Ниш, 2012, стр. 35.

једној теорији, друштвену заједницу чине антагонистичке групе, од којих владајућа прописује друштвене норме понашања за све чланове друштва, док су остале групе у опструкцији и настоје да такве норме промене, а један од начина представља и девијантно понашање.

Правни субјекти свакодневно ступају у правне односе, где се најчешће понашају у складу с правним нормама, али се јављају и понашања која нарушавају правни поредак, што доводи до супротности између нормативног поретка и фактичког понашања. Основно људско право је и право на правну заштиту, што представља овлашћење правних субјеката да од суда захтевају заштиту. Разумевање најраније фазе конфликта, почетне интеракције, препознао је још у 19. веку Абрахам Линколн: „Обесхрабрите парничење. Убедите суседе да постоји компромис кад год је могуће. Објасните им да је победа на папиру заправо губитак у стварности, имајући у виду све судске трошкове и изгубљено време“.²

Кључне речи: конфликт, теорија, типови, вештине, стратегије.

2 Линколн, А., 1850.

1. ЗНАЧЕЊЕ КОНФЛИКТА

Термин конфликт има веома широко значење и односи се на околност која подразумева узајамно супротстављене догађаје, мотиве, циљеве, понашање, импULSE итд. Дакле, конфликт представља сукоб двају или више неударживих процеса или стања приближно једнаке снаге. Прва систематска испитивања конфликта, претежно у оквиру сазнајних функција, вршио је руски научник Иван Павлов (Павлов, 1920) двадесетих година, у оквиру експерименталног изазивања неуроза, с полазним схватањем да је у питању сукоб процеса побуђивања и кочења.

Динамички прилаз истраживању конфликта започео је тридесетих година у САД радовима Левина, који и сада преовлађује. Постоје три основна типа конфликтних ситуација: приближавање–приближавање, приближавање–избегавање и избегавање–избегавање. У првом случају реч је о достизању двеју различитих вредности и о сукобу двају позитивних мотива. У другом случају у питању је једна иста вредност која је подједнако привлачна и одбојна, а у трећој врсти конфликта личност је принуђена да бира између две подједнако одбојне алтернативе.

Конфликт може бити актуелан, и то је онај који тренутно постоји. У психоанализи за такве конфликте претпоставља се да потичу од базичних конфликта. Конфликт може бити главни и то је онај који се тиче основних емоционалних стања, за разлику од погрешних емоција, које не задиру у основ и конкретну личност. Затим, постоји конфликт двоструког и истовременог привлачења и одбијања, а типичан пример била би ситуација у којој особа на дијети треба да бира између укусне слатке торте, која наравно гоји, и цвекле која иако нискокалорична, и даље има укус обичне цвекле.

Конфликт може бити интерперсоналан, што представља сукоб појединца с другим лицем или с другима. Затим постоји културни конфликт, који постоји између двеју или више групација, који произлази из мешања и супротстављања различитих и неударживих начина веровања, мишљења и понашања. Означава и сукоб унутар групе. Вредно је споменути конфликт, социјални сукоб између двеју или више социјалних група. Дакле, сукоб или конфликт је интеракција двеју или више тенденција које се у датим околностима узајамно искључују.

Сукоб супротстављених мишљења, тежњи и ставова о предмету спора испољава се у емоцијама и практичном понашању личности. Психички уравнотежена особа решава конфликт брзо и успешно, опредељујући се у интересу позитивних решења, док их неуротичне и особе с другим поремећајима решавају изузетно нагло или веома споро и неуспешно, што отежава њихово прилагођавање друштвеној групи и заједници. У одређеном смислу, конфликт је и субјективно стање анксиозности, које блокира личност за стваралаштво и егзистенцију. Нека схватања у криминологији на овим основама развила су се у посебну теорију. По њој, друштвену заједницу чине антагонистичке групе, од којих владајућа прописује друштвене норме понашања за све чланове друштва, док су остале групе у опструкцији и настоје да такве норме промене, а један од начина представља и девијантно понашање.

2. ТЕОРИЈА КОНФЛИКТА

Теорија конфликта често се користи да би се објаснило очување и промена друштвеног поретка. Постоји велики број теорија конфликта, а теоретичари и истраживачи користе овај приступ и посматрају друштво као позорницу на којој се међусобно надмећу појединци и групе. Они се служе овим приступом да би испитивали одређене социјалне теме, као што су питања доминације мушкараца над женама и начина на који се дефинишу злочин и други облици девијантног понашања у друштву. Коначно, у већини случајева претпоставља се како људска бића настоје да се одупру доминацији и принуди, и да због тога ступају у отворену борбу. На пример, Маркс и Енгелс истицали су да економски услови и односи власништва који из њих произлазе, почивају у темељу класних сукоба. Други теоретичари, као што су Новиков и Гумпловиц, кретали су се линијом еволуционе мисли, те су истицали да се групе међусобно боре ради егзистенције. Савремени теоретичари конфликта и даље се ослањају на марксизам, али се разилазе у његовом тумачењу и примени. Неки тврде да се у темељу друштвених сукоба налазе односи власти, док други наглашавају културну хегемонију као вид доминације коју врши владајућа класа. Научници су се одувек интересовали за посебне врсте конфликта, као што су ратови, револуције, синдикалне борбе, етнички и други друштвени сукоби. Конфликти се међусобно веома разликују, а говорећи о њиховим разликама, у ствари, разматрамо одлике супротстављених страна, спорних питања, као и средства која се користе у борби и друштвеној средини у којој се одвија сукоб.

Прво, супротстављене стране у сукобу разликују се по степену организованости и бројности. Друго, друштвени сукоби разликују се по супротним циљевима који се желе постићи. Треће, сукоби се одвијају на различите начине. Четврто, имајући у виду породице, заједнице, организације, удружења и регионе у свету, друштвене средине у којима се одвијају, сукоби се знатно разликују.

Постоје институционални сукоби и неинституционални сукоби. Поред теоријских ставова који се заступају, на анализу проблема у великој мери могу да утичу вредносни ставови истраживача. Неки аналитичари, у покушају да изнађу начине како да постигну своје циљеве, склони су да пристрасно анализирају друштвени сукоб. На ставове о друштвеним сукобима утичу и промене друштвених услова, система вредности и веровања, технологије и парадигме на основу којих се посматрају конфликти. На крају, стране које нису од почетка укључене у сукоб могу утицати на његов ток, придружујући се да би оствариле своје властите интересе или поставиле границе постојећем сукобу. Посредници, такође, могу ублажити нежељене последице сукоба медијацијом, олакшавајући комуникацију и помажући да се изнађу решења која би сачувала углед.

3. ТИПОВИ КОНФЛИКТА

У оквиру социјалне психологије родио се правац – конфликтологија, која се брзо развија и изазива велики интерес. Психолог Мортон Дојч (Deutsch, 1973) понудио је класификацију конфликта. *Стварни конфликт* је резултат сукоба интереса, на пример у борби за својину или различит однос према неким вредностима. Људи могу бити у конфликту због куће, радног места, итд., а могу и да се разилазе у оцени догађаја или поступака. Подврста овог конфликта је *случајни конфликт*, где се формирала реална противуречност, која се без проблема решава, али људи то не виде. Тако имамо људе у аутобусу који намеравају да седну на исто седиште, упорно не примећујући друге који стоје у близини. *Мешовити конфликт* одликује се тиме што се реалне противуречности појављују у неким односима који нису у вези с његовим садржајем (на пример констатација: „Она је мени одбојна“, мада не желимо да се упуштамо у истините разлоге таквог става). *Скривени или латентни конфликт* је ситуација када противуречност постоји, али је други нису свесни. Код лажног конфликта имамо конфликт без реалног сукоба интереса.

4. СВАЂА–КОНФЛИКТ

Основа конфликта је увек реалан разлог, спор који се може само решити, тј. мора се спровести специјални поступак за разјашњавање интереса који су супротстављени један другом и тражење решења прихватљивог за обе стране. То није лак посао, јер учесници углавном нису ни свесни постојања противуречности, али то манифестују осећањима: узрујаношћу, напетостју, неспокојством, једом, љутњом... Управо због тога људи не виде ситуацију објективно и нису у стању да схвате суштину догађаја.

Без обзира на различитост конфликта, постоје и знаци који их све обједињују. Пре свега, то је структура конфликта и динамика развоја. Сваки конфликт има свој објекат – предмет због кога је настала несагласност, а има и стране. Њих је минимум две и обе претендују на владање одлуком, ако је то материјални предмет, или на његово одређење, ако је то идеја или мишљење. Тако су у љубавном троуглу два човека истог пола супротстављена један другом, у тежњи да добију наклоност треће особе, која је предмет њихових страсти.

Конфликт у власничким структурама настаје ако постоји неколико особа које желе да заузму један исти положај. Свака страна конфликта придржава се одређене позиције. Ситуација се компликује зато што стране понекад имају две позиције: спољашњу, која се отворено декларише и унутрашњу, којом се у стварности руководе, али из неких разлога скривају од својих опонената. Унутрашњу позицију представљају реално постојећи интереси и потребе човека које он покушава да задовољи у процесу конфликта. На пример, када млади сарадник у отвореном конфликту с надређеним каже да се бори за интересе посла, то значи да се не слаже са застарелим погледима надређеног, а реалан унутрашњи мотив његовог деловања може бити жеља да заузме место свог надређеног.

Даље, сваки конфликт у свом развоју има стадијуме развоја, а има их четири: настанак противуречности, инцидент, конфликтно деловање страна, исход конфликта (крај). У првом стадијуму учесници још нису свесни конфликта, мада у односима већ постоји његова клица. Навешћемо пример ситуације када у фирму с већ формираном

структуром односа и општеприхваћеним лидерима и ауторитетима, долази нови радник. Он је, такође, навикао да га запослени слушају, да је његово мишљење уважено и има сопствене погледе на свет. Још се нису појавила реална неслагања између запослених и новог колеге, али она су неизбежна. Пре или касније, људи чији интереси противурече једни другима, суочиће се с инцидентом – реалном ситуацијом с наговештајем да ће, сасвим очигледно, бити проблема. Њена суштина може бити још нејасна, али ће доћи до напетости и узајамног неразумевања.

Хелена Корнелијус и Шошана Фејр издвајају пет различитих сигнала конфликта: неспоразуми, који настају као резултат нетачног тумачења речи и поступака; напетост, која се појављује у негативним ситуацијама и кад постоји предубеђење које изврће речи и поступке; нелагодност, која је осећај непријатности; у случају кризе долази до привременог или сталног прекида односа, где људи престају да разговарају и растају се; сукоби и свађе који се јављају различитим поводима, од ситница до озбиљних питања, када сваки разговор рађа несаслагодност и прераста у агресивни спор, те јасно сведоче о постојању конфликта.

Најбурнији и најважнији стадијум конфликта је стадијум конфликтних деловања, која су усмерена на освајање објекта због кога је настао конфликт и у тој фази људи постају свесни да се мора нешто урадити, те учесници у конфликту увек намерно или ненамерно повређују интересе, самопоуздање и безбедност оног другог, тако да се и њихови односи приметно заоштравају. Ако је реч о сукобу народа и земаља, може доћи до рата, а ако је реч о конфликту између блиских људи, може доћи до губитка добрих односа. Управо у томе и јесте суштина конфликта: свака победа је привремена, дугорочно је само решење. Почетна противуречност у конфликту шири се на узајамне односе уопште, па се неслагање шири и на друге људе, јер сваки опонент организује себи групу подршке. Период отвореног супротстављања много тога ће поставити на своје место – откривају се интереси скривени иза видљивих позиција страна у конфликту и нагоне сва заинтересована лица да се изјасне. На пример, мајка се меша у конфликт између оца и детета због лоших оцена, желећи да нагласи да отац није добар родитељ и да тиме учврсти сопствену позицију у породици. У конфликту између два сарадника за његов исход могу лично бити заинтересовани руководиоци или радници суседног

одељења. С обзиром да је драматичан и напет, трећи стадијум не траје дуго: ставови су изречени, односи „заоштрени“, емоције „распаљене“ – и конфликт улази у завршну фазу. Каква ће она бити зависи од тога како су учесници усмерили своје напоре. Дакле, није свака свађа конфликт.

5. КОНФЛИКТНЕ СТРАТЕГИЈЕ

Понашање човека у конфликту, у суштини, своди се на четири основне стратегије: *решавање проблема*, које укључује настојање да се пронађе алтернатива прихватљива за обе стране, *надметање*, које укључује настојање да се воља једне стране наметне оној другој, *попуштање*, које укључује смањење основних аспирација једне стране и *неактивност*, која укључује императив да се у преговарању што мање ради. Ове стратегије неспојиве су једна с другом и због тога се обично примењују посебно, али често се дешава да се оне брзо смењују и надовезују једна на другу. Решавање проблема обухвата тражење формуле за усклађивање двеју страна.

Бројне су тактике које се могу употребити за спровођење стратегије решавања проблема. До сада је решавање проблема описано као индивидуална активност, али оно може да буде и заједнички подухват. У заједничком решавању проблема стране размењују прецизне информације о својим суштинским интересима, заједнички трагају за начинима помоћу којих ће решити проблем и то је један изванредни начин да се пронађу обострано прихватљива решења. Међутим, то понекад није практично, зато што једна страна није спремна за то или стране не верују једна другој.

Надметање, с друге стране, укључује покушај да се друга страна убеди да прихвати алтернативе које иду у прилог интересима прве стране. Док трагају за информацијама о циљевима и резервним позицијама друге стране, надметачи настоје да прикрију информације о својим властитим, тако да их друга стране не може употребити против њих. Углавном, када се обе стране надмећу, до споразума неће доћи, а ако се и постигне - имаће форму површног компромиса. Попуштање укључује смањење суштинских циљева и вредности којима се тежи и то је отворена операција. Понекад је корисно да се на добар начин преговарање оконча брзо, али постоји опасност да се попуштањем иде

сувише далеко. Идеално је да стране попуштају до тачке која је у складу с интегративним потенцијалом, а потом да се зауставе и да заузму чврст став док се упуштају у флексибилно решавање проблема. То се постиже када се процени интегративни потенцијал. Затим, неактивношћу се траћи време, а понекад чак привремено суспендују преговори. То води ка одлагању споразума, а може да доведе и до престанка преговора, ако се друга страна због тога обесхрабри и одустане.

6. БИРАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ – УМЕТНОСТ ПРЕГОВОРА

Природа човека је таква да води преговоре, чак и када није свестан тога. Тако се неко договара са својом децом о томе шта ће данас ручати. Преговори су основно средство да од других људи добијете оно што вам треба. Традиционално, конфликт се замишљао као рат између двеју страна, а преговори, као помоћни, не сувишно ефикасни облици ратних дејстава, односно ток преговора је борба двеју сила. Седамдесетих година прошлог века сматрало се да је конфликт важна компонента свих људских односа, а преговори најприроднији и најефикаснији начин решавања проблема. Када се деловање једне стране и противдејство друге уравнотеже - постиже се сагласност. Борба уз помоћ сила подразумева само две стратегије: чврсту – притисак и меку – попуштање, по принципу „ја сам рекао“ и „ради шта хоћеш“.

Међутим, ту се увек неко осети оштећеним, те постоји и трећи пут – пут принципијелних преговора или преговора о суштини. Ради се о потрази за решењем проблема које одговара обема странама. Основа уметности преговора је реални интерес иза изнетог става, јер иза свих преговора стоји сукоб интереса. Тек када се научи да се слуша опонент, може се схватити његов став и интерес. Најбоље је поставити више питања, пажљиво слушати и питати поново.

Схватање преговора као борбе, увек је повезано с јаким емоцијама. Негативни однос према опоненту увлачи у лични рат и бесконачни низ, тако да не дозвољава да се усредсреди на суштину проблема. Зато је важан услов ефективних преговора - одвојити личности од проблема, видети ситуацију очима опонента. У тежњи да

реше проблем, оба учесника спора су пре сарадници него противници. Затим, спремност да се заједно размишља јесте следећа најближа компонента уметности преговора. То је због тога што дељење „колача“, управо због тога што стране имају различите интересе, може постати основа за повећање „колача“. Нема смисла свађати се или га делити строго на пола, кад рецимо један воли фил, а други корице.

У току дискусије о конкретним варијантама неопходно је руководити се објективним критеријумима. Суштина вођења преговора састоји се у томе да је важније понашати се правилно и решавати проблем у суштини, него тежити конкретном резултату. Пракса показује да поштена, дружељубива, принципијелна стратегија омогућава да се постигне успех на сложенијим, наизглед нерешивим ситуацијама. Преговори су, у ствари, договор без пораза. Иако се, за разлику од преговора, у суду утврђује право по строго формалним правилима које судије спроводе, придржавајући се законских одредаба, има довољно простора у свакодневном раду суда да се користе методе преговора, а све ради брзог и квалитетног решавања спора.

Прво, потребно је дати простора другој страни да сама увиди „слепоу улицу“ сукоба. Затим, треба дозволити другој страни да пронађе решење, како би из конфликта обе стране изашле као победници. Важно је напоменути да се и невербалним знацима може подржати добро разрешење непријатне ситуације, а то су: благ израз лица, поглед подршке и разумевања, осмех, прихватање... Наиме, потребно је издићи се изнад тренутне ситуације и препознати тренутак који може довести до још веће ескалације сукоба или пак његовог решења.

Првенствено, потребна је пуна присутност и пажљиво слушање саговорника, а некада је потребно пустити да временска и просторна дистанца учине своје, те да се без уплива негативних осећања рационално и аргументовано разговара. С друге стране, судски поступак формално решава конфликт, али узроци конфликта често и после правноснажне пресуде остају неразрешени, што може бити катализатор нових сукоба. Најбоље одлуке су оне које појединцу омогућавају изванредан степен доживљаја интегритета: задовољавају његове потребе, имају одобравање његовог система вредности и изгледају му разумно (Мандић, 2003).

7. ВЕШТИНЕ КОНСТРУКТИВНОГ РЕШАВАЊА КОНФЛИКТА

Трећој страни (медијатори, консултанти, терапеути, итд.), која је позвана да странама у конфликту помогне да би конструктивно решили конфликт, потребне су четири врсте вештина. Прва група вештина односи се на упостављање успешног односа треће стране са сваком страном у конфликту, односно стране у конфликту треба да стекну поверење у трећу страну, те слободно комуницирају с њом. Друга група представља скуп вештина да се код обеју страна успостави став кооперативне усредсређености на сам проблем. Трећа врста вештина тиче се развијања креативног групног процеса и групног доношења одлука, који разјашњава природу проблема с којима се суочавају стране у конфликту и шири се број алтернативних могућности. Четврта вештина је, у ствари, знање медијатора у области у коју спада предмет конфликта.

Управо ове вештине, потребне су и учесницима у сукобу, тако да овде долазимо до дефиниције медијације која представља интервенисање у сукобу или преговарању преко прихватљиве, непристрасне и неутралне треће стране која нема ауторитативну моћ доношења одлуке, а помаже сукобљеним странама. Медијација је, у суштини, преговарање које укључује трећу страну са циљем да помогне. Медијација је један од алтернативних метода решавања спорова, који јесу изворно настали изван судског система, али се примењују и унутар судског система као алтернативни методи припојени суду. У алтернативне методе решавања спорова спадају и: арбитража, директно преговарање, нагодба, концилијација, мини суђење, техника Мед-Арб, рана неутрална процена... Управо у поступку медијације стране у спору долазе до решења на основу преговора. Заправо, ради се о алтернативи поступка прописаног законом, који се спроводи у суду, а судска одлука доноси се на основу утврђеног чињеничног стања и применом материјалног и процесног права. Алтернативно решавање спорова је непарнични начин решавања спорова. Један од елемената демократског друштва јесте управо стварање услова за мирно решавање спорова. И на нивоу социјалних интеракција појединаца, када се грађани међусобно споре, треба их охрабрити да живе у демократском духу и помоћи им да спор не гледају само из властите перспективе, чиме се уважава постојање различитости.

8. ПСЕУДОКОНФЛИКТ

Понекад је главни интерес учесника – сам конфликт. То је ситуација када неко, због својих психолошких особина, просто воли да прави скандале и напада, или је његов статус у групи, његов доживљај самог себе, висок само у ситуацији конфликта, а чим се они среде он се осећа безвредним. То се дешава и целим народима, државама, кад влада на све начине започиње и одржава стање рата, да би обезбедила себи подршку народа и имала могућности да све своје грешке и неспособност стави на тражење непријатеља или тешкоће ратног времена. Стране могу бесконачно да воде преговоре, да најбољи професионалци буду посредници, али се овде увек нађе начин да се избегне конструктивна сагласност. Најбоље што се може урадити у таквим псеудоконфликтима и псеудопреговорима је да се ствари назову својим именом и да се не подржава та игра.

ЗАКЉУЧАК

Конфликт има веома широко значење и односи се на околност која подразумева узајамно супротстављене догађаје, мотиве, циљеве, понашања, импулсе итд. Суштина овог рада је разумевање самог почетка интеракције, јер се тако јавља могућност решавања конфликта у најранијој фази, чиме се отварају врата за алтернативно решавање спорова и смањује се њихов број, што доприноси бољем остваривању права на приступ правди.

Конфликт представља сукоб двају или више неудруживих процеса или стања приближно једнаке снаге. Постоје три основна типа конфликтних ситуација: приближавање–приближавање, приближавање–избегавање и избегавање–избегавање. Управо због широког значења, постоје различите врсте конфликта. Теорија конфликта често се користи да би се објаснило очување и промена друштвеног поретка. У пољу социјалне психологије родио се правац – конфликтологија, која се брзо развија и изазива велики интерес. Психолог Мортон Дојч понудио је класификацију конфликта, и то: стварни конфликт, случајни конфликт, мешовити конфликт, скривени (латентни) конфликт и лажни конфликт.

Такође, свака свађа није конфликт који садржи структуру и динамику развоја. Понашање човека у конфликту, у суштини, своди се на четири основне стратегије: решавање проблема, надметање, попуштање и неактивност. Такође, говорили смо о уметности преговора и вештинама конструктивног решавања конфликта. Иако се, за разлику од преговора, у суду утврђује право по строго формалним правилима које судије спроводе, придржавајући се законских одредаба, постоји довољно простора у свакодневном раду суда, да се користе методе преговора, а све ради брзог и квалитетног решавања спора. Појаснили смо и шта је псеудоконфликт.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић, М. (2015), *Криминолошки лексикон*, Нови Сад, Матица српска.
2. *Енциклопедија друштвених наука* (2004), Београд, „Службени гласник РС“, (Том 1-А-М).
3. *Енциклопедија психологије*, (2003), Београд, Сопос.
4. Крстић, Д. (1996), *Психолошки речник*, Београд, Савремена администрација.
5. *Лексикон образовних термина* (2014), Београд, Учитељски факултет.
6. Милашиновић, Срђан, Јевтовић, Зоран (2013), Београд, *Методологија истраживања конфликта и кризно комуницирање у савременом друштву, Криминалистичко-полицијска академија*.
7. O'Brien, Mary (2019), *Брачни и породични конфликти*, Београд, Art Press.
8. *Педагошка енциклопедија* (1989), Београд, Завод за уџбенике.
9. Ребер, А. (2010), *Речник психологије*, Београд, „Службени гласник РС“.
10. Џамоња Игњатовић, Т. (2014), *Медијација - принципи, процес, примена*, Београд, Центар за примењену психологију.
11. *Социјални конфликти, карактеристике и начин решавања* (1996), Београд, Група мост, Београд, Центар за антиратну акцију.

САВЕТИ ЗА ПРАВДУ ПО МЕРИ ЧОВЕКА ПРАВНО-СОЦИОЛОШКИ КОНТЕКСТ¹

Када бисмо о наслову овог текста промишљали са филозофског аспекта, могли бисмо рећи да је у питању плеоназам и стилска грешка. Јер је правда, као етички и правно-филозофски појам, увек по мери човека. У супротном није правда. Ако се летимице осврнемо на филозофске, религијске и правне расправе о поимању правде, видећемо да у њеној основи лежи једнакост, као универзална врлина и општеприхваћена вредност. То подразумева да се сви људи третирају једнако, што укључује једнакост свих пред законом, без обзира на све њихове разлике и без дискриминације. Правда је идеал којем би право требало да тежи. Међутим, плеоназам у нашем наслову није одлика лоше говорне културе, већ се њиме свесно наглашава вечита и трајна тежња да се право, а самим тим и друштвени односи, у што већој мери приближе идеалу правде. Заправо, да се прописана индивидуална права и слободе што је више могуће приближе појединцу и обликују у складу са његовим потребама.

Правна правила су често уопштена и апстрактна. Она и морају бити тако формулисана да би се успешно могла применити на неограничен број случајева, који није унапред одређен. Примена права се врши свакодневно, спонтано и несвесно. Право примењују појединци у међусобној интеракцији, али истовремено, право примењују и локални и државни органи у односима са грађанима. Ипак, најзначајнија је судска примена права, с обзиром на то да једино судови располажу

* Аутор је судија Основног суда у Сомбору и члан Форума судија Србије

1 Текст је настао у оквиру УСАИД-овог пројекта "Правда за све" и објављен је на порталу "Отворена врата правосудја" - www.otvorenavratapravosudja.rs

неопходним ауторитетом за ефикасно остваривање права. Дакле, сви органи који право примењују морају бити у служби појединца, тако што ће се старати да се прописи једнако и делотворно примењују на све. Судови, али и остали локални и државни органи (управни и административни) обликују апстрактна правила спрам појединца. Вршећи својеврсну расподелу права, они примењују уопштене норме на појединачне случајеве. Речју, омогућавају сваком појединцу да се својим правима служи.

Грађани су зависни од органа који право примењују, али, са друге стране, ни ови органи немају своју сврху без грађана. Зато би сви локални и државни органи и организације, као и грађани и њихове организације, требало да творе један складан и међусобно зависан систем. Систем у којем ће остваривање права бити ефикасно и под једнаким условима доступно свима, без изузетка. Стога је неопходно стварати услове и развијати механизме за узајамно умрежавање и увезивање свих елемената овог система. Један од начина да се то постигне јесу форуми, односно тела која истовремено укључују представнике свих чинилаца система. Ту су заступљени органи власти, организације и институције, са једне, као и грађани посредством својих удружења, са друге стране. Учешће грађана у одборима у којима су представљени државни и локални органи и институције доприноси јачању поверења у рад самих институција. Грађани нису само пасивни корисници смештени изван система, већ постају и активни учесници у исправној примени права – права које је прилагођено њима самима. У крајњој линији, учешће грађана последично води и демократизацији целог система. Због тога су одбори нарочито значајни у инклузији и оних група које су у посебном ризику да буду изложене дискриминацији због различитих личних карактеристика, попут религије, пола, старосне доби, здравственог статуса и сл. Њиховим укључивањем у одборе оне постају видљивије, чиме се и овим маргинализованим групама обезбеђују једнаке могућности, а самим тим и утицај на друштвене токове.

Упоредно посматрано, поменути одбори, као кохезионо тело и спона између грађана и различитих секторских организација и институција, настали су у Сједињеним Америчким Државама половином прошлог века. Иако се овакви одбори могу формирати у различитим друштвеним сферама, попут образовања, здравства, просторног планирања, социјалних услуга и сл, за нас су посебно

значајни одбори који се баве питањем правосуђа. Наиме, правосуђе, заоденуто у своју строгу форму, врло често је недоступно и недовољно приступачно обичним грађанима – лаицима. Због тога су у области правосуђа ови одбори налик бродској преводници, тиме што обичном човеку омогућавају приступ правном систему у целини.

Не постоји једнообразна правна форма организовања одбора, већ она варира од земље до земље. У неким државама, одбори су правно препознати, односно њихова структура и функционисање уређени су законима или другим подзаконским прописима. Са друге стране, могуће је одборе устројити и на много неформалнијој основи, какав је код нас случај. У Републици Србији одбори се конституишу при судовима опште надлежности и називају се *Савети за правду по мери човека*.

Као тело које поред правосудних органа и осталих организација окупља и грађане, *Савети* представљају форум у којем се покреће и развија друштвени дијалог. Омогућавајући редовне дискусије, *Савети* су медијум у којем је грађанима, али и осталим учесницима омогућено да износе проблеме са којима се у свакодневном животу суочавају. Посебно је омогућено да дискутују о свим тешкоћама у приступу правосуђу. Отворена дискусија и конструктивни разговори ефикасан су механизам не само за препознавање, већ и за решавање кључних проблема који оптерећују неку заједницу. Када се појединачан проблем јавно изложи, он излази из сфере појединачног и постаје проблем заједнице, чиме се повећавају и капацитети за његово успешно савладавање. Заједнички и отворен приступ проблему свих чланова *Савета*, чини да проблем постаје тачка спајања, а не тачка раздвајања различитих чиниоца система.

Формирање *Савета* настало је из потребе да се о свим сметњама у функционисању правосудног система слободно и јавно разговара. Потешкоће у раду не морају нужно да потичу из самог правосуђа. Оне неретко настају у осталим друштвеним секторима, али услед секторске међузависности, утичу на рад читавог система, а самим тим и на правосуђе, као његов саставни део. Међутим, независно од тога одакле проблем потиче, важно је детектовати проблем, а не кривца. Лакше је, а уједно и слободније разговарати када се фокус измести са одговорности и усмери на препознавање спорних питања.

Демистификацијом правосудних институција омогућено је грађанима да слободно говоре и да се чују. Да буду присутни. Допустити некоме да се чује и буде присутан, значи уважити његову личност. Уважавање је психичка нит која нас интегрише и чини видљивим. На овај начин градимо оснажене индивидуе, ослобођене и достојне грађане.

Снагом младости против насиља¹

Лезиве вести круже медијима...данима, месецима, годинама:

- Муж убио жену у налету љубоморе;
- Окривљени за насиље у породици убио супругу и двоје деце по изласку из притвора;
- Стравична сцена у средњој школи, где петорица туку вршњака, а остали гледају, сликају и забављају се;
- Отац сломио руку малолетном сину у нападу беса;
- Рибникар, сцена масовног убиства и рањавања.

Све су чешће овакве приче... јечи разум над агресијом која је узела маха:

- Родитељи до крви изударали малолетно дете;
- Син избо оца ножем;
- Неко везао пса за шине, машиновођа једва успео зауставити воз;
- Ученици у основној школи напали дежурног учитеља.

Поражавајућа статистика: сваки четврти ученик у Србији доживео је насиље у школи, а сваки десети је свестан да је био насилан према својим вршњацима.

* Ауторка је судија Основног суда у Сомбору

1 Текст је настао у оквиру УСАИД-овог пројекта "Правда за све" и објављен је на порталу "Отворена врата правосудја" - www.otvorenavratapravosudja.rs

Насиље се више не догађа само у далеким земљама и градовима, одакле одавно стижу приче о крвавим масакрима. Простор се све више сужава, стеже се обруч и полако обухвата целу Србију... и муњевито се приближава нашем граду, нашој улици... полако продире у нашу стварност. Насиље рађа насиље, рађа одмазду за учињено насиље, љубав претворена у мржњу чини чуда... агресија се буди у сваком сегменту.

Нарочито брине чињеница да понекад у јавности понављање приче о крвавом догађају, буди одобравање и сличну агресију, а починилац се доживљава као херој.

Препознавши то, држава интервенише правним актима намењеним управо сузбијању тог проблема. Доноси се Закон о спречавању насиља у породици, врше се измене Кривичног законика везано за кривична дела са елементима насиља. Сада актуелно, предлаже се измена Кривичног законика која се односи на заштиту наставника од насиља у школама. У праничној материји по Породичном законик у изричу се привремене мере везане за насиље.

Нажалост, ни то није довољно. Покушали смо приступити проблему на неки други начин и тако дошли на идеју да би превенција, као и у многим другим сегментима, могла бити веома битна.

Схватили смо да постоји гомила проблема у животу које појединац тешко може решити. Нерешени проблеми изазивају свађе међу људима, а које се често дешавају у основној ћелији друштва – породици. Свађе између родитеља, итекако утичу на децу и често буде агресију код појединаца. Касније се та агресија преноси и на ширу околину, између осталог и у школу и када то постане формула понашања, јавља се вршњачко насиље.

Зато је превенција рецепт за оздрављење друштва у целини. Схватили смо да је неопходно утицати на најздравији сегмент, на омладину. То је најмоћнији вулкан позитивне енергије који познајемо. Требало је одабрати младе који су довољно зрели да разумеју проблем и довољно храбри да се суоче са њим.

Избор је пао на Средњу економску школу у Сомбору, са којом је Основни суд у Сомбору потписао протокол о сарадњи. Зашто баш ова школа? Сматрали смо да је она најуспешнија у граду, захваљујући професорима и директорици школе, који су потпуно предани послу и на заиста сјајан начин едукују своје ученике. Очигледно да се не може све решити правном регулативом. Треба направити корак ка младима, а уз пуну подршку наставника и истима приказати сликовито: како насиље изгледа, због чега настаје и како би га требало спречити.

Сем тога, на овај начин, ученици се едукују да сазнају како правосудни систем функционише и на који се начин ефикасном реализацијом Закона, сузбија криминал.

За директне наше сараднике, одабрани су трећи разреди. То је омладина која још остаје у школи, а довољно је зрела да схвати бит проблема, као и свој задатак који се односи на сузбијање насиља, како у породици, тако и у школи. Они су кадри, да знања која стекну пренесу на млађе, а касније, уз помоћ нас старијих, да стечена знања пренесу и на ученике других школа. Они имају ту зрелост да препознају опасност од насиља, те да уз помоћ својих наставника и нас из правосуђа, спрече да се оно догоди, без репресије и присиле, разумевањем и појашњавањем, те решавањем проблема мирним путем, задовољавајући у највећој мери интересе страна у сукобу.

Ово је била наша основна замисао. Када смо разговарали са директорицом школе, схватили смо да је ово пун погодак. Повезали смо се са професорима и практично, ујединили смо сва своја знања и искуства, како везано за познавање омладине, тако и познавање проблема насиља.

У оквиру редовне школске праксе, ученици су долазили на суђења из кривичне и грађанске материје, а у предметима са елементима насиља. Пре сваког суђења, судија би појаснио предмет, законске одредбе, а у кривичним предметима и елементе кривичног дела и законом запрећене санкције. Ученици су након рочишта постављали питања и добијали објашњења. Веома су озбиљно пратили суђења. Након прве посете, били смо замољени да ту праксу поновимо јер су ученици то желели.

Тада смо се договорили да покушамо урадити симулације суђења. Колегиница и ја смо смислиле једно кривично и једно грађанско суђење и то кривично, везано за насиље у породици, члан 194 став 3 КЗ, које за последицу има тешку телесну повреду код девојчице која је касно дошла из града и отац ју је ударио и нанео јој повреде, и једно грађанско суђење везано за накнаду штете поводом вршњачког насиља.

Подељене су улоге. У почетку смо колегиница и ја одлазиле у школу и уз помоћ наставника припремале ученике, а онда су ученици долазили у суд и вежбали у правим судницама.

У оквиру УСАИД-овог пројекта „Правда за све“ који се реализује у сарадњи са Комитетом правника за људска права - YUCOM и Форумом судија Србије, а у оквиру ког се реализују Отворена врата правосуђа уз подршку Високог савета судства и Врховног суда, пре припремљених предавања на задату тему, ученици су беспрекорно извели симулације суђења. Дали су и интервјуе у смислу наученог, пред камерама РТВ-а и РТС-а, и врло су јасно определили своје ставове око суђења уопште, те око насиља, као и своја размишљања везана за своје професионално оспособљавање.

Оно што желимо учинити у даљем раду са омладином, јесте потписивање протокола о сарадњи и са осталим средњим школама у граду, где би наши млади пријатељи одржали симулације суђења, а ми старији, говорили о проблему насиља. Ученици Економске школе преносиће, уз нашу помоћ, своја знања млађим разредима. Када укључимо у овај рад све средње школе у граду, покушаћемо укључити и основце на неки, њима приступачан начин у договору са њиховим учитељима и наставницима, те педагозима и психолозима школе.

Скромно мислимо да је то пут ка успеху, ка сузбијању насиља међу људима. Млади, едуковани људи имају шта рећи човечанству. А они умеју, могу, знају, осећају, комуницирају, разумеју једни друге, а таквом комуникацијом кадри су зауставити насиље.

Време ће показати колико смо у праву.

Врх обрасца
